

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».

Серія: «Юридичні науки»

INTERNATIONAL SCIENTIFIC
JOURNAL «INTERNAUKA».

Series: «Juridical sciences»

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ
ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».

Серия: «Юридические науки»

ISSN 2520-2308 (print)
ISSN 2709-5452 (online)

№ 11 (45) / 2021
1 том

**МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
«ІНТЕРНАУКА».**

Серія: «Юридичні науки»

**МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
«ИНТЕРНАУКА».**

Серия: «Юридические науки»

**INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
«INTERNAUKA».**

Series: «Juridical sciences»

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

*Свідоцтво
про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
КВ № 22442-12342Р*

№ 11 (45)

1 том

Київ 2021

ББК 67
УДК 34
М-43

Повний бібліографічний опис усіх статей Міжнародного наукового журналу «Інтернаука». Серія: «Юридичні науки» подано в: **Index Copernicus International (ICI); Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Наукова періодика України.**

Журнал зареєстровано в міжнародних каталогах наукових видань та наукометричних базах даних: Index Copernicus International (ICI); Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Ulrichsweb Global Serials Directory; Google Scholar; Наукова періодика України; Bielefeld Academic Search Engine (BASE); Electronic Journals Library; Open J-Gate; Academic keys; Staats- und Universitätsbibliothek Hamburg Carl von Ossietzky.

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

Видання включене до Переліку наукових фахових видань МОН України (категорія «Б»)

Наказ МОН України № 409 від 17.03.2020

Спеціальності:

081 Право

262 Правоохоронна діяльність

Засновники:

1. Київський кооперативний інститут бізнесу та права.
2. Приватна установа «Науково-дослідний інститут публічного права».
3. Громадська організація «Міжнародна академія освіти і науки».
4. Товариство з обмеженою відповідальністю «Фінансова Рада України».

У журналі опубліковані наукові статті з актуальних проблем юридичної науки.

Для наукових працівників, викладачів, студентів юридичних спеціальностей, працівників державних установ, юридичних компаній, судів, правоохоронних органів й інших зацікавлених осіб.

Матеріали публікуються мовою оригіналу в авторській редакції.

Редакція не завжди поділяє думки і погляди автора. Відповідальність за достовірність фактів, імен, географічних назв, цитат, цифр та інших відомостей несуть автори публікацій.

У відповідності із Законом України «Про авторське право і суміжні права», при використанні наукових ідей і матеріалів цієї збірки, посилання на авторів та видання є обов'язковими.

© Автори статей, 2021

© Міжнародний науковий журнал «Інтернаука».

Серія: «Юридичні науки», 2021

ISSN 2520-2308 = Internauka. Seriâ: Ūridičeskie nauki (Kiev)/Meždunarodnyj naučnyj žurnal "Internauka".
Seriâ: Ūridičeskie nauki

Редакційна колегія

Голова редакційної колегії: **Курило Володимир Іванович** — доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НААН України, Заслужений юрист України, завідувач кафедри адміністративного та фінансового права Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

Заступник голови редакційної колегії: **Мушенюк Віктор Васильович** — доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права Київського національного торговельно-економічного університету (Київ, Україна)

Секретар редакційної колегії: **Ільченко Олександр Васильович** — кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри адміністративного, господарського права та фінансово-економічної безпеки Сумського державного університету (Суми, Україна)

Члени редакційної колегії

Биркович Тетяна Іванівна — доктор наук з державного управління, кандидат юридичних наук, професор, завідувач кафедри державного управління та права Київського університету культури (Київ, Україна)

Гаруст Юрій Віталійович — доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри адміністративного, господарського права та фінансово-економічної безпеки Сумського державного університету (Суми, Україна)

Гулак Олена Василівна — доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри адміністративного та фінансового права Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

Дем'янчук Юрій Вікторович — доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри цивільного, господарського, адміністративного права та правоохоронної діяльності Білоцерківського інституту економіки та управління Відкритого міжнародного університету розвитку людини “Україна” (Біла Церква, Україна)

Дрозд Олексій Юрійович — доктор юридичних наук, професор, начальник ад'юнктури і докторантури Національної академії внутрішніх справ (Київ, Україна)

Зіха Іржі — PhD in Law, старший викладач факультету менеджменту і економіки Університету Томаша Баті у Зліні (Злін, Чеська Республіка)

Короєд Сергій Олександрович — доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри цивільного права і процесу ПВНЗ Університет Короля Данила (Івано-Франківськ, Україна)

Куліш Анатолій Миколайович — доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, директор ННІ права Сумського державного університету (Суми, Україна)

Курило Інна Володимирівна — доктор юридичних наук, професор, професор кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

Ладиченко Віктор Валерійович — доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

Лоренцмайєр Штефан — доктор юридичних наук, професор, координатор програми «Еразмус» юридичного факультету Аугсбурського університету (Аугсбург, ФРН)

Мельничук Ольга Федорівна — доктор юридичних наук, професор, професор кафедри права Вінницького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету (Вінниця, Україна)

Миронець Оксана Миколаївна — кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного і адміністративного права Юридичного факультету Національного авіаційного університету (Київ, Україна)

Омельчук Василь Андрійович — доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри права Київського кооперативного інституту бізнесу і права (Київ, Україна)

Резнік Олег Миколайович — доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, заступник директора з наукової роботи ННІ права Сумського державного університету (Суми, Україна)

Самохін Анатолій Вікторович — доктор медичних наук, професор, Заслужений лікар України, завідувач відділенням травматології, керівник міського центру ургентної спеціалізованої ортопедо-травматологічної допомоги Київської міської клінічної лікарні № 12 (Київ, Україна)

Світличний Олександр Петрович — доктор юридичних наук, професор, професор кафедри цивільного та господарського права Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

Фунта Растіслав — кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного права та європейського права Університету Данубіус (Сладковічово, Словацька Республіка)

Юринець Юлія Леонідівна — доктор юридичних наук, професор, професор кафедри конституційного і адміністративного права Національного авіаційного університету (Київ, Україна)

Яра Олена Сергіївна — кандидат юридичних наук, професор, декан юридичного факультету Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

Editorial Board

Chief Editor: **Volodymyr Kurylo** — Doctor of Legal Sciences, Professor, Corresponding Member of the NAAS of Ukraine, Honored Lawyer of Ukraine, Head of the Department of Administrative and Financial Law of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

Deputy editor: **Victor Mushenok** — Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Administrative, Financial and Information Law, Kyiv National University of Trade and Economics (Kyiv, Ukraine)

Executive Secretary: **Oleksandr Ilchenko** — Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Administrative, Economic Law and Economic Security of the Sumy State University (Sumy, Ukraine)

Members of the Editorial Board

Tatyana Berkovich — Doctor of Sciences in Public Administration, Candidate of Legal Sciences, Professor, Head of the Department of Public Administration and Law of the Kyiv University of Culture (Kyiv, Ukraine)

Yurii Demianchuk — Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Professor of Civil, Commercial, Administrative Law and Law Enforcement of the Bila Tserkva Institute of Economics and Management of the Open International University of Human Development “Ukraine” (Bila Tserkva, Ukraine)

Alexei Drozd — Doctor of Legal Sciences, Professor, Head of Adjuncture and Doctorate of the National Academy of Internal Affairs (Kyiv, Ukraine)

Rastislav Funta — Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of International Law and European Law of the Danubius University (Sladkovichovo, Slovak Republic)

Yuriy Harust — Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Administrative, Economic Law and Economic Security of Sumy State University (Sumy, Ukraine)

Olena Hulak — Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Administrative and Financial Law of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

Sergiy Koroed — Doctor of Legal Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Civil Law and the Law of the Higher Education of the King Danylo University (Ivano-Frankivsk, Ukraine)

Anatoliy Kulish — Doctor of Legal Sciences, Professor, Honored Lawyer of Ukraine, Director of the Academic and Research Institute of Law of Sumy State University (Sumy, Ukraine)

Inna Kurylo — Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Department of International Law and Comparative Law of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

Victor Ladychenko — Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Department of International Law and Comparative Law of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

Stefan Lorenzmeier — Doctor of Legal Sciences, Professor, Coordinator of the Erasmus Program of the Faculty of Law of the Augsburg University (Augsburg, Germany)

Olga Melnichuk — Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Law Department of the Vinnytsa Institute of Trade and Economics of Kyiv National University of Trade and Economics (Vinnytsia, Ukraine)

Oksana Myronets — PhD in Law, Associate Professor of the Department of Constitutional and Administrative Law of the Faculty of Law of the National Aviation University (Kyiv, Ukraine)

Vasily Omelchuk — Doctor of Legal Sciences, Professor, Head of the Department of Law, Kiev Cooperative Institute of Business and Law (Kyiv, Ukraine)

Oleg Reznik — Doctor of Legal Sciences, Professor, Honored Lawyer of Ukraine, Deputy Director for Scientific Work of the Educational and Scientific Law Institute of Sumy State University (Sumy, Ukraine)

Anatoly Samokhin — Doctor of Medical Sciences, Professor, Honored Doctor of Ukraine, Head of the Department of Traumatology, Head of the City Center of Urgent Specialized Orthopedic-Traumatological Care of Kyiv City Clinical Hospital № 12 (Kyiv, Ukraine)

Oleksandr Svitlychnyi — Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Department of Civil and Commercial Law of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

Olena Yara — Candidate of Legal Sciences, Professor, Dean of the Law Faculty of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

Yuliya Yurinets — Doctor of Legal Sciences, Professor, Professor of the Department of Constitutional and Administrative Law of the National Aviation University (Kyiv, Ukraine)

Jiri Zicha — PhD in Law, Senior Lecturer of the Faculty of Management and Economics of the Tomas Bata University in Zlín (Zlín, Czech Republic)

№ 11 (45)
1 т.

2021
листопад

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».
СЕРІЯ: «ЮРИДИЧНІ НАУКИ»
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL «INTERNAUKA».
SERIES: «JURIDICAL SCIENCES»
МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».
СЕРИЯ: «ЮРИДИЧЕСКИЕ НАУКИ»

ЗМІСТ

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

Остапенко Леонід Олексійович

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ПЕРЕДУМОВИ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ У СФЕРІ ПРАЦІ..... 11

ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО; АГРАРНЕ ПРАВО; ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО; ПРИРОДОРЕСУРСНЕ ПРАВО

Бредіхіна Вікторія Леонідівна, Ігнатюк Юлія Олегівна

ЩОДО АДАПТАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ У СФЕРІ ОХОРОНИ АТМОСФЕРНОГО
ПОВІТРЯ ДО ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ 17

Караханян Карина Мартинівна

СТАНОВЛЕННЯ ТА СУЧАСНИЙ СТАН ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ВІТРОЕНЕРГЕТИКИ В УКРАЇНІ 25

Курило Інна Володимирівна, Семчик Олександр Віталійович, Кравченко Олена Миколаївна
КОНСОЛІДАЦІЯ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ В УКРАЇНІ:

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ..... 33

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

Болдирєв Сергій В'ячеславович, Чубарь Сергій Сергійович

СУЧАСНИЙ СТАН РЕАЛІЗАЦІЇ РЕФОРМИ ДЕЦЕНТРАЛІЗОВАНОГО УСТРОЮ УКРАЇНИ:
НАЯВНІ НЕДОЛІКИ ТА ТРУДНОЩІ В ЗАПРОВАДЖЕННІ 40

Дахова Ірина Іванівна, Никонова Марія Романівна

ПРОБЛЕМА СМЕРТНОЇ КАРИ В КОНТЕКСТІ ПРАВА НА ЖИТТЯ 46

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

Головкін Богдан Миколайович, Кахнова Марина Геннадіївна

ОКРЕМІ АСПЕКТИ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ОСОБИ КРИВДНИКА 54

Марочкін Олексій Іванович, Воронько Анастасія Володимирівна

ЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПОВЕДІНКИ ПРОКУРОРА В УКРАЇНІ ТА ЗАРУБІЖНИХ ДЕРЖАВАХ..... 61

Патюк Світлана Олександрівна

ДЕФІНІЦІЇ КАТЕГОРІЙ МЕТА ТА ЗАВДАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ
В СУЧАСНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ 68

**КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА;
ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ**

Беспалько Інна Леонідівна, Корнієнко Ангеліна Юріївна, Мітько Михайло Васильович
ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ В РЕЖИМІ ВІДЕОКОНФЕРЕНЦІЙ:
ПІДСТАВИ, ПОРЯДОК, ОСОБЛИВОСТІ..... 75

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

Бойчук Дмитро Сергійович, Ігнатюк Юлія Олегівна
ПЕРСПЕКТИВИ ВСТУПУ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ..... 83

Радчук Олександр Павлович, Плотнікова Анна Дмитрівна, Дубина Катерина Валеріївна
ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ АВТОРСЬКИХ ПРАВ
У МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ 89

ОРГАНІЗАЦІЯ НАУКИ ТА НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ

Мушенко Віктор Васильович
ВНЕСОК ВОЛОДИМИРА ІВАНОВИЧА КУРИЛА У РОЗВИТОК СУЧАСНОЇ
УКРАЇНСЬКОЇ ПРАВОВОЇ НАУКИ (З НАГОДИ 60-РІЧЧЯ ВІДОМОГО ВІТЧИЗНЯНОГО
ВЧЕНОГО-ПРАВОВИЗНАВЦЯ) 96

СУДОУСТРІЙ; ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА

Курило Володимир Іванович, Корсун Сергій Іванович
ПРОГАЛИНИ У ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ ОТРИМАННЯ ІНФОРМАЦІЇ
ЗА АДВОКАТСЬКИМ ЗАПИТОМ 103

Скриньковський Руслан Миколайович, Сердюк Валентин Васильович,
Гарасим Павло Станіславович, Глущенко Світлана Володимирівна,
Хмиз Мар'яна Василівна, Цюх Святослав Ігорович,
Тиркало Юрій Євгенійович, Кайдрович Христина Іванівна
ПРОФЕСІОНАЛІЗМ СУДДІВ ЯК ПЕРЕДУМОВА ПОБУДОВИ ЕФЕКТИВНОЇ СУДОВОЇ
СИСТЕМИ В УКРАЇНІ 111

CONTENTS

ADMINISTRATIVE LAW AND PROCESS; FINANCE LAW; INFORMATION LAW

Ostapenko Leonid

ADMINISTRATIVE AND LEGAL PRECONDITIONS OF THE STATE POLICY IN THE SPHERE
OF LABOR 11

LAND LAW; AGRARIAN LAW; ENVIRONMENT LAW; NATURAL RIGHTS

Bredikhina Viktoriia, Ignatyuk Yuliya

ON THE ADAPTATION OF UKRAINIAN LEGISLATION IN THE FIELD OF ATMOSPHERIC
AIR PROTECTION TO THE LAW OF THE EUROPEAN UNION..... 17

Karakhanian Karyna

ESTABLISHMENT AND CURRENT STATE OF LEGISLATIVE SUPPORT OF WIND ENERGY
IN UKRAINE 25

Kurylo Inna, Semchyk Oleksandr, Kravchenko Olena

CONSOLIDATION OF AGRICULTURAL LAND IN UKRAINE: THEORETICAL AND
LEGAL BASIS 33

CONSTITUTIONAL RIGHT; MUNICIPAL LAW

Boldyriev Serhii, Chubar Serhii

UP-TO-DATE STATE OF THE REFORM OF THE DECENTRALIZED STRUCTURE OF UKRAINE:
EXISTING SHORTCOMINGS AND OBSTACLES IN IMPLEMENTATION..... 40

Dakhova Iryna, Nykonova Mariia

THE DEATH PENALTY IN THE CONTEXT OF THE RIGHT TO LIFE 46

CRIMINAL LAW AND CRIMINOLOGY; PENAL LAWS

Holovkin Bohdan, Kakhnova Maryna

CRIMINOLOGICAL PERSONAL TRAITS OF AN OFFENDER 54

Marochkin Oleksii, Voronko Anastasiia

ETHICAL BASIS OF THE PROSECUTOR'S CONDUCT IN UKRAINE AND FOREIGN STATES 61

Patiuk Svitlana

DEFINITIONS OF CATEGORIES PURPOSE AND TASKS OF CRIMINAL PROCEEDINGS
IN THE MODERN CRIMINAL PROCESS 68

CRIMINAL PROCESS AND CRIMINALISTICS; FORENSIC EXAMINATION; OPERATING ACTIVITIES

Bespalko Inna, Korniienko Anhelina, Mitko Mykhailo

CONDUCTING CERTAIN INVESTIGATIVE (SEARCH) ACTIONS IN VIDEO CONFERENCE
MODES: GROUNDS, ORDER, FEATURES 75

INTERNATIONAL LAW

- Boichuk Dmytro, Ignatyuk Yuliya**
PROSPECTS FOR UKRAINE'S ACCESSION TO THE EUROPEAN UNION 83
- Radchuk Oleksandr, Plotnikova Anna, Dubyna Kateryna**
LEGAL PROBLEMS AND FEATURES OF COPYRIGHT PROTECTION IN INTERNATIONAL
PRIVATE LAW..... 89

ORGANIZATION OF SCIENCE AND RESEARCH WORK

- Mushenok Viktor**
CONTRIBUTION OF VOLODYMYR IVANOVYCH KURYLO IN THE DEVELOPMENT OF MODERN
UKRAINIAN LEGAL SCIENCE (ON THE OCCASION OF THE 60TH ANNIVERSARY
OF THE FAMOUS DOMESTIC JURIST) 96

JUDICATURE; PROSECUTION AND ADVOCACY

- Kurylo Volodymyr, Korsun Sergii**
GAPS IN THE LEGAL REGULATION OF OBTAINING INFORMATION ON A LAWYER'S
REQUEST 103
- Skrynkovskyy Ruslan, Serdiuk Valentyn, Harasym Pavlo, Hlushchenko Svitlana,
Khmyz Mariana, Tsyuh Svyatoslav, Tyrkalo Yuriy, Kaydrovych Khrystyna**
PROFESSIONALISM OF JUDGES AS A PREREQUISITE FOR BUILDING AN EFFECTIVE
JUDICIAL SYSTEM IN UKRAINE..... 111

УДК 351.81.085(477)

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС;
ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

Остапенко Леонід Олексійович

*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри цивільного права та процесу
Навчально-науковий інститут права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»*

Остапенко Леонид Алексеевич

*доктор юридических наук, доцент,
профессор кафедры гражданского права и процесса
Учебно-научный институт права, психологии и инновационного образования
Национального университета «Львовская политехника»*

Ostapenko Leonid

*Doctor of Law, Associate Professor,
Professor of the Department of Civil Law and Procedure
Educational and Scientific Institute of Law, Psychology and Innovative Education
Lviv Polytechnic National University*

DOI: 10.25313/2520-2308-2021-11-7698

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ПЕРЕДУМОВИ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ У СФЕРІ ПРАЦІ

АДМИНИСТРАТИВНО-ПРАВОВЫЕ ПРЕДПОСЫЛКИ ПОЛИТИКИ ГОСУДАРСТВА В СФЕРЕ ТРУДА

ADMINISTRATIVE AND LEGAL PRECONDITIONS OF THE STATE POLICY IN THE SPHERE OF LABOR

Анотація. Сучасні підходи у поясненні політики Української держави у сфері праці, як правило ґрунтуються на конституційних засадах і нормативно-правих актах, що регулюють широке коло соціально-трудових відносин. Наявний арсенал пояснень політики держави має різні за змістом тлумачення за допомогою яких позначаються засоби і цілі, спрямовані на реалізацію завдань держави, що мають комплексний характер і потребують правового регулювання.

Серед політичних, економічних, соціальних передумов формування і реалізації державної політики важливе місце має обґрунтування владного характеру діяльності держави, спрямованого на регулювання суспільних відносин, серед яких слід виділити відносини у сфері праці.

Суть державної влади щодо реалізації завдань у сфері праці розкриває не лише соціально-політичну значимість, але й свідчить про наявність адміністративно-правового наповнення окремих положень правового регулювання соціально-трудових відносин, що тісно пов'язані із зайнятістю і працевлаштуванням населення, його участю у створенні національної матеріальної бази, яка є основою соціального добробуту населення.

Політичні рішення держави у сфері праці виконують органи державної влади, які використовують форми і методи адміністративно-правового регулювання, його механізм, що у більшості випадків не суперечить правовим положенням закріпленим у Конституції України. Одночасно, поширення державної політики у вітчизняній адміністративно-юрисдикційній практиці є однією з умов, що потребує вивчення природи, особливостей, призначення і застосування адміністративно-правового регулювання відносин у сфері праці.

Ключові слова: адміністративно-правове регулювання, верховенство закону, державна влада, політика держави, сфера праці, трудо-правові відносини.

Аннотация. Современные подходы в объяснении политики Украинского государства в сфере труда, как правило, основываются на конституционных началах и нормативно-правых актах, регулирующих широкий круг социально-трудовых отношений. Имеющийся арсенал объяснений политики государства имеет различные по содержанию толкования, с помощью которых обозначаются средства и цели, направленные на реализацию задач государства, имеющих комплексный характер и требующих правового регулирования.

Среди политических, экономических, социальных предпосылок формирования и реализации государственной политики важное место имеет обоснование властного характера деятельности государства, направленного на регулирование общественных отношений, среди которых следует выделить отношения в сфере труда.

Суть государственной власти по реализации задач в сфере труда раскрывает не только социально-политическую значимость, но и свидетельствует о наличии административно-правового наполнения отдельных положений правового регулирования социально-трудовых отношений, тесно связанных с занятостью и трудоустройством населения, его участием в создании национальной материальной базы, которая является основой социального благосостояния населения.

Политические решения государства в сфере труда выполняют органы государственной власти, которые используют формы и методы административно-правового регулирования, его механизм, что в большинстве случаев не противоречит правовым положениям, закрепленным в Конституции Украины. Одновременно, распространение государственной политики в отечественной административно-юрисдикционной практике является одним из условий, требующих изучения природы, особенностей, назначения и применения административно-правового регулирования отношений в сфере труда.

Ключевые слова: административно-правовое регулирование, верховенство закона, государственная власть, политика государства, сфера труда, трудо-правовые отношения.

Summary. Modern approaches in the explanation of Ukrainian state policy in the field of labor, as a rule, are based on the constitutional principles and normative-legal acts, regulating a wide range of social and labor relations. The available arsenal of explanations of state policy has different in content interpretations, with the help of which means and goals, aimed at the implementation of state tasks, which are complex in nature and require legal regulation, are denoted.

Among the political, economic and social prerequisites for the formation and implementation of state policy, an important place belongs to the justification of the authoritative nature of state activity aimed at the regulation of social relations, among which should be highlighted relations in the field of labor.

The essence of state power to implement tasks in the field of labor reveals not only the socio-political significance, but also indicates the presence of administrative and legal filling of certain provisions of legal regulation of social and labor relations, closely related to employment and employment

employment of the population, its participation in the creation of the national material base, which is the basis of the social welfare of the population.

Political decisions of the state in the field of labor are carried out by public authorities, which use forms and methods of administrative and legal regulation, its mechanism, which in most cases does not contradict the legal provisions enshrined in the Constitution of Ukraine. At the same time, the spread of state policy in the domestic administrative and jurisdictional practice is one of the conditions requiring the study of the nature, features, purpose and application of administrative and legal regulation of relations in the field of labor.

Key words: administrative-legal regulation, rule of law, state power, state policy, labor sphere, labor relations.

Стан дослідження. Проблеми державної політики у сфері праці та їх вирішення цікавили і продовжують бути об'єктом дослідження фахівців з різних галузей національного права. Серед них: Авер'янов В.Б., Алехін А.П., Битяк Ю.П., Бортник Н.П., Венедіктов В.С., Жаровська І.М., Колпаков В.К., Коломоець Т.О., Голосніченко Д.І., Шульга Є.В. та ін.

Мета дослідження. Шляхом аналізу науково-теоретичних напрацювань фахівців з різних галузей національного права з'ясувати і охарактеризувати передумови адміністративно-правового змісту політики Української держави у сфері праці.

Основний зміст. Політика Української держави у сфері праці та її правове регулювання є одним із феноменів, що охоплює своїм впливом усі рівні і виміри сучасного суспільства і торкається кожного суб'єкта трудових відносин. Основу політики держави становлять система цілей та засобів їх досягнення у сфері зовнішнього і внутрішнього життя країни [1, с. 672].

Актуальність цих положень позначається тим, що політика Української держави стосується всіх аспектів політичного, економічного, соціального і правового життя суспільства, а також кожного громадянина зокрема. Можна сказати, що

політику держави неможливо виразити єдиним визначенням чи «універсальною» формулою за допомогою якої можна розкрити її сутнісну характеристику і функції, що мають безпосередній вплив на соціально-правове регулювання відносин у сфері праці. Важливими є визначення і характеристика передумов політики держави у сфері праці та їх адміністративно-правове наповнення, яке відбувається шляхом формування і реконструкції економічних відносин, а також соціального забезпечення населення, створення дієвих умов для його зайнятості і працевлаштування.

Політика держави розуміється по-різному в галузях національного права України. В повній мірі це стосується адміністративно-правового змісту регулювання відносин у сфері праці і соціального захисту населення. Основною ознакою адміністративно-правового впливу держави є владний характер діяльності держави, що спрямований на регулювання суспільних відносин [2, с. 215] у тому числі і в сфері праці. Не вдаючись до поглибленого понятійного тлумачення термінів «влада», «політика», звернемо увагу на те, що їх розуміння ототожнюється з поняттям держави.

Сучасне бачення державної влади на думку І. М. Жаровської є одним із різновидів влади, яка на відміну від інших «володіє колосальними конструктивними здібностями, представляє найпотужніше джерело розвитку суспільства, знаряддя соціальних перетворень і трансформацій [3, с. 78, с. 89]. Розглядаючи участь держави в адміністративно-правовому регулюванні відносин у сфері праці, слід зазначити, що вона є необхідною для належного виконання уповноваженими на це органами державної влади функцій адміністративно-контрольного і юрисдикційного змісту в разі порушення суб'єктом господарювання договірних відносин у сфері праці. Це означає, що держава є одним з основних учасників відносин у сфері праці. Одночасно вплив держави на адміністративно-правове регулювання відносин у сфері праці може мати похідний характер, що позначається на дотриманні, забезпеченні і виконанні державою окремих зобов'язань, які пов'язані з відносинами у сфері праці.

Сутність державної влади розкривається у різноманітності її функцій, які охоплюють і функції держави. Функції державної влади виникають і розвиваються в процесі здійснення суб'єктами державної влади управління суспільством. Тому головною функцією держави є вплив на соціальні стосунки, забезпечуючи стабільність діяльності всякого суспільства, його цілісність [3, с. 334].

Важливою є думка І. М. Жаровської щодо нових за змістом суспільних відносин на які впливають ряд чинників, що пов'язані із: 1) наявністю державної влади як феномену державно-правового життя суспільства; 2) комунікативними чинниками — тобто умовами, які опосередковано впливають на відносини; 3) ситуативними чинниками соціального, політичного, економічного контексту, відповідно до яких особа, індивід сприймає відносини; 4) суб'єктивними чинниками, що пов'язані з соціальними, психологічними особливостями суб'єктів цих відносин [3, с. 389–390].

Сучасні підходи держави у регулюванні відносин у сфері праці передбачають наявність політичних, економічних, соціальних, правових передумов, які за своїм впливом на трудові відносини мають зовнішній і внутрішній характер, що може змінюватися залежно від застосування державою форм і методів управління з настанням юридично значимих наслідків, як правило адміністративно-деліктного чи дисциплінарно-трудового змісту. Це означає, що реалізація положень політики держави під час регулювання відносин у сфері праці має адміністративно-правове наповнення. Правовою основою реалізації даної політики державного регулювання відносин у сфері праці, які у значній мірі виявилися непристосованими до нових соціально-трудова відносин закріплених у законодавстві України про працю ще за часів СРСР. Часткове «вдосконалення» відносин у сфері праці свідчить про їх непристосованість і перешкоди в регулюванні відносин між суб'єктами праці. Органи державної влади керуючись політичними рішеннями досить часто використовують адміністративно-правові форми і методи правового впливу на відносини у сфері праці, що у більшості випадків не суперечить основним положенням Конституції України, і разом з тим свідчить про невідповідність більшості норм чинного законодавства про працю, які передбачають регулювання трудових та інших пов'язаних з ними відносин. Значною перешкодою у цьому залишається наявна адміністративна система державного управління [4, с. 4], що нездатна реалізувати політичну волю держави в регулюванні відносин у сфері праці. Зміни, що пов'язані з реалізацією положень адміністративно-правового регулювання у сфері праці не мають радикального змісту, а «косметичне» їх «вдосконалення» створює перепони у регулюванні колективних та індивідуальних договірних відносинах, недотримання вимог у переговорних процесах між сторонами соціального діалогу, що негативно впливає на додержання прав, свобод і законних інтересів найманих працівників.

Адміністративно-правове регулювання державою відносин у сфері праці здійснюється на засадах верховенства права. Верховенство права у даному випадку повинно мати не формальний а реальний характер і безпосередній вплив на регулювання відносин у сфері праці. Результативність дії цього принципу залежить не лише від його забезпечення і виконання суб'єктами відносин у сфері праці, але й від узгодженої політики держави у сфері зайнятості і працевлаштування населення.

Держава зобов'язана шляхом правового регулювання встановлювати, підтримувати і відновлювати порушені права та обов'язки суб'єктів трудових відносин у сфері праці, дотримуючись і виконуючи закріплені у Конституції України трудові права і гарантії як працівників, так і роботодавців. Т. О. Коломєць, розглядаючи питання адміністративно-правового регулювання, звертає увагу на важливість проведення чергового етапу адміністративної реформи, що тісно пов'язана зі сферою праці. Далі Т. О. Коломєць зазначає, що держава: а) дбає про соціальний захист своїх громадян; б) забороняє використання примусової праці; в) створює робочі місця; г) матеріально підтримує своїх громадян; ж) гарантує захист від незаконного звільнення; з) забезпечує право на своєчасне отримання винагороди [5, с. 509–510]. Є В. Шульга розглядаючи концептуальні засади подальшого розвитку адміністративно-деліктних відносин в Україні слушно вважає, що наявна державо-центриська модель управління поступово змінюється на людино-центриську, і визначає індивідів, а не державу найвищою соціальною цінністю, а захист їх прав, свобод та інтересів головним завданням сучасної України [6, с. 309]. Він також звертає увагу на відсутність єдиної державної політики в частині прийняття нових систематизованих нормативно-правових актів, спрямованих на регулювання сучасних адміністративно-правових відносин і запобігання вчиненню адміністративних правопорушень [6, с. 310].

Загальний перелік владного впливу держави на суспільні відносини, характеризує її можливості використовувати адміністративно-правові заходи до винних осіб за порушення законодавства про працю. При цьому владний вплив держави набуває значення як форма її взаємодії з різними суспільними інститутами, що позитивно позначається на розвитку трудових відносин, а також підвищенню ролі держави у здійсненні контролю за дотриманням конституційних принципів, які є основою у створенні, розвитку і припиненні трудових відносин.

Поширення державної політики у вітчизняній адміністративно-юрисдикційній практиці потребує розгляду природи, особливостей і призначення адміністративно-правового регулювання відносин у сфері праці. Зазначений нами підхід є одним із напрямів політики держави реалізація якого має особливості, що пов'язані з таким правовим явищем як зайнятість і працевлаштування населення. Ознаками адміністративно-правової політики держави у сфері праці варто вважати:

- наявність демократичної за змістом правової форми організації та здійснення діяльності держави та її правових інститутів;
- стабільну участь держави в регулюванні відносин у сфері праці шляхом здійснення контролю/нагляду за їх дотриманням і застосуванням в разі потреби заходів адміністративно-правового впливу за порушення законодавства про працю;
- реалізація уповноваженими державою органами спеціальних адміністративно-правових засобів, методів, адміністративно-деліктних процедур, що пов'язані із застосуванням до порушників соціально-трудова відносин у сфері праці санкцій адміністративної відповідальності;
- наявність свідомого вольового характеру діяльності уповноважених державою суб'єктів в частині реалізації адміністративно-деліктних повноважень з метою усунення правопорушень у сфері праці;
- оптимальне узгодження за допомогою держави інтересів суб'єктів адміністративно-правових відносин у сфері праці.

Загальними вимогами зі сторони держави, що мають не лише трудо-правовий, але й адміністративно-правовий зміст є гарантії і заборони: дискримінації у сфері праці і пов'язаних з нею відносин; упереджене ставлення працівників в умовах зайнятості, працевлаштування і безпосередньо під час виробничої діяльності; застосування примусової праці, тобто праці, для якої особа не запропонувала добровільно своїх послуг.

Адміністративно-правовий зміст мають гарантії держави під час регулювання трудо-правових відносин: при звільненні працівника з ініціативи роботодавця; дотримання нормальної тривалості робочого часу, що складає 40 годин протягом кожного семиденного періоду; відпочинку працівника як під час виконання трудових обов'язків, так і після їх завершення; забезпечення мінімального розміру заробітної плати, визначеної законом у місячному та погодинному розмірі; на час виконання найманим працівником громадських та державних обов'язків; при виконанні обов'язків під час служ-

бових відряджень; у разі репатріації найманого працівника; під час розгляду трудових спорів між роботодавцем і найманими працівниками місцевими та апеляційними судами, а також Верховним Судом України у встановленому законом порядку за позовними заявами; під час здійснення державного нагляду/контролю за додержанням законодавства, що регулює відносини у сфері праці.

Для реалізації державою політичних завдань у сфері праці важливе значення має визначення її адміністративно-правового впливу на діяльність суб'єктів трудо-правових відносин. У загальній і спеціальній літературі висловлюються думки стосовно того, що адміністративно-правове наповнення політики держави, її владні повноваження в регулюванні трудо-правових відносин мають спірний характер. Вважаємо, що управлінські та адміністративно-юрисдикційні повноваження держави у сфері праці варто розглядати як «сукупність повноважень державного апарату, і повноваження кожного державного органу, і делеговані повноваження, що виконуються державними органами місцевого самоврядування» [7, с. 222]. Це означає, що суб'єкти правових відносин у сфері праці реалізують свої владні повноваження застосовуючи у більшості випадків нормативно-правові акти, що мають адміністративно-правовий зміст.

Водночас, автори наголошують, що адміністративно-правова політика держави реалізується лише під час застосування і регулювання заходів у сфері праці, які мають загально-соціальний характер. Для прикладу, у сфері економіки, соціального забезпечення, зайнятості і працевлаштування економічно активного і працездатного віку населення, безробіття, міграції тощо. Тлумачення такої точки зору має означати, що адміністративно-правова політика держави у сфері праці передбачає по суті всю діяльність суспільства і держави, яка розвивається на демократичних і правових засадах. Варто зазначити, що такий підхід є спірним. В даному випадку це може привести до однобічного розуміння ролі і значення адміністративно-правової політики, що може мати авторитарний характер. Звернемо увагу на те, що адміністративно-правова політика держави у сфері праці є лише частиною цього комплексу суспільних відносин у державі і вона повинна базуватися на реалізації того, що має бути, по-перше, адекватною стану економіки, по-друге, сприяти виходу національної економіки з кризи і, по-третє, забезпечувати реалізацію людиною права на працю з відповідним адміністративно-правовим регулюванням мінімальних необхідних життєвих стандартів для населення. Слід заува-

жити, що наявні підходи у визначенні місця і ролі адміністративно-правової політики держави у сфері праці на сьогодні мають достатнє обґрунтування, яке дає можливість стверджувати, що їх зміст, як правило, проявляється під час реалізації.

Адміністративно-правова політика держави у сфері праці включає у свою сферу не лише законодавство, що регулює профілактику і боротьбу з адміністративними правопорушеннями (наприклад, порушення вимог законодавства про працю та про охорону праці (ст. 41 КУпАП), порушення чи невиконання колективного договору, угоди (ст. 41-2 КУпАП), ненадання інформації для ведення колективних переговорів і здійснення контролю за виконанням колективних договорів, угод (ст. 41-3 КУпАП) [8], але й суб'єктів реалізації її положень, структуру органів наділених адміністративно-юрисдикційними повноваженнями у розгляді справ про адміністративні правопорушення вчинені у сфері праці.

Потребують нормативно-правового регулювання відносини, які порушуються: шляхом необґрунтованої відмови від укладення колективного договору, угоди; порушення або невиконання зобов'язань передбачених колективним договором, угодою; ухилення від отриманих вимог працівників, а також від участі в примирних процедурах.

Реалізація положень адміністративно-правової політики держави у сфері праці дає можливість визначити: 1) наукову обґрунтованість, відповідність та доцільність політики держави принципам її діяльності, що є основою адміністративно-правового регулювання відносин у сфері праці; 2) орієнтири співробітництва і партнерства між сторонами соціального діалогу при укладенні колективних договорів, угод у сфері праці; 3) нормативно-правові акти, які своїм змістом доповнюють адміністративно-правове регулювання відносин у сфері праці (наприклад, Закон України «Про зайнятість населення»); 4) характер і зміст адміністративно-деліктного впливу спрямованого на профілактику і припинення вчинення правопорушень у сфері праці.

Висновки. Аналіз адміністративно-правових передумов політики держави у сфері праці дозволяє констатувати, що: політика Української держави у регулюванні відносин у сфері праці має пріоритетний характер і спрямована на реалізацію цілей, які пов'язані із зайнятістю і працевлаштуванням населення; зі створенням і забезпеченням належних умов щодо соціального забезпечення населення з урахуванням рівня розвитку національної економіки та інших факторів, що позитивно/негативно

впливають на соціальний добробут працюючих; втручання державних органів влади у регулювання відносин у сфері праці повинно бути в межах передбачених національним законодавством і не зачіпати інтересів суб'єктів трудових відносин;

не допускається прийняття і реалізація правових актів для регулювання відносин у сфері праці уповноваженими на це суб'єктами трудових відносин якщо вони суперечать цілям і завданням державної політики.

Література

1. Великий енциклопедичний юридичний словник / За ред.. акад..НАН України Ю.С. Шемшученка. 2-е вид. переробл. і доповн. Вид-во «Юридична думка». Київ, 2012. 1920 с.
2. Алехин А.П., Кармолицкий А.А. Административное право России. Вторая часть: Учебник. Издательство «Зерцало». Москва, 2009. 320 с.
3. Жаровська І.М. Правова природа державної влади: теоретико-правове дослідження [Текст]: монографія. СПОЛЮМ. Львів, 2019. 536 с.
4. Авер'янов В.Б. Аппарат государственного управления: содержание деятельности и организационная структура. Київ, 1990.
5. Коломоєць Т.О. Адміністративне право України. Академічний курс: підручник. Юрінком Інтер. Київ, 2011. 576 с.
6. Шульга Є.В. Адміністративно-деліктні відносини в Україні: проблеми теорії та практики. Монографія / За заг.ред.д.ю.н., професора В.І. Курила. ПП «Компрант». Київ, 2017. 406 с.
7. Голосніченко Д.І. Теорія повноважень: вітчизняний та зарубіжний досвід їх формування. Монографія. Київ, 2009. 356 с.
8. Кодекс України про адміністративні правопорушення: чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 11 січня 2019 року: (Офіц. текст). Паливода А.В. Київ, 2019. 388 с.

References

1. Velykyi entsyklopedychnyi yurydychnyi slovnyk / Za red.. akad..NAN Ukrainy Yu.S. Shemshuchenka. 2-e vyd. pererobl. i dopovn. Vyd-vo «Iurydychna dumka». Kyiv, 2012. 1920 s.
2. Alekhyn A.P., Karmolytskyi A.A. Admynystratyvnoe pravo Rossyy. Vtoraia chast: Uchebnyk. Yzdatelstvo «Zertsalo». Moskva, 2009. 320 s.
3. Zharovska I.M. Pravova pryroda derzhavnoi vlady: teoretyko-pravove doslidzhennia [Tekst]: monohrafiia. SPOLIUM. Lviv, 2019. 536 s.
4. Averianov V.B. Apparat hosudarstvennoho upravleniia: soderzhanye deiatelnosti y orhanyzatsyonnaia struktura. Kyiv, 1990.
5. Kolomoiets T.O. Administratyvne pravo Ukrainy. Akademichnyi kurs: pidruchnyk. Yurinkom Inter. Kyiv, 2011. 576 s.
6. Shulha Ye.V. Administratyvno-deliktnyi vidnosyny v Ukraini: problemy teorii ta praktyky. Monohrafiia / Za zah.red. d.iu.n., profesora V.I. Kuryla. PP «Komprant». Kyiv, 2017. 406 s.
7. Holosnichenko D.I. Teoriia povnovazhen: vitchyzniani ta zarubizhnyi dosvid yikh formuvannia. Monohrafiia. Kyiv, 2009. 356 s.
8. Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia: chynne zakonodavstvo zi zminamy ta dopov. stanom na 11 sichnia 2019 roku: (Ofits. tekst). Palyvoda A.V. Kyiv, 2019. 388 s.

УДК 349.6

ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО; АГРАРНЕ ПРАВО; ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО;
ПРИРОДОРЕСУРСНЕ ПРАВО

Бредіхіна Вікторія Леонідівна

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри екологічного права

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Бредихина Виктория Леонидовна

кандидат юридических наук, доцент,

доцент кафедры экологического права

Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого

Bredikhina Viktoriia

PhD in Law, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of Environmental Law

Yaroslav Mudryi National Law University

ORCID: 0000-0002-7983-1098

Ігнатюк Юлія Олегівна

студентка

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Игнатюк Юлия Олеговна

студентка

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Ignatyuk Yuliya

Student of Economic Law Faculty

Yaroslav Mudryi National Law University

DOI: 10.25313/2520-2308-2021-11-7746

**ЩОДО АДАПТАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ
У СФЕРІ ОХОРОНИ АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ
ДО ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ**

**ОБ АДАПТАЦИИ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА УКРАИНЫ
В СФЕРЕ ОХРАНЫ АТМОСФЕРНОГО ВОЗДУХА
К ПРАВУ ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА**

**ON THE ADAPTATION OF UKRAINIAN LEGISLATION
IN THE FIELD OF ATMOSPHERIC AIR PROTECTION
TO THE LAW OF THE EUROPEAN UNION**

Анотація. Атмосферне повітря є одним з основних життєво важливих елементів навколишнього природного середовища. Постійне зростання негативного антропогенного впливу на нього призводить до погіршення екологічного стану довкілля, зростання захворюваності та підвищення ризику смертності серед населення.

В даній статті досліджено основні принципи правової охорони атмосферного повітря, на яких ґрунтується законодавство ЄС. Зокрема, — це врахування впливів, практичної досяжності, принцип універсальності, невизначеності вимог до конкретних технологій, принцип найкращих доступних технологій, а також принцип «забруднювач платить».

Авторами також проаналізовані стандарти та норми якості атмосферного повітря ЄС, запропоновані шляхи вирішення проблеми удосконалення національного законодавства в цій сфері, приведення його у відповідність до міжнародних

стандартів. На прикладі досвіду деяких європейських країн доведена необхідність та важливість впровадження дієвих нормативів забруднення повітря, оскільки ігнорування такого нормування може призвести до пагубних наслідків не тільки в Україні, а й в усьому світі.

В статті констатується, що нормативно-правове регулювання даної сфери в ЄС є результативним та в певному сенсі зразковим, адже за допомогою різного роду правових інструментів здійснюється ефективна охорона атмосферного повітря, адаптація до змін клімату, що дає змогу належним чином забезпечити екологічну безпеку населення не тільки на теренах Європи, а й в усьому світі. Україна, шляхом прийняття відповідних нормативних актів на сучасному етапі розвитку правового регулювання, робить в цілому успішні кроки в царині наближення свого екологічного законодавства до законодавства ЄС. Втім, даний процес ще тільки набирає обертів та не виключає проблем, суперечностей, які можуть гальмувати цю апроксимацію.

Ключові слова: апроксимація законодавства, правове регулювання нормування, якість атмосферного повітря, охорона атмосферного повітря, стандартизація.

Аннотация. Атмосферный воздух является одним из основных жизненно важных элементов окружающей природной среды. Постоянный рост негативного антропогенного воздействия на него приводит к ухудшению экологического состояния окружающей среды, росту заболеваемости и повышению риска смертности среди населения.

В данной статье исследованы основные принципы правовой охраны атмосферного воздуха, на которых основывается законодательство ЕС. В частности, — это учет воздействий, практической достигаемости, принцип универсальности, неопределенности требований к конкретным технологиям, принцип лучших доступных технологий, а также принцип «загрязнитель платит».

Авторами также проанализированы стандарты и нормы качества атмосферного воздуха ЕС, предложены пути решения проблемы усовершенствования национального законодательства в этой сфере, приведения его в соответствие с международными стандартами. На примере опыта некоторых европейских стран доказана необходимость и важность внедрения действенных нормативов загрязнения воздуха, поскольку игнорирование такого нормирования может привести к пагубным последствиям не только в Украине, но и во всем мире.

В статье констатируется, что нормативно-правовое регулирование данной сферы в ЕС является результативным и в определенном смысле образцовым, ведь с помощью различного рода правовых инструментов осуществляется эффективная охрана атмосферного воздуха, адаптация к изменениям климата, что позволяет должным образом обеспечить экологическую безопасность населения не только на территории Европы, но и во всем мире. Украина, путем принятия соответствующих нормативных актов на современном этапе развития правового регулирования, делает в целом успешные шаги в области приближения своего экологического законодательства к законодательству ЕС. Впрочем, данный процесс еще только набирает обороты и не исключает проблем, противоречий, которые могут тормозить эту апроксимацию.

Ключевые слова: апросимация законодательства, правовое регулирование нормирования, качество атмосферного воздуха, охрана атмосферного воздуха, стандартизация.

Summary. Atmospheric air is one of the main vital elements of the environment. The constant growth of the negative anthropogenic impact on it leads to a deterioration in the ecological state of the environment, an increase in morbidity and an increase in the risk of mortality among the population.

This article explores the basic principles of legal protection of atmospheric air, on which EU legislation is based. In particular, is taking into account influences, practical reach, the principle of universality, uncertainty of requirements for specific technologies, the principle of the best available technologies, as well as the principle of «pollutant pays».

The authors also analyzed the standards and standards of air quality of the EU, proposed ways to solve the problem of improving national legislation in this area, bringing it in line with international standards. The experience of some European countries proves the need and importance of implementing effective standards of air pollution, since ignoring such normalization can lead to detrimental consequences not only in Ukraine but also around the world.

The article states that the regulatory and legal regulation of this sphere in the EU is effective and in a sense exemplary, because with the help of various legal instruments effective air protection is carried out, adaptation to climate change, which makes it possible to properly ensure environmental safety of the population not only in Europe, but also around the world. Ukraine, by adopting relevant regulations at the present stage of the development of legal regulation, takes generally successful steps in the field of approximation of its environmental legislation to EU legislation. However, this process is still gaining momentum and does not exclude problems, contradictions that can inhibit this approximation.

Key words: approximation of legislation, legal regulation of normalization, air quality, air protection, standardization.

Постановка проблеми. В умовах політичного напрямку України до вступу в Європейський Союз важливим аспектом є адаптація внутрішнього законодавства до європейського. Зокрема, юридична гармонізація є одним із критеріїв ступу до ЄС. Хоча даний критерій не є складовим Копенгагенських критеріїв, проте має важливе значення. Суть даного критерію полягає в тому, що всі майбутні члени ЄС повинні узгоджувати своє законодавство з Європейськими актами, також відомими як *acquis communautaire*.

Врегулювання на законодавчому рівні вимог щодо забезпечення екологічної безпеки в Україні вважається сьогодні одним із найбільш важливих питань в сфері систематизації законодавства. Адже завдяки цьому відбуватиметься подальший розвиток суспільства, в якому життя і здоров'я людини, її безпека в навколишньому середовищі будуть дійсно визначатися як найвища цінність. У цьому зв'язку важливо комплексно забезпечити всі її складові, як-то: стійкість екологічних систем, безпека на якість навколишнього природного середовища та його окремих природних ресурсів для життя й здоров'я людини, ресурсозабезпеченість нинішнього та майбутніх поколінь тощо. Зазначені позиції в сучасних умовах є предметом правового регулювання не тільки в межах розвитку законодавства окремих держав, а й обумовлюють необхідність поєднання зусиль всієї міжнародної спільноти.

Однією з наймасштабніших проблем сьогодення, яка потребує міжнародного співробітництва та узгодження нормативного регулювання, визнає забруднення атмосферного повітря. Вихлопи вуглекислого газу, що викидаються в атмосферу, сприяють утворенню парникового ефекту, який викликає глобальне потепління. І це не єдині негативні наслідки. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, забруднення повітря є одним з основних факторів ризику для здоров'я, пов'язаних з навколишнім середовищем. Чим вище рівень забруднення повітря, тим більше серцево-судинних і респіраторних захворювань серед населення [1].

Про актуальність зазначених проблем свідчать і багато положень українського законодавства. Так, відповідно до Закону України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року», забруднення атмосферного повітря є однією з найгостріших екологічних проблем. На сьогодні рівень забруднення атмосферного повітря великих міст і промислових регіонів є високим, незважаючи на спад виробництва в Україні. Більшість населення нашої країни проживає на територіях, де стан атмосферного

повітря не відповідає гігієнічним нормативам, що впливає на загальну захворюваність людей. Тому з метою поліпшення якості атмосферного повітря та посилення реагування на наслідки зміни клімату і досягнення цілей сталого низьковуглецевого розвитку всіх галузей економіки Україна має забезпечити виконання ратифікованих міжнародних документів щодо протидії зміні клімату та поліпшення якості атмосферного повітря [2].

На шляху до адаптації національного законодавства до законодавства ЄС та взагалі до європейських стандартів політики Україна як член Ради Європи та держава, яка підписала Асоціацію з ЄС, має відповідні зобов'язання у цій царині, які спрямовані на гармонізацію відповідного нормативно-правового регулювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дане питання вивчалось такими вченими, як М.М. Бринчук [3], В.К. Попов [4], Н.Р. Малишева [5], Г.І. Балюк [6], Г.В. Анісімова [7], Є.М. Копиця [8; 9], О.О. Савчук [10] та ін.

Зазначеними науковцями досліджено правові аспекти охорони атмосферного повітря від різних видів забруднення, питання стандартизації національного законодавства відповідно до норм і стандартів ЄС, загальні аспекти екологічного нормування тощо. Водночас питання адаптації законодавства України в цій царині до законодавства ЄС й досі залишаються актуальними та підлягають подальшому дослідженню як чинники загального сталого розвитку.

Мета статті. Здійснити аналіз нормативно-правового регулювання охорони атмосферного повітря, також дослідити ступінь адаптації екологічного законодавства України до законодавства ЄС на сучасному етапі.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до Закону України «Про охорону атмосферного повітря» (ст. 1) забруднення атмосферного повітря — це змінення його складу і властивостей в результаті надходження або утворення в ньому фізичних, біологічних факторів і (або) хімічних сполук, що можуть несприятливо впливати на здоров'я людини та стан навколишнього природного середовища [11]. Наслідками такого забруднення, як вже зазначалось, є глобальне потепління, зміна клімату, загроза для життя й здоров'я населення. Тому всі держави, й Україна зокрема, докладають численних зусиль щодо посилення охорони атмосферного повітря шляхом розробки та вжиття цілої системи заходів, пов'язаних із збереженням, поліпшенням та відновленням його стану, запобіганням та зниженням рівня його забруднення та впливу на нього

різноманітних небезпечних хімічних сполук, фізичних та біологічних факторів.

У цьому зв'язку слід відмітити, що станом на сьогодні, питання охорони атмосферного повітря в Україні законодавчо врегульовано, проте з певними недоліками, порівняно з державами Європейського Союзу.

Встановлення нормативів якості атмосферного повітря в ЄС здійснюється через встановлення стандартів якості (граничних показників, досягнення яких повинно бути забезпечено до визначеного періоду). Встановлюючи дані стандарти, ЄС керується спеціально визначеними принципами, які стосуються не лише сфери атмосферного повітря, а й інших питань, які регулюються екологічним правом ЄС [8, с. 3].

У цьому зв'язку варто виокремити принцип врахування впливів, які шкідливі речовини здійснюють на людину або об'єкт навколишнього середовища, при цьому не здійснюється аналіз технологічної досяжності стандартів якості або економічної доцільності забезпечення відповідності до них.

Якщо говорити про принцип практичної досяжності, то він формується на основі складності досягнення вимог жорстких стандартів й обумовлюється появою концепції інтервалів прийнятних відхилень (Margins of Tolerance).

Принцип універсальності, в свою чергу, реалізується у встановленні тих же самих стандартів практично для всіх країн-членів, хоча для певних територій були визначені особливі стандарти (наприклад, з метою досягнення природоохоронних цілей, зокрема, на особливо охоронюваних територіях).

Також, з часом у відповідності до стану навколишнього середовища, виникає необхідність удосконалювати стандарти та нормативи. Дана тенденція характерна щодо принципу невизначеності вимог до будь-яких конкретних технологій. Відповідно до останнього, презюмується, що мотивація спеціалістів до пошуку інноваційних рішень повинна поступово зростати в умовах ускладнення стандартів якості навколишнього середовища.

Окрім вищезазначених принципів, не менш важливе місце посідає принцип найкращих доступних технологій. Дія принципу зосереджена на забезпеченні практичного впровадження найкращих доступних технологічних і технічних рішень, які сприяють запобіганню або зниженню викидів шкідливих речовин, водночас маючи економічну доцільність та можливість застосування в умовах конкретного регіону.

Слід зазначити, що серед усіх принципів, важливе значення має також принцип «забруднювач

платить». Дана фундаментальна засада передбачає, що господарюючі суб'єкти повинні нести витрати по запобіганню та/або зниженню забруднення і (якщо необхідно) заходам, спрямованим на відновлення стану навколишнього середовища. Варто наголосити на тому, що останніми роками принцип «забруднювач платить» є одним із ключових принципів екологічної політики ЄС [8, с. 4]. Пріоритетне значення даної засади підтверджується регламентацією її у директивах та інших документах ЄС, що регулюють питання охорони навколишнього середовища.

Якщо говорити про впровадження нормативів якості забруднення повітря, то можна навести приклад правового регулювання даного питання у Німеччині, де влада з 2018 закрила в'їзд до центрів деяких міст автомобілів з дизельними моторами. Під заборону потрапили всі: і легкові авто, і вантажівки, які здійснюють доставку товарів, якщо їх екологічний стандарт нижче Євро-5. Дані заходи здійснюються для зниження ризику зростання забруднення повітря [12]. У Німеччині План якості повітря для Берліну на 2011–2017 роки містив оцінку, що у зв'язку із застосуванням зони низьких викидів у 2008 році викиди від транспорту були суттєво зменшені. Зокрема, забруднення від NO₂ було зменшене на 5% у 2010 році [13, с. 24].

На нашу думку, дані показники — це результат побудови ефективної стратегії щодо підвищення якості повітря та чіткого законодавчого врегулювання. Прикладом можуть слугувати: встановлення гранично допустимих показників якості повітря, постійний їх моніторинг, здійснення контролю за дотриманням суб'єктами таких норм законодавства.

Отже, виникає потреба імплементації норм законодавства ЄС в сфері якості атмосферного повітря. Де-юре, деякі норми вже стали частиною законодавства України, зокрема, це вимоги директив, але їх впровадження й досі перебуває лише на етапі розроблення та схвалення, а не втілення таких стандартів на практиці.

Як влучно зазначає Копиця Є. М., євроінтеграційний процес України об'єктивно полягає у формуванні спільного з Європейським Союзом екологічного, економічного, соціального, політичного та правового простору. Оскільки Україна входить до даного геополітичного простору та водночас є екосистемною складовою загальноєвропейських природних багатств, тож безсумнівно, впливає на їхній стан і якість. Натомість, зазнаючи впливу європейських екологічних факторів, Україна повинна належним чином сприймати тенденції екологічної політики ЄС, адаптуючи їх до національ-

ної політики в контексті формування екологічно безпечного європейського простору та реалізації власних інтересів [9, с. 111].

Слід звернути увагу, що такі норми можуть втілюватись і у міжнародних договорах. Так, згідно зі статтею 9 Конституції України чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Враховуючи гостроту питання екологічної безпеки, міжнародні договори щодо екологічної безпеки, охорони довкілля, екологічної інформації є надзвичайно важливими і необхідними, тому їх кількість у екологічному законодавстві постійно зростає.

Імплементація законодавства ЄС відбувається у 8 секторах, їх регламентують 29 джерел права ЄС у цій галузі. 21 серпня 2014 року Міністерством екології та природних ресурсів України було представлено «Національну стратегію наближення (апроксимації) законодавства України до права ЄС у сфері охорони довкілля», відповідно до якої здійснюється поділ на сектори, в рамках яких здійснюватиметься апроксимація. Якщо розглядати сектор якості атмосферного повітря, то даною Стратегією виокремлено ряд таких директив: Директива 2008/50/ЄС про якість атмосферного повітря та чистіше повітря для Європи; Директива 2004/107/ЄС про миш'як, кадмій, ртуть, нікель та поліциклічні ароматичні вуглеводні у атмосферному повітрі; Директива 98/70/ЄС про якість бензину та дизельного палива; Директива 1999/32/ЄС про зменшення вмісту сірки в деяких видах рідкого палива; Директива 94/63/ЄС про контроль викидів летких органічних сполук (ЛОС), що спричиняються сховищами нафти та під час її транспортування з терміналів до сервісних станцій; Директива 2004/42/ЄС про обмеження викидів летких органічних сполук, зумовлених використанням органічних розчинників у певних фарбах і лаках та речовинах для обробки транспортних засобів. Головною метою вищезазначених директив цього сектору є забезпечення охорони атмосферного повітря та уніфікування вимог до охорони атмосферного повітря в країнах-членах. Необхідність такої уніфікації зумовлена істотним впливом вимог з охорони атмосферного повітря на здійснення економічної діяльності. Директиви цього сектору встановлюють мінімальні вимоги, виконання яких повинна забезпечити кожна країна — член ЄС. При цьому кожна така країна має право встановлювати більш жорсткі вимоги до охорони атмосферного повітря [14, с. 71].

Також, з метою сприяння процесу наближення законодавства України до екологічних стандартів

та законодавчих актів ЄС, на основі Угоди про асоціацію Україна-ЄС та інших рамкових документів, створено проект «Підтримка України у наближенні до екологічного законодавства ЄС». Зокрема, даний проект включає такі сектори: перший — це горизонтальні директиви, а саме: система управління довкіллям, інтеграція екологічної політики та інших галузевих політик; другий — якість води та управління водними ресурсами; третій — охорона довкілля (Директива про захист диких птахів, Директива про збереження природного середовища існування дикої флори та фауни) [15].

Безспірно, кожен з них торкається питання забезпечення безпеки в екологічних правовідносинах. Враховуючи те, що атмосферне повітря є одним з основних життєво важливих елементів навколишнього природного середовища й універсальним природним ресурсом, кожна держава зобов'язана забезпечити належне правове регулювання його охорони. В Україні одним із найважливіших нормативноправових актів у даній сфері, як вже зазначалось, виступає Закон України «Про охорону атмосферного повітря» № 2707-ХІІ від 16.10.1992 року, який визначає правові і організаційні основи та екологічні вимоги в галузі охорони атмосферного повітря [11]. В даному Законі закріплюються основні засади стандартизації і нормування; заходи щодо охорони; контролю, державного обліку та моніторингу в галузі охорони атмосферного повітря та відповідальність за порушення законодавства у цій сфері. Закон України «Про засади моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів» № 377-ІХ від 12.12.2019 є не менш важливим актом, спрямованим на виконання зобов'язань України за міжнародними договорами, зокрема, Угодою про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, а також на виконання вимог Рамкової конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату та Паризької угоди [16].

Поряд з вищезазначеними нормативно-правовими актами, 18 липня 2018 року Кабінет Міністрів України ухвалив Стратегію низьковуглецевого розвитку до 2050 р., яка передбачає скорочення викидів парникових газів, відмову від викопного палива і старт інвестування у відновлювальні джерела енергії та має стати основою для вирішення усього комплексу сучасних екологічних, енергетичних, економічних та технологічних проблем країни і визначити шляхи для переходу на якісно новий рівень розвитку національної економіки [17].

На нашу думку, прийняття вищеперерахованих актів є вагомим внеском у формування державної екологічної політики у сфері охорони атмосферного повітря від забруднення та, як наслідок, зміни клімату, а отже й віддзеркаленням європейського підходу до відповідного правового регулювання.

Як зазначала у своїй праці О.О. Савчук та інші автори, одним із важливих нормативно-правових актів ЄС, що стосується галузі охорони атмосферного повітря та врегулювання його якості є Директива 2008/50/ЄС «Про якість атмосферного повітря та чистіше повітря для Європи», яка націлена на охорону здоров'я населення на місцевому рівні у країнах-членах і Євросоюзі в цілому шляхом боротьби з викидами забруднюючих речовин у джерелах їх утворення. Дана Директива була розроблена та прийнята для правового регулювання викидів забруднюючих речовин у їх джерелах, а також здійснення заходів щодо зменшення викидів на місцевому, національному рівнях та рівні Співтовариства. Зокрема, також цією Директивою затверджені критерії оцінки якості атмосферного повітря, плани щодо якості повітря (короткострокові та довгострокові [10, с. 85–86; 18].

В Україні допустимі рівні концентрації шкідливих речовин у повітрі закріплені Списками та гігієнічними регламентами шкідливих речовин у повітрі робочої зони і атмосферному повітрі населених місць, затвердженими наказом МОЗ № 70 від 23.02.2000 р. У регламентах представлені досить актуальні нормативи, відповідно до показників у звітах 2019 року Міністерства енергетики та захисту довкілля та Міністерства охорони здоров'я [19].

Загалом, директиви передбачають механізм звітування держав-членів Європейського Союзу в Європейську Комісію як щодо конкретних заходів, так і щодо імплементації директиви загалом. Механізму звітування про виконання Угоди про асоціацію замало — необхідно передбачити особливий механізм звітування по кожному конкретному документу, беручи до уваги особливий статус України. Усі директиви містять положення про необхідність звітувати про впровадження норм в національне законодавство та досвід і труднощі з імплементацією директиви.

Директиви встановлюють конкретні часові рамки та порядок подання звітів державами-членами Європейській Комісії. Наприклад, стаття 9 Директиви № 2003/4/ЄС про доступ громадськості до екологічної інформації та про скасування Директиви № 90/313/ЄЕС передбачає, що «не пізніше 14 лютого 2009 року держави-члени звітують про досвід, набутий при застосуванні цієї Директиви. Не пізні-

ше 19 лютого 2004 року Комісія передає державам-членам методичні вказівки, які чітко вказують спосіб складання звітів державами-членами». Директива може містити вимогу повідомляти Комісію про тексти положень національного права, які вони ухвалили у сфері, яку охоплює ця директива [20].

Україна, не будучи членом Європейського Союзу, не має такого зобов'язання звітуватись про стан імплементації європейських директив та не повинна звітувати про проведення конкретних заходів. Це викликає проблему належного контролю за імплементацією відповідних норм та виключає з процесу обміну досвідом щодо питань імплементації тої чи іншої директиви. Звітування щодо імплементації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, на наш погляд, не є достатнім інструментом забезпечення як відповідності прийнятого законодавства в рамках процесу апроксимації до норм та стандартів ЄС, так і його дієвості в українських реаліях та ефективного його застосування. Тому існує необхідність впровадити механізм, який би забезпечував контроль за належним виконанням положень Угоди, виявляв системні прогалини та пропонував відповідні рішення.

Крім того, низка директив передбачає створення в межах застосування директиви спеціальних органів, що сприяють та допомагають в імплементації державам-членам ЄС. Не будучи членом Європейського Союзу, Україна не має можливості користуватися результатами діяльності таких органів чи бути залученою до їх роботи.

Висновки з даного дослідження. В умовах сьогодення, фундаментальна проблема полягає у формуванні сучасної концепції адаптації екологічного законодавства до стандартів Європейського Союзу з урахуванням світового досвіду, міжнародних доктринальних і законодавчих підходів. Проте, Україна, як і інші держави, зважаючи на глобальність цієї проблеми, не ігнорує можливості впровадження певних заходів. Про це свідчить низка прийнятих нормативно-правових актів, заходи, спрямовані до адаптації до екологічного законодавства ЄС.

Нормативно-правове регулювання даної сфери у ЄС є ефективним та зразковим, адже за допомогою різного роду актів здійснюється забезпечення екологічної безпеки атмосферного повітря, а саме: встановлюються нормативи його забруднення, граничні показники тощо. Тобто стратегія ЄС в даній сфері спрямована на уникнення пагубних для людства екологічних наслідків. Хоч і шлях України до адаптації до законодавства ЄС не характеризується надмірною швидкістю, проте фактично прийняті законодавчі акти констатують поступове наближення до нормативів ЄС.

Література

1. Качество атмосферного воздуха и здоровье. Основные факты. Информационный бюллетень. Всемирная организация здравоохранения. 02 мая 2018 года. URL: [https://www.who.int/ru/news-room/fact-sheets/detail/ambient-\(outdoor\)-air-qualityand-health](https://www.who.int/ru/news-room/fact-sheets/detail/ambient-(outdoor)-air-qualityand-health)
2. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України від 28.02.2019 р. №№ 2697-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2697-19>
3. Бринчук М.М. Правовая охрана атмосферного воздуха: монография / отв. ред. О.С. Колбасов. Москва: Наука, 1985. 174 с.
4. Попов В.К. Відшкодування шкоди, заподіяної порушенням законодавства про охорону атмосферного повітря. Радянське право. 1986. № 11. С. 43–47.
5. Малышева Н.Р. Охрана окружающей природной среды от шумового воздействия (правовые и организационные вопросы): Киев: Наукова думка, 1981. 141 с.
6. Екологічне право України. Академічний курс: підручник / Г.І. Балюк та ін. Київ: НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького, 2008. 720 с.
7. Анісімова Г.В. Особливості забезпечення вимог екологічної безпеки атмосферного повітря: природно-правові аспекти. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. 2011. № 4. С. 179–189.
8. Копиця Є.М. Міжнародний досвід правового регулювання нормування якості атмосферного повітря. Теорія і практика правознавства. 2015. Вип. 1(7). С. 3–4.
9. Копиця Є.М. Правові засади нормування у галузі охорони атмосферного повітря: дис. ... канд. юр. наук: 12.00.06 / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2016. 193 с.
10. Савчук О.О., Бабенко Є.А., Погуляник І.В. Сучасний стан екологічного законодавства України у сфері якості повітря: адаптація до стандартів ЄС. Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». 2020. Т. 1, № 4 (26). С. 81–88.
11. Про охорону атмосферного повітря: Закон України від 16.10.1992 р. №№ 2707-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2707-12#Text>
12. Захід епохи ДВЗ: Де і коли повністю заборонять автомобілі з дизельними і бензиновими двигунами. Федерація роботодавців автомобільної галузі. URL: <https://fra.org.ua/uk/an/publikatsii/novosti/zakhid-iepokhi-dvz-die-i-koli-povnistiu-zaboroniat-avtomobili-z-diziel-nimi-i-bienzinovimi-dvighunami>
13. Імплементация екологічних зобов'язань в умовах дерегуляції в європейському союзі: досвід кращих практик для України. Ресурсно-аналітичний центр «Суспільство і довкілля». 2017. URL: <https://www.rac.org.ua/uploads/content/374/files/webenvironmentalimplementation2018ua.pdf>
14. Національна стратегія наближення (апроксимації) законодавства України до права ЄС у сфері охорони довкілля. URL: https://mepr.gov.ua/files/docs/draft_NAS_FEB2015.pdf
15. Європейські експерти допоможуть Україні адаптувати екологічне законодавство до норм ЄС. URL: <http://www.menr.gov.ua/presscenter/news/123news1/3452yevropeiski-eksperty-dopomozhut-ukraini-adaptuvatyekolohichnezakonodavstvo-do-norm-yes>
16. Про засади моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів: Закон України від 12.12.2019 р. №№ 377-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/377-20>
17. Стратегія низьковуглецевого розвитку до 2050 р.: Проект. URL: https://mepr.gov.ua/files/docs/Proekt/LEDS_ua_last.pdf
18. Про якість атмосферного повітря та чистіше повітря для Європи: Директива 2008/50/ЄС. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_950#Text
19. Про затвердження списків та гігієнічних регламентів шкідливих речовин у повітрі робочої зони і атмосферному повітрі населених місць: наказ Міністерства охорони здоров'я № 30 від 23.02.2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0030282-00/ed20000223#Text>
20. Про доступ громадськості до екологічної інформації та про скасування Директиви № 90/313/ЄС: Директива №№ 2003/4/ЄС. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/EU030129>

References

1. Kachestvo atmosfernogo vozdukha i zdorove. Osnovnye fakty. Informatsionnyy byulleten. Vsemirnaya organizatsiya zdravookhraneniya. 02 maya 2018 goda. URL: [https://www.who.int/ru/news-room/fact-sheets/detail/ambient-\(outdoor\)-air-qualityand-health](https://www.who.int/ru/news-room/fact-sheets/detail/ambient-(outdoor)-air-qualityand-health)

2. Pro Osnovni zasady (strateghiju) derzhavnoji ekologhichnoji polityky Ukrainy na period do 2030 roku: Zakon Ukrainy vid 28.02.2019 r. # # 2697-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2697-19>
3. Brynchuk M.M. Pravovaja okhrana atmosfernogho vozdukha / Otv. red. O.S. Kolbasov. Moskva: Nauka, 1985. 174 s.
4. Popov V.K. Vidshkoduvannja shkody, zapodijanoji porushennjam zakonodavstva pro okhoronu atmosfernogho povitlja. Radianske pravo. 1986. № 11. S. 43–47.
5. Malysheva N.R. Okhrana okruzhayushchey prirodnoy sredy ot shumovogo vozdystviya (pravovye i organizatsionnye voprosy): Kiev: Naukova dumka, 1981. 141 s.
6. Ekologhichne pravo Ukrainy. Akademichnyj kurs: pidruchnyk / Gh.I. Baljuk ta in. Kyjiv: NAN Ukrainy. In-t derzhavy i prava im. V.M. Koretskoho. 2008. 720 s.
7. Anisimova Gh.V. Osoblyvosti zabezpechennja vymogh ekologhichnoji bezpeky atmosfernogho povitlja: pryrodno-pravovi aspekty. Visnyk Lughanskogho derzhavnogho universytetu vnutrishnikh sprav imeni E.O. Didorenka. 2011. № 4. S. 179–189.
8. Kopycja Je.M. Mizhnarodnyj dosvid pravovogho rehuljuvannja normuvannja jakosti atmosfernogho povitlja. Teorija i praktyka pravoznavstva. 2015. Vyp. 1(7). S. 3–4.
9. Kopycja Je.M. Pravovi zasady normuvannja u ghaluzi okhorony atmosfernogho povitlja: dys. ... kand. jur. nauk: 12.00.06 / Nac. juryd. un-t im. Jaroslava Mudrogho. Kharkiv, 2016. 193 s.
10. Savchuk O.O., Babenko Ye. A., Pohulianyk I.V. Suchasnyi stan ekolohichnoho zakonodavstva Ukrainy u sferi yakosti povitlja: adaptatsiia do standartiv Ye S. Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal «Internauka». 2020. T. 1, № 4(26). S. 81–88.
11. Pro okhoronu atmosfernogho povitlja: Zakon Ukrainy vid 16.10.1992 r. # # 2707-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2707-12#Text>
12. Zakhid epokhy DVZ: De i koly povnistju zaboronjatj avtomobili z dyzeljnymy i benzynovymy dvyghunamy. Federacija robotodavciv avtomobiljnoji ghaluzi. URL: <https://fra.org.ua/uk/an/publikatsii/novosti/zakhid-iepokhi-dvz-die-i-koli-povnistiu-zaboroniat-avtomobili-z-diziel-nimi-i-bienzinovimi-dvighunami>
13. Implementacija ekologhichnykh zobov'jazanj v umovakh dereguljacji v jevropejskomu sojuzi: dosvid krash-hykh praktyk dlja Ukrainy. Resursno-analitychnyj centr «Suspilstvo i dovkillja». 2017. URL: <https://www.rac.org.ua/uploads/content/374/files/webenvironmentalimplementation2018ua.pdf>
14. Nacionaljna strateghija nablyzhennja (aproksymaciji) zakonodavstva Ukrainy do prava JeS u sferi okhorony dovkillja. URL: https://mepr.gov.ua/files/docs/draft_NAS_FEB2015.pdf
15. Jevropejski eksperty dopomozhutj Ukraini adaptuvaty ekologhichne zakonodavstvo do norm JeS URL: <http://www.menr.gov.ua/presscenter/news/123news1/3452yevropejski-eksperty-dopomozhut-ukraini-adaptuvatyekolohichne-zakonodavstvo-do-norm-yes>
16. Pro zasady monitorynghu, zvitnosti ta veryfikaciji vykydiv parnykovykh ghaziv: Zakon Ukrainy vid 12.12.2019 r. # # 377-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/377-20>
17. Strateghija nyzjkovughlecevogho rozvytku do 2050 r.: Proekt. URL: https://mepr.gov.ua/files/docs/Proekt/LEDS_ua_last.pdf
18. Pro jakistj atmosfernogho povitlja ta chystishe povitlja dlja Jevropy: Dyrektyva 2008/50/JeS. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_950#Text
19. Pro zatverdzhennja spyskiv ta ghighijenichnykh rehlamentiv shkidlyvykh rehovyn u povitri robochoji zony i atmosfernomu povitri naselenykh miscj: nakaz Ministerstva okhorony zdorov'ja # 30 vid 23.02.2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0030282-00/ed20000223#Text>
20. Pro dostup ghromadsjkosti do ekologhichnoji informaciji ta pro skasuvannja Dyrektyvy #90/313/JeES: Dyrektyva # # 2003/4/JeS. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/EU030129>

Караханян Карина Мартинівна

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права

Національний університет «Одеська юридична академія»

Караханян Карина Мартыновна

кандидат юридических наук,

доцент кафедры аграрного, земельного и экологического права

Национальный университет «Одесская юридическая академия»

Karakhanian Karyna

Candidate of Legal Sciences, Assistant Professor of the

Department of Agrarian, Land and Environmental Law

National University «Odessa Law Academy»

DOI: 10.25313/2520-2308-2021-11-7711

СТАНОВЛЕННЯ ТА СУЧАСНИЙ СТАН ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІТРОЕНЕРГЕТИКИ В УКРАЇНІ

СТАНОВЛЕНИЕ И СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ ЗАКОНОДАТЕЛЬНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ВЕТРОЭНЕРГЕТИКИ В УКРАИНЕ

ESTABLISHMENT AND CURRENT STATE OF LEGISLATIVE SUPPORT OF WIND ENERGY IN UKRAINE

Анотація. У статті розглянуто правові засади становлення та розвитку енергетичної галузі країни, зокрема, питання виробництва енергії з відновлюваних джерел, серед яких провідне місце належить енергії вітру. Досліджено тенденції світового ринку енергоносіїв, що мінімізують негативний вплив на навколишнє природне середовище, а також тенденції розвитку цієї галузі в Україні. Констатовано, що для нашої держави вітроенергетика є одним із стратегічних напрямків розвитку сектору альтернативних джерел енергії, враховуючи високу залежність країни від імпортованих енергоносіїв, в першу чергу, природного газу, і значний потенціал використання сили вітру з урахуванням розташування країни, клімату та рельєфу території. Проте, на жаль, темпи розвитку вітроенергетики в Україні досі істотно відстають від європейських.

Зауважено, що законодавче забезпечення використання енергії вітру в Україні як джерела альтернативної енергії носить неоднорідний характер, характеризується, насамперед, чисельною кількістю підзаконних нормативно-правових актів, загально-декларативними законодавчими нормами, а також деякою неузгодженістю правового регулювання.

Проведено аналіз чинного законодавства та виокремлено низку нормативно-правових актів, що регулюють питання розвитку галузі в цілому та вітроенергетики зокрема. Здійснено огляд норм, які стосуються суто питань досліджуваного напрямку та зазначено їх особливості та спрямованість правового регулювання.

Крім цього, наголошено, що приєднання України до Європейських ініціатив, а також запозичення міжнародного досвіду в зазначеній сфері має позитивним чином вплинути на енергетичний баланс та забезпечити розвиток сектору, зокрема, в ракурсі необхідності створення повноцінного конкурентного середовища на енергетичному ринку України; зміни теплової генерації відновлюваними джерелами енергії та здійснення повноцінної трансформації вугільних регіонів, що означає поступове закриття нерентабельних підприємств з паралельним створенням у цих регіонах альтернативних робочих місць.

Ключові слова: вітроенергетика, альтернативні джерела енергії, відновлювана енергетика, екологічні ризики, сталий розвиток, екологічна безпека, енергетичне законодавство.

Аннотация. В статье рассмотрены правовые основы становления и развития энергетической отрасли страны, в частности, вопросы производства энергии из возобновляемых источников, среди которых ведущее место принадлежит энергии ветра. Исследованы тенденции мирового рынка энергоносителей, которые минимизируют негативное влияние на окружающую природную среду, а также тенденции развития этой отрасли в Украине. Констатировано, что в нашей стране ветроэнергетика является одним из стратегических направлений развития сектора альтернативных источников энергии, учитывая высокую зависимость страны от импортных энергоносителей, в первую очередь, природного газа, и значительный потенциал использования силы ветра с учетом расположения страны, климата и рельефа территории. Однако, к сожалению, темпы развития ветроэнергетики в Украине до сих пор существенно отстают от европейских.

Отмечено, что законодательное обеспечение использования энергии ветра в Украине как источника альтернативной энергии носит неоднородный характер, характеризуясь, прежде всего, большим количеством подзаконных нормативно-правовых актов, декларативными законодательными нормами, а также некоторой несогласованностью правового регулирования.

Проведен анализ действующего законодательства и выделен ряд нормативно-правовых актов, которые регулируют вопросы развития отрасли в целом и ветроэнергетики в частности. Проведен обзор норм, которые касаются исключительно вопросов исследуемого направления, и обозначены их особенности и направления правового регулирования.

Кроме того, сделан акцент, что присоединение Украины к Европейским инициативам, а также перенятие международного опыта в указанной сфере должно положительным образом повлиять на энергетический баланс и обеспечить развитие сектора, в том числе, в ракурсе необходимости создания полноценной конкурентной среды на энергетическом рынке Украины; замены тепловой генерации возобновляемыми источниками энергии и осуществления полноценной трансформации угольных регионов, что означает постепенное закрытие нерентабельных предприятий с параллельным созданием в этих регионах альтернативных рабочих мест.

Ключевые слова: ветроэнергетика, альтернативные источники энергии, возобновляемая энергетика, экологические риски, устойчивое развитие, экологическая безопасность, энергетическое законодательство.

Summary. The article considers the legal basis for the formation and development of the country's energy sector, in particular, the issue of energy production from renewable sources, among which the leading place belongs to wind energy. The tendencies of the world energy market, which minimize the negative impact on the environment, as well as the tendencies of development of this branch in Ukraine are investigated. It was stated that for our country wind energy is one of the strategic directions of development of the sector of alternative energy sources, given the high dependence of the country on imported energy, primarily natural gas, and significant potential for wind power, taking into account the location, climate and terrain. However, unfortunately, the pace of development of wind energy in Ukraine still lags significantly behind European ones.

It is noted that the legislative provision of the use of wind energy in Ukraine as a source of alternative energy is characterized primarily by the number of bylaws, general declarative legislation, as well as some inconsistencies in legal regulation.

An analysis of current legislation and a number of regulations governing the development of the industry in general and wind energy in particular. A review of the norms that relate purely to the issues of the research area and their features and direction of legal regulation.

In addition, it was stressed that Ukraine's accession to European initiatives, as well as borrowing international experience in this area should positively affect the energy balance and ensure the development of the sector, in particular, in the light of the need to create a full competitive environment in Ukraine's energy market; changes in heat generation by renewable energy sources and the full transformation of coal regions, which means the gradual closure of unprofitable enterprises with the parallel creation of alternative jobs in these regions.

Key words: wind energy, alternative energy sources, renewable energy, environmental risks, sustainable development, environmental safety, energy legislation.

Постановка проблеми. Фундаментом і важливою частиною національної економіки будь-якої держави є енергетична галузь, що насамперед пов'язана з виробництвом та забезпеченням потреб суспільства і цієї держави в електричній та тепловій енергії. Беззаперечно, що на сучасному етапі розвитку людства саме електроенергетика є базисом та невід'ємною складовою не лише сучасного

промислового виробництва, сільського господарства й науки, але й звичною частиною нашого побуту. Світові тенденції свідчать про надання переваги та сприяння розвитку альтернативної енергетики, однією зі складових частин якої виступає вітроенергетика.

Міжнародне законодавство, вказуючи на доцільність розвитку галузі, а також більшу екологіч-

ність відновлюваних джерел енергії, тим не менш закріплює необхідність дотримання міжнародних принципів, серед яких є сталий розвиток, сприяння розвитку екомережі, запобігання зміні клімату, екологізація виробництва, раціональність природокористування [1, с. 295]. Тому, важливо, щоб стратегічні, політичні та законодавчі орієнтири України теж сприймали ці завдання та враховували їх під час функціонування та реалізації як всієї державної й місцевої енергетичної політики, так і політики щодо розвитку галузі відновлюваної енергетики.

З урахуванням всього вищенаведеного, актуальність теми не викликає сумніву, оскільки саме по собі виробництво вітрової енергії не є абсолютно екологічно безпечним і може створювати цілий ряд практичних проблем, що мають вирішуватися як в рамках міжнародного, в тому числі права ЄС, так і в рамках національного права. Отже, дослідження питання правового регулювання створення та використання енергії вітру дасть змогу проаналізувати чинне законодавство, виявити позитивні моменти та прогалини, а також розробити пропозиції щодо усунення існуючих недоліків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі питання становлення та розвитку альтернативної енергетики як самостійної складової енергетичної галузі країни, а також вітроенергетики як одного з пріоритетних напрямів останньої, законодавчого регулювання становлення та розвитку використання зазначених відновлюваних джерел були предметом низки наукових досліджень І.І. Дороніної [8, с. 54], К.А. Григор'євої [1, с. 295], Є.О. Платонової [5, с. 139–140], Т.Є. Харитоновой [1, с. 295], І.Є. Чумаченко [4, с. 144] та інших науковців. Проте, існує низка проблемних питань, які потребують подальшого вивчення з метою вдосконалення законодавчої бази правового регулювання використання та подальшого розвитку вітроенергетики в Україні як одного з провідних сегментів ринку відновлюваних джерел енергії.

Метою цієї статті є всебічний аналіз вітроенергетики як альтернативного джерела енергії, що використовується в енергетичному комплексі країни, норм чинного законодавства, що регулюють вказаний напрямок, позитивних явищ та прогалин, тенденцій та перспектив розвитку.

Виклад основного матеріалу. Вітрова енергія використовується людством з давніх часів. Одне з найперших посилянь на використання вітру датується 5 тис. до н.е. Так, «вітряні млини для переробки зерна винайдені ще у середньовіччі. Вважається, що перші вітряки були збудовані в Сі-

стані, десть між сучасним Іраном та Афганістаном, між 9–7 сторіччями до н.е. Вони мали вертикальну вісь, від шести до дванадцяти крил з полотна або очерету та використовувались як млини та помпи для води» [2].

В останні роки енергія вітру все більше використовується для одержання електроенергії. Джерелом вітроенергетики є сонце, оскільки воно є відповідальним за утворення вітру. Атмосфера землі вбирає сонячну радіацію нерівномірно через неоднорідності земної поверхні та різний кут падіння світла в різних широтах в різну пору року. Повітря розширюється та підіймається догори, утворюючи потоки. Там, де повітря нагрівається більше, ці потоки підіймаються вище та зосереджуються у зонах низького тиску, а холодніше повітря підіймається нижче, створюючи зони високого тиску. Різниця атмосферного тиску змушує повітря пересуватися від зони високого тиску до зони низького тиску з пропорційною швидкістю. Цей рух повітря і є тим, що ми називаємо вітром. Для використання сили останнього та перетворення її на енергію створюються вітряки великої потужності і встановлюються на місцевості, де дмуть часті й сильні вітри. Кількість і якість таких двигунів зростає щорічно.

Досвід передових країн світу, що взяли курс на розвиток енергетичної галузі виключно за рахунок використання відновлюваних джерел енергії, доводить, що саме вітроенергетика виступає одним з провідних напрямків альтернативної енергетики. Причинами ж позитивного розвитку світових ринків вітроенергетики, безумовно, включають економічні переваги енергії вітру та її зростаючу конкурентоспроможність по відношенню до інших джерел електроенергії, а також гостру необхідність реалізації технологій без викидів з метою пом'якшення наслідків зміни клімату та забруднення повітря.

Так, наприклад, статистичні звіти міжнародних організацій свідчать, що «лідуючу позицію за ефективністю використання вітроенергетики займають підприємства зі США. Торік провідним альтернативним постачальником стали вітрові турбіни. На сьогодні понад сорок п'ять тисяч вітряків по всій країні виробляють 60 тисяч мегават енергії. Крім цього, тут є власні виробники вітроенергетичного обладнання, що знаходяться у першій десятці світового рейтингу. Така ситуація дозволяє укладати контракти всередині національного ринку, не виходячи за межі країни у пошуках інвесторів або зарубіжних виробників. Країни Латинської Америки також виступають одними зі світових лідерів в питаннях альтернативної енергетики.

Бразилія змогла розширити своє безперечне лідерство, а згідно із Національною доповіддю про енергетичний баланс, Аргентина нещодавно вперше в історії увійшла до першої десятки Глобального індексу інвестиційної привабливості країн з відновлюваними джерелами енергії Ernst & Young та за допомогою Всесвітнього банку планує виробляти 20% своєї електроенергії із альтернативних джерел. Такі перспективи є цілком реальними, оскільки у склад Аргентини входить унікальний природний регіон Патагонія, що характеризується такими ресурсами сонця та вітру, аналогів яким нема в світі» [3, с. 71].

Китайський ринок продемонстрував дуже високу ефективність та додав 7,1 ГВт, що значно більше, ніж у попередні роки. Індія зберігає свої позиції другого номеру в Азії та п'ятого у світі з показником у 1,1 ГВт нових потужностей вітроенергетики. Німеччина та Великобританія в найближчий час планують стати лідерами, розміщуючи вітроелектростанції у морі.

Процес будівництва української вітроенергетики розпочався у 1996 році, коли було зпроєктовано Новоазовську ВЕС проектною потужністю 50 МВт. У 1997 році запрацювала Трускавецька ВЕС. У 1998–1999 роках розпочали роботу ще три нові ВЕС. Станом на 2000 рік в Україні працювало вже 134 турбіни та закладено близько 100 фундаментів під турбіни потужністю 100 кВт. Значне зростання будівництва вітроелектростанцій в Україні спостерігається з 2009 року, після запровадження Урядом «Зеленого тарифу». Зауважимо, що Інститутом відновлюваної енергетики НАН України складена карта вітроенергетичного потенціалу нашої країни. Найбільш привабливими регіонами для використання енергії вітру є узбережжя Чорного та Азовського морів, територія Карпатських гір, Одеська, Херсонська та Миколаївська області.

З огляду на викладене, вбачається, що запровадження та широке використання вітроенергетики в Україні гарантує не лише забезпечення національної енергетичної безпеки, а й сприятиме сталому екологічному розвитку. Становлення галузі альтернативної енергетики в цілому та вітроенергетики, як провідної складової останньої, здійснюється, перш за все, за рахунок розвитку енергетичного законодавства, його модернізації та імплементації передового світового досвіду в національну правову систему. Вітчизняне законодавство, що регулює суспільні відносини в зазначеній сфері, складається з низки нормативно-правових актів. Окрім Основного Закону держави, питання впровадження та розвитку відновлюваної енергетики в Україні

регулюються чисельними міжнародними актами, які було запроваджено з метою розвитку галузі та захисту навколишнього природного середовища [4, с. 144]. Так, наприклад, наша країна як сторона Рамкової конвенції ООН про зміну клімату та Кіотського протоколу до неї, забезпечує виконання зобов'язань за цими міжнародними угодами. Розвиток економіки України з урахуванням скорочення викидів парникових газів передбачає також Паризька угода, ратифікована Законом України від 14 липня 2016 року [5, с. 139–140].

Керуючись міжнародними стандартами та пріоритетами, в Україні було прийнято низку нормативно-правових актів, спрямованих на розвиток сучасної енергетичної галузі. Законом України «Про альтернативні джерела енергії» від 20 лютого 2003 року [6] було закріплено правові, організаційно-технічні та соціально-економічні засади виробництва електроенергії з відновлюваних джерел. Так, відповідно до вказаного акту, альтернативна енергетика — це сфера енергетики, що забезпечує вироблення електричної, теплової та механічної енергії з альтернативних джерел енергії. Альтернативні джерела енергії представляють собою відновлювані джерела енергії, до яких належать енергія сонячна, вітрова, геотермальна, гідротермальна, аеротермальна, енергія хвиль та припливів, гідроенергія, енергія біомаси, газу з органічних відходів, газу каналізаційно-очисних станцій, біогазів, та вторинні енергетичні ресурси, до яких належать доменний та коксівний газ, газ метан дегазації вугільних родовищ, перетворення скидного енергопотенціалу технологічних процесів [6].

Крім цього, Закон України «Про альтернативні джерела енергії» було доповнено визначенням понять «вітрова електростанція» та «вітрова електроустановка» завдяки прийняттю Закону України «Про ринок електричної енергії» від 13 квітня 2017 року [7], який став одним з ключових законодавчих актів держави в сфері розвитку енергетичної галузі, пріоритетним напрямом якої виступає виробництво енергії з альтернативних джерел. Так, вказані нормативно-правові акти визначають вітрову електростанцію як групу вітрових електричних установок або окремих вітрових електроустановок, устаткування і споруди, розташовані на певній території, які функціонально пов'язані між собою і становлять єдиний комплекс, призначений для виробництва електричної енергії шляхом перетворення кінетичної енергії вітру в електричну енергію. Вітрова електроустановка ж представляє собою електричну установку, що перетворює кінетичну енергію вітру в електричну енергію.

Новелою енергетичного законодавства, запровадженою вказаним вище Законом, виступає «зелений» тариф, який встановлюється на електричну енергію, вироблену на об'єктах електроенергетики з альтернативних джерел, зокрема, енергії вітру. «Зелений» тариф сприяє створенню привабливого інвестиційного клімату в зазначеному секторі та виступає у якості стимулюючого фактору для виробництва та розвитку відновлюваної енергетики. Він встановлюється єдиним на електричну енергію, вироблену споживачами, у тому числі енергетичними кооперативами, з енергії сонячного випромінювання, енергії вітру, біомаси, біогазу, з використанням гідроенергії, геотермальної енергії генеруючими установками, комбінованими вітро-сонячними генеруючими системами, встановлена потужність яких не перевищує 150 кВт, для всіх споживачів, у тому числі енергетичних кооперативів, за кожним видом альтернативного джерела енергії.

Зауважимо, що важливі зміни в законодавстві в зазначеному напрямі, які стосувалися малої вітроенергетики, відбулися у 2019 році. Так, «було введено таку категорію як «комбіновані вітро-сонячні генеруючі системи» з тарифом 16,37 євроцентів за кВт-год. Зміни повинні були активізувати розвиток більш збалансованих систем «сонце + вітер», які генерують електроенергію упродовж року незалежно від сезону» [8, с. 54]. Нововведення були прийняті тільки в серпні 2019 року, і цей тариф діяв чотири місяці.

В 2020 році Кабінет Міністрів України підписав меморандум з виробниками альтернативної електроенергії, який передбачав, що влада бере зобов'язання визначити та затвердити річні квоти підтримки «зеленої» енергетики та забезпечує проведення аукціонів з розподілу таких квот. Натомість виробники погодилися скорегувати строки введення в експлуатацію нових об'єктів за «зеленим» тарифом. 21 липня 2020 року було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення умов підтримки виробництва електричної енергії з альтернативних джерел енергії» [9], що закріплює ключові положення урядового меморандуму з виробниками «зеленої» енергетики і дозволяє зменшити енерготарифи для вітрових електростанцій — на 7,5%, що має дати можливість державі заощаджувати майже 7 млрд. грн щорічно. Проте, така ситуація призвела до того, що частина компаній, які вклали гроші в проекти відновлюваної енергетики в Україні, заявили про намір ініціювати арбітражний розгляд через рішення українського уряду знизити «зелені» тарифи, аргументуючи

це тим, що останні, відповідно до меморандуму, не мали переглядатися до 2030 року. Для подолання кризи, що склалася, а також відновлення інтенсивного розвитку вітроенергетики експерти вважають за необхідне повернутися до обговорення тарифів, щоб оптимізувати термін окупності комбінованих ВДЕ-установок, та збільшити ставки «зеленого» тарифу з метою заохочення іноземних інвестицій в зазначеній сфері.

У 2013 р. було запроваджено норму, що стосувалася так званої місцевої складової — частки складових об'єкта електроенергетики українського походження, використаних при створенні останнього. Так, 50% обладнання, необхідного для будівництва електростанцій, мало бути вироблено в Україні. Таке рішення перекрило потік іноземних інвестицій в енергетичний сектор на кілька років. І лише в 2017 році завдяки Закону України «Про ринок електричної енергії» норму про місцеве обладнання скасували, замінивши на заохочення при використанні такого обладнання. Так, відповідно до Перехідних положень останнього, встановлюється надбавка до «зеленого» тарифу за дотримання рівня використання обладнання українського виробництва. Ці зміни зрушили ринок з мертвої точки, з'явився новий приплив іноземних коштів і, відповідно, почався новий етап розвитку альтернативної, в тому числі вітрової, енергетики.

Законодавчими актами, які регулюють суто екологічну складову розвитку відновлюваної енергетики та її впливу на навколишнє природне середовище, виступають Закони України «Про оцінку впливу на довкілля» від 23 травня 2017 року [10] та «Про стратегічну екологічну оцінку» від 20 березня 2018 року [11]. Зазначені нормативно-правові акти закріплюють правові та організаційні засади оцінки впливу на довкілля, спрямованої на запобігання шкоди довкіллю, забезпечення екологічної безпеки, охорони довкілля, раціонального використання і відтворення природних ресурсів, у процесі прийняття рішень про провадження господарської діяльності, яка може мати значний вплив на довкілля, з урахуванням державних, громадських та приватних інтересів, а також обов'язковість проведення оцінки документів державного планування, які стосуються сільського господарства, лісового господарства, рибного господарства, енергетики, промисловості, транспорту та інших сфер життєдіяльності. Вказуючи в загальному вигляді на необхідність проведення оцінки впливу на довкілля об'єктів енергетичної промисловості, зокрема, вітрових парків, вітрових електростанцій, що мають дві і більше турбіни або висота яких

становить 50 метрів і більше, наведені нормативно-правові акти більше не містить жодної спеціальної норми, яка б стосувалась вітроенергетики. Закон України «Про оцінку впливу на довкілля» містить детальну регламентацію питання здійснення оцінки впливу на довкілля, підготовки висновків щодо такої оцінки, післяпроектного моніторингу. З урахуванням наведеного, можна зробити висновок про те, що в Україні розроблено та діє правовий механізм, який дозволяє ефективно здійснювати діяльність з оцінки об'єктів в досліджуваній сфері, а вже специфіка такої оцінки в залежності від об'єкта передбачається стандартами, технічними умовами тощо.

З метою подальшого реформування та розвитку енергетичної галузі було прийнято низку підзаконних нормативно-правових актів, які, з одного боку, деталізують положення вказаних вище Законів, а з іншого, конкретизують питання розрахунку «зелених» тарифів, встановлення квот для виробників альтернативної енергії та порядку проведення аукціонів щодо їх розподілення, регулюють питання технічного характеру функціонування об'єктів відновлюваної енергетики.

Так, наприклад, 18 серпня 2017 року Кабінетом Міністрів України було видано розпорядження, яким затверджено комплексну Енергетичну стратегію України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність» [12]. Остання містить загальний огляд сучасного стану та прогнози розвитку окремих напрямків альтернативної енергетики, зокрема, вітрогенерації. Зазначається, що існуючий сьогодні істотний потенціал вітроенергетики не використовується в повному обсязі. Україна істотно відстає від світових тенденцій через відсутність новітніх технологій виробництва та брак дієвих механізмів залучення інвестицій. Вказується, що змінити тенденцію розвитку галузі можуть законодавчо закріплені та гарантовані державою механізми державної підтримки та стимулювання вітроенергетики. Аналогічні положення та прогнози містяться в Національному плані дій з відновлюваної енергетики на період до 2020 року, затвердженому розпорядженням Кабінету Міністрів України від 1 жовтня 2014 року.

Окремої уваги заслуговує постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України» від 26 листопада 2014 року [13], якою було проголошено створення нового органу державної влади, що має спеціальну компетенцію в галузі енергетики, ефективного використання паливно-енергетичних ресурсів,

енергозбереження, відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива. На нашу думку, така реорганізація органів влади та необхідність створення окремої структури зумовлена саме значущістю вказаного сектору економіки, його пріоритетністю як складової національної безпеки України.

Серед нормативних актів, що закріплюють технічні положення та порядки здійснення розрахунків за «зелену» енергетику, можна зазначити наступні: постанова Кабінету Міністрів України «Про визначення уповноваженого банку ринку електричної енергії» від 27 лютого 2019 року, постанова Кабінету Міністрів України «Про утворення державних підприємств «Гарантований покупець» та «Оператор ринку» від 17 квітня 2019 року, постанова Кабінету Міністрів України «Про запровадження конкурентних умов стимулювання виробництва електричної енергії з альтернативних джерел енергії» від 27 грудня 2019 року, чисельні постанови та накази НКРЕКП тощо. Спільним для цих нормативно-правових актів є те, що вони носять загальний характер та стосуються всіх напрямків альтернативної енергетики.

Варто зазначити, що в правовому регулюванні вітроенергетики трапляються подекуди колізійні ситуації. Так, наприклад, постановою Кабінету Міністрів України від 3 лютого 1997 року було наголошено на необхідності схвалення Комплексної програми будівництва вітрових електростанцій, а постанова Кабінету Міністрів України від 8 липня 2009 року покладала на Національне агентство з питань забезпечення ефективного використання енергетичних ресурсів координацію роботи з виконання вказаної програми. Проте, парадоксальним є той факт, що остання так і не була прийнята, а всі норми, що регулюють особливості її виконання, носять бланкетний характер.

Висновки. На підставі всього вищезазначеного можна дійти висновку, що новітнє українське законодавство в галузі вітроенергетики здебільшого характеризується наявністю загальних доктринальних положень, які регулюють практичну сферу виробництва альтернативної енергетики в цілому. Питанням досліджуваного напрямку присвячено окремі норми, що визначають загальні поняття, особливості визначення «зеленого» тарифу для об'єктів вітрової енергетики, а також окремі засади створення та розміщення останніх. Позитивним моментом видається існування чисельних підзаконних джерел в галузі вітроенергетики, проте вони майже всі присвячені або питанням тарифів, або технічним особливостям вказаного сектору. Враховуючи провідну позицію останнього, видається

доцільним прийняття нормативно-правового акту, який був би чітко спеціалізованим і визначав економічні та екологічні аспекти розвитку галузі. Як наслідок, це дозволило б усунути окремі подекуди неефективні та декларативні положення в чинному законодавстві.

Дослідження здійснене у рамках виконання проекту «Альтернативна енергетика в Україні: шляхи системного законодавчого стимулювання» за фінансової підтримки Національного фонду досліджень України (договір № 30/02/0360 від 28 квітня 2021 року)

Література

1. Харитонova Т.Є., Григор'єва Х.А. Доктрина правового регулювання альтернативної енергетики в Україні: сучасні тенденції розвитку. KELM (Knowledge, Education, Law, Management). 2020. № 3(31). С. 295–296.
2. URL: <https://saee.gov.ua/uk/ae/windenergy>
3. Караханян К.М. Особливості правового регулювання альтернативної енергетики в країнах Америки (США, Канада, країни Латинської Америки) // Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Юридичні науки». Київ, 2021. № 1(35). С. 68–75.
4. Чумаченко І.Є. Міжнародно-правове регулювання альтернативної енергетики // Юридичний науковий електронний журнал. 2021. № 1. С. 143–146.
5. Платонова Є.О. Стимулювання розвитку альтернативної енергетики за законодавством Європейського Союзу // Юридичний науковий електронний журнал. 2021. № 1. С. 137–142.
6. Про альтернативні джерела енергії: Закон України від 20 лютого 2003 р. // Верховна Рада України. 2003. № 24. Ст. 155.
7. Про ринок електричної енергії: Закон України від 13 квітня 2017 р. // Верховна Рада України. 2017. № 27–28. Ст. 312.
8. Дороніна І.І. Інструменти державної підтримки використання енергії з відновлюваних джерел. Збірник наукових праць НАДУ. 2020. Вип. 2. С. 47–55.
9. Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення умов підтримки виробництва електричної енергії з альтернативних джерел енергії: Закон України від 21 липня 2020 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/810-20#Text>
10. Про оцінку впливу на довкілля: Закон України від 23 травня 2017 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2059-19#Text>
11. Про стратегічну екологічну оцінку: Закон України від 20 березня 2018 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2354-19#Text>
12. Енергетична стратегія України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність»: розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 серпня 2017 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/605-2017-p#Text>
13. Про затвердження Положення про Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України: постанова Кабінету Міністрів України від 26 листопада 2014 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/676-2014-p#Text>

References

1. Kharytonova T. Ye., Hryhorieva Kh. A. Doktryna pravovoho rehulivannia alternatyvnoi enerhetyky v Ukraini: suchasni tendentsii rozvytku. KELM (Knowledge, Education, Law, Management). 2020. № 3(31). S. 295–296.
2. URL: <https://saee.gov.ua/uk/ae/windenergy>
3. Karakhanian K. M. Osoblyvosti pravovoho rehulivannia alternatyvnoi enerhetyky v krainakh Ameryky (SShA, Kanada, krainy Latynskoi Ameryky) // Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal «Internauka». Seriya: «Iurydychni nauky». Kyiv, 2021. № 1(35). S. 68–75.
4. Chumachenko I. Ie. Mizhnarodno-pravove rehulivannia alternatyvnoi enerhetyky // Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal. 2021. № 1. S. 143–146.
5. Platonova Ye. O. Stymulivannia rozvytku alternatyvnoi enerhetyky za zakonodavstvom Yevropeiskoho Soiuzu // Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal. 2021. № 1. S. 137–142.
6. Pro alternatyvni dzherela enerhii: Zakon Ukrainy vid 20 liutoho 2003 r. // Verkhovna Rada Ukrainy. 2003. № 24. St. 155.

7. Pro rynek elektrychnoi enerhii: Zakon Ukrainy vid 13 kvitnia 2017 r. // Verkhovna Rada Ukrainy. 2017. № 27–28. St. 312.
8. Doronina I.I. Instrumenty derzhavnoi pidtrymky vykorystannia enerhii z vidnovliuvanykh dzherel. Zbirnyk naukovykh prats NADU. 2020. Vyp. 2. S. 47–55.
9. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo udoskonalennia umov pidtrymky vyrobnytstva elektrychnoi enerhii z alternatyvnykh dzherel enerhii: Zakon Ukrainy vid 21 lypnia 2020 roku. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/810-20#Text>
10. Pro otsinku vplyvu na dovkillia: Zakon Ukrainy vid 23 travnia 2017 roku. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2059-19#Text>
11. Pro stratehiichnu ekolohichnu otsinku: Zakon Ukrainy vid 20 bereznia 2018 roku. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2354-19#Text>
12. Enerhetychna stratehiia Ukrainy na period do 2035 roku «Bezpeka, enerhoefektyvnist, konkurentospromozhnist»: rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 18 serpnia 2017 roku. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/605-2017-r#Text>
13. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Derzhavne ahentstvo z enerhoefektyvnosti ta enerhozberezhennia Ukrainy: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 26 lystopada 2014 roku. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/676-2014-p#Text>

Курило Інна Володимирівна

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства
Національний університет біоресурсів і природокористування України*

Курило Інна Владимировна

*доктор юридических наук, профессор,
професор кафедры международного права и сравнительного правоведения
Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины*

Kurylo Inna

*Doctor of Science of Law, Professor,
Professor of the Department of International Law and Comparative Law
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine*

ORCID: 0000-0001-7018-3883

Семчик Олександр Віталійович

*кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник
Відділу з проблем розвитку землеустрою та земельного кадастру
Інститут землекористування НААН України*

Семчик Александр Виталиевич

*кандидат юридических наук, старший научный сотрудник
Отдела проблем с развития землеустройства и земельного кадастра
Институт землепользования НААН Украины*

Semchyk Oleksandr

*PhD in Legal Sciences, Senior Research Fellow of the
Department of Land Management and Land Cadastre Development
The Institute of Land Management of
National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine*

ORCID: 0000-0002-1363-8818

Кравченко Олена Миколаївна

*аспірантка
Національного університету біоресурсів і природокористування України*

Кравченко Елена Николаевна

*аспирант
Национального университета биоресурсов и природопользования Украины*

Kravchenko Olena

*PhD Candidate of the
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine*

ORCID: 0000-0001-5650-8215

DOI: 10.25313/2520-2308-2021-11-7684

**КОНСОЛІДАЦІЯ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО
ПРИЗНАЧЕННЯ В УКРАЇНІ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ**

**КОНСОЛІДАЦИЯ ЗЕМЕЛЬ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО
НАЗНАЧЕНИЯ В УКРАИНЕ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ**

**CONSOLIDATION OF AGRICULTURAL LAND IN UKRAINE:
THEORETICAL AND LEGAL BASIS**

Анотація. У статті висвітлюються проблеми теоретико-правових засад розвитку інституту консолідації земель сільськогосподарського призначення в Україні. Проаналізовано поняття фрагментації земель. Аргументовано, що в сучасних умовах використання земель сільськогосподарського призначення в Україні основну проблему представляють фрагментація права власності на землю. Зазначено, що одним із інструментів покращення землекористування є консолідація земель. Здійснено комплексне дослідження поняття консолідації земель сільськогосподарського призначення. Доведено доцільність законодавчого визначення поняття «консолідації земель сільськогосподарського призначення». Зроблено висновок про необхідність прийняття Закону України «Про консолідацію земель сільськогосподарського призначення». Зазначено, що однією із умов здійснення заходів щодо консолідації земель сільськогосподарського призначення є ринок земель. Сформульовано висновок, що дієве правове забезпечення консолідації земель може стати надзвичайно ефективним засобом розвитку сільських територій. Запропоновано доцільність розробки комплексної правової концепції консолідації земель України та запровадження української моделі проведення консолідації земель сільськогосподарського призначення.

Ключові слова: землі сільськогосподарського призначення, консолідація земель, фрагментація земель, землеустрій, перерозподіл земель, ринок земель, сталий розвиток, сільські території.

Аннотация. В статье освещаются проблемы теоретико-правовых основ развития института консолидации земель сельскохозяйственного назначения в Украине. Проанализированы понятия фрагментации земель. Аргументировано, что в современных условиях использования земель сельскохозяйственного назначения в Украине основную проблему представляют фрагментация собственности на землю. Отмечено, что одним из инструментов улучшения землепользования является консолидация земель. Осуществлено комплексное исследование понятия консолидации земель сельскохозяйственного назначения. Доказана целесообразность законодательного определения понятия «консолидации земель сельскохозяйственного назначения». Сделан вывод о необходимости принятия Закона Украины «О консолидации земель сельскохозяйственного назначения». Отмечено, что одним из условий осуществления мер по консолидации земель сельскохозяйственного назначения является рынок земель. Сформулирован вывод, что консолидация земель может стать чрезвычайно эффективным средством развития сельских территорий. Предложено целесообразность разработки комплексной правовой концепции консолидации земель Украины и внедрение украинского модели проведения консолидации земель сельскохозяйственного назначения.

Ключевые слова: земли сельскохозяйственного назначения, консолидация земель, фрагментация земель, землеустройство, перераспределение земель, рынок земель, устойчивое развитие, сельские территории.

Summary. The article highlights the problems of theoretical and legal bases of development of the institute of consolidation of agricultural lands in Ukraine. The concept of land fragmentation is analyzed. It is argued that in modern conditions of agricultural land use in Ukraine the main problem is the fragmentation of land ownership. It is noted that one of the tools to improve land use is land consolidation. comprehensive study of the concept of consolidation of agricultural land. The expediency of the legislative definition of the concept of «consolidation of agricultural lands» is proved. The conclusion is made about the need to adopt the Law of Ukraine «On Consolidation of Agricultural Lands». It is noted that one of the conditions for the implementation of measures to consolidate agricultural land is the land market. It is concluded that land consolidation can be an extremely effective means of rural development. The expediency of developing a comprehensive legal concept of land consolidation of Ukraine and the introduction of the Ukrainian model of consolidation of agricultural land is proposed.

Key words: agricultural lands, land consolidation, land fragmentation, land management, land redistribution, land market, sustainable development, rural areas.

Постановка проблеми. У процесі здійснення земельної реформи, значна частина земель сільськогосподарського призначення було розпайована та передана у приватну власність громадян України (66% від загальної площі сільськогосподарських угідь країни), у зв'язку із чим виникла проблема фрагментації земель, що стало причиною поступового соціально-економічного занепаду сільських територій.

Інститут консолідації земель сільськогосподарського призначення є незамінним інструментом

покращання комплексного розвитку сільських територій, що дозволить покращити інтегроване планування землекористування та землеволодіння.

Вирішення проблем щодо правового забезпечення консолідації земель сільськогосподарського призначення в Україні реалізовано не у повній мірі, що не дозволяє на практиці реалізувати заходи щодо необхідної консолідації земель.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження теоретико-правових засад консолідації

земель сільськогосподарського призначення, розвитку земельних відносин у контексті запровадження консолідації земель в Україні знайшли відображення в наукових працях таких учених, а саме: В. Богданця, Д. С. Добряка, Й. М. Дороша, Т. О. Євсюкова, В. І. Курила, О. П. Куцевича, П. Ф. Кулинич, М. І. Максименко, А. Г. Мартина, Т. В. Лісової, В. В. Носіка, С. Овчарука, П. Панталієнка, О. П. Світличного, С. В. Сидорова, Л. В. Ткачука, А. М. Третьяка, А. М. Шворак та ін.

Метою статті є дослідження теоретико-правових засад формування та розвитку консолідації земель з метою розбудови належного правового забезпечення консолідації земель сільськогосподарського призначення в Україні.

Виклад основного матеріалу. Сільське господарство є однією із найголовніших галузей, що формує економіку країни, основу якої складає земельний фонд. Так, з 60,4 млн. га території України 41,5 млн. га (68,7%) належить до земель сільськогосподарського призначення. За площею сільськогосподарських угідь наша країна посідає перше місце у Європі та восьме — серед країн світу [1].

Сільське господарство має важливе значення в економіці України, складаючи 8% у структурі внутрішнього валового продукту (ВВП) і 17% загальної зайнятості населення, що формує 16–22% національного доходу країни [2].

Водночас, кардинальні соціально-економічні трансформації у системі земельних відносин, не забезпечили формування сталого сільськогосподарського землекористування. Одним із напрямів, що буде сприяти вдосконаленню ефективного землекористування є запровадження механізму консолідації земель.

Доцільно погодитись із думкою П. Ф. Кулинич, у тому, що відносини у сфері консолідації земель є принципово новим видом земельних відносин в Україні [3, с. 188].

Також, консолідація земель залишається традиційним підходом до вирішення проблеми фрагментації земель. Фрагментація земель (роздрібненість, парцеляція) є одним із значних недоліків землеволодіння і землекористування.

На думку В. І. Курила та інших вчених, проблема подрібнення земель в Україні глибоко пов'язана з питаннями ефективної організації сільськогосподарського виробництва, що позначилась реформуванням значної кількості колгоспів 1990-х роках ХХ ст. [4].

Поняття «фрагментація» походить від слова «фрагмент», що означає невелику або неповну частину, тобто частину відокремлену від цілого, до якого вона спочатку належала [5].

Так, на думку Ф. Доурінга (F. Dovring), фрагментація земель — «це поділ землі на велику кількість відокремлених ділянок...» [6], що являє собою одну із значних проблем землекористування.

Фрагментація земель є просторовою проблемою та значною перешкодою для розвитку сучасного сільського господарства. Вона стосується наступних чинників, а саме: розміру землеволодіння та кількості земельних ділянок, а також їх просторовому розподілу [7].

Отже, для попередження розвитку фрагментації земель необхідно на законодавчому рівні встановити вимоги щодо: обмеження мінімальних розмірів земельних ділянок сільськогосподарського призначення або встановлення мінімальних площ сільськогосподарського землеволодіння.

Одним із інструментів покращення землекористування є консолідація земель. Консолідація земель розглядається як основний механізм управління земельними ресурсами сільських територій [8, с. 107].

Термін «консолідація» («consolidatio») перекладається як «цілий», тобто об'єднання, згуртування чого-небудь [9]. Під консолідацією земель сільськогосподарського призначення слід розглядати діяльність (або інструмент), яка здійснюється з метою об'єднання фрагментованих (роздрібнених) сільськогосподарських агроформувань або, для об'єднання відокремлених земельних ділянок окремих господарств [10].

На сьогоднішній день в наукових колах не існує єдиної думки щодо розуміння консолідації земель сільськогосподарського призначення та її впливу на ведення сільського господарства та соціально-економічну ситуацію в аграрному секторі. Багато науковців стверджують, що консолідація земель здійснює певний вплив на навколишнє середовище, інші автори вказують на приховані негативні наслідки консолідації земель на навколишнє природне середовище та стан агроландшафту загалом [8, с. 128].

Так, консолідацію земель Л. В. Ткачук розглядає як інтегровану систему заходів з організації території землекористувань (землеволодінь) через об'єднання роздрібнених земельних ділянок у компактні масиви, створення правових та інституційних механізмів для уникнення фрагментації земель, а також природоохоронних заходів, здійснення необхідних поліпшень для агроформувань, зокрема заходів ведення боротьби з ерозією і поліпшення природних ландшафтів, що базуються на засадах раціональності та економічної ефективності [11, с. 12]. В. Є. Данкевич вважає, що консолідація

земель є системою заходів з організації території землекористувань через об'єднання роздрібнених земельних ділянок у компактні масиви, створення правових та інституційних механізмів для уникнення фрагментації земель, а також проведення природоохоронних заходів [12, с. 49]. А. С. Попов, розглядає консолідацію земель, як сукупність існуючих заходів із землеустрою щодо регулювання структури прав на землю шляхом координації дій між власниками та користувачами земельних ділянок сільськогосподарського призначення з метою формування сталого сільськогосподарського землекористування і розвитку сільських територій [8, с. 3]. Найбільш повно, на нашу думку, дає визначення «консолідації земель сільськогосподарського призначення» П. Ф. Кулинич, який визначає її як правову категорію, що врегульована нормами земельного та деяких інших галузей права діяльність суб'єктів земельних відносин, спрямована на формування оптимальних за розмірами та іншими критеріями земельних ділянок та землеволодінь [3, с. 190].

Таким чином, враховуючи, що інститут консолідація земель сільськогосподарського призначення набуває значної актуальності, виникає необхідність законодавчого визначення поняття «консолідації земель сільськогосподарського призначення». Читке визначення вищезазначеної категорії, дозволяють уникати колізій, суперечливостей, прогалин у сфері регулювання земельних відносин.

На відміну від західних країн континентальної Європи, де законодавча база щодо консолідації земель нараховує двохсотлітню історію, в Україні чинне земельне законодавство України не містить достатньо ефективного механізму правового забезпечення консолідації земель. Об'єднання земельних ділянок здійснюється відповідно до норм ст. 79 № Земельного кодексу [13] та ст. 56 Закону України «Про землеустрій» від 22 травня 2003 р. [14].

Також, однією із умов здійснення заходів щодо консолідації земель сільськогосподарського призначення є ринок земель, що регулюється Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення» від 31.03.2020 р. № 552-IX [15].

З метою забезпечення консолідації земель на сьогодні назріла необхідність прийняття Закону України «Про консолідацію сільськогосподарських земель», який би комплексно врегульовував вищезазначені суспільні відносини [16, с. 45]. Правова складова інституту консолідації сільськогосподарських земель повинна регулювати відносини між

власниками земель і землекористувачами (купівля-продаж, оренда, спадщина, дарування, міна, застава та ін.), використання земель та земельних ділянок (рослинний і тваринний світ, водний і лісовий ресурс, надра та ін.), а також забезпечувати контроль (встановлення правил обліку, використання, моніторингу і охорони) і обмеженість (обмеження прав в інтересах інших органів державної влади та місцевого самоврядування, фізичних і юридичних осіб) у використанні земель [8, с. 326].

Доцільно зазначити, що інститут консолідації може стосуватись земель усіх категорій, водночас, на нашу думку, особливого значення набуває процес консолідації земель сільськогосподарського призначення, що буде сприяти розвитку сільських територій та здійсненню ефективності сільськогосподарської діяльності. Тієї ж думки дотримується і А. М. Шворак, що зазначаючи, що консолідація земель може стати надзвичайно ефективним засобом розвитку сільських територій, відкриваючи перед землевласниками нові можливості, спрямовані на поліпшення умов проживання населення на сільських територіях [17, с. 13].

Таким чином, найбільш ефективним способом консолідації земель в рамках розвитку сільських територій є комплексна консолідація земель [8, с. 118].

Отже, одним із важливих напрямів вдосконалення землекористування є питання щодо розробки і запровадження української моделі проведення консолідації земель сільськогосподарського призначення, що може бути проведена шляхом: обміну, об'єднання оренди та купівлі-продажу земельних ділянок [7, с. 254].

Таким чином, у сучасних умовах розвитку земельних відносин в Україні консолідація земель сільськогосподарського призначення повинна проводитися з метою забезпечення сталого сільськогосподарського землекористування та розвитку сільських територій, що дозволить покращити стан сільськогосподарських угідь, їх структуру, склад, конфігурацію та буде сприяти збільшенню розміру сільськогосподарського землеволодіння і реалізації екологічних та природоохоронних заходів.

Висновки. Сільське господарство є однією із найголовніших галузей, що формує економіку країни. Вирішальна роль у розвитку цієї галузі належить земельним ресурсам та ефективній еколого-економічній збалансованій моделі їх використання. Водночас, соціально-економічні трансформації у системі земельних відносин, що спричинені проведенням земельної реформи в країні, не забезпечили формування моделі економіки сталого сільськогосподарського землекористування.

Одним із значних недоліків, що впливає на ефективність сільськогосподарського виробництва, а також землеволодіння і землекористування, належать фрагментація (роздрібненість) земель.

Сформульовано висновок, що для попередження розвитку фрагментації земель необхідно на законодавчому рівні встановити вимоги щодо: обмеження мінімальних розмірів земельних ділянок сільськогосподарського призначення або встановлення мінімальних площ сільськогосподарського землеволодіння, що забезпечує життєздатність господарства незалежно від форм власності та господарювання.

Консолідація земель залишається традиційним підходом до вирішення проблеми фрагментації земель, що розглядається як інструмент підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва, розвитку сільських територій та охорони земель.

Консолідація земель сільськогосподарського призначення пов'язана не лише із забезпеченням підвищення ефективності ведення сільського господарства за рахунок зменшення рівня фрагментації земель та раціонального їх використання, а й із підвищенням зайнятості сільського населення, удосконаленням податкової політики, покращанням інфраструктури та здійсненням заходів з охорони навколишнього середовища.

Доведено, що консолідація земель складається з двох основних компонентів: перерозподілу земель та планування розвитку сільських територій.

З'ясовано, що уся сукупність дій, пов'язаних із багатофункціональним значенням консолідації земель, повинна ґрунтуватися на певній принциповій основі та спиратися не лише на загально-юридичні, а й на специфічні земельно-правові принципи, а саме: обов'язковості громадської участі та демократичності; доцільності узгодження процесу консолідації земель із системою регіонального планування сталого розвитку сільських територій громад.

Консолідація земель розглядається як основний механізм управління земельними ресурсами сіль-

ських територій, що являє собою сукупність заходів із землеустрою щодо регулювання структури прав на землю шляхом координації дій між власниками та користувачами земельних ділянок сільськогосподарського призначення з метою формування сталого землекористування. Також, доцільно зазначити, що однією із умов здійснення заходів щодо консолідації земель сільськогосподарського призначення є ринок земель.

Оскільки, інститут консолідації земель сільськогосподарського призначення набуває значної актуальності, виникає необхідність законодавчого визначення поняття «консолідації земель сільськогосподарського призначення».

З метою забезпечення консолідації земель виникає необхідність прийняття Закону України «Про консолідацію сільськогосподарських земель» та удосконалити положення Закону України «Про землеустрій» шляхом запровадження нового заходу із землеустрою, а саме перерозподілу земель, як невід'ємного і найскладнішого процесу консолідації земель сільськогосподарського призначення.

Інститут консолідація земель сільськогосподарського призначення доцільно розглядати як ефективний спосіб розвитку сільських територій, що буде сприяти забезпечити землевласникам можливості, спрямовані на поліпшення умов проживання населення на сільських територіях.

Враховуючи важливість інституту консолідація земель сільськогосподарського призначення, доцільно запропонувати комплексну програму консолідацію земель України, що стане ефективним способом розвитку сільських територій. Також, з метою вдосконалення інституту консолідації земель, доцільно розробити стратегію консолідації земель сільськогосподарського призначення в Україні, що стане основою для розробки національної концепції з консолідації земель сільськогосподарського призначення.

Література

1. The corporate takeover of Ukrainian agriculture: country fact sheet. URL: http://www.oaklandinstitute.org/sites/oaklandinstitute.org/files/Brief_CorporateTakeoverofUkraine_0.pdf
2. Радомський С.С. Управління земельними ресурсами. Сталий розвиток сільських територій: у 7 т. Донецьк: УНІТЕХ, 2012. Т. 6. 406 с.
3. Кулинич П.Ф. Правові проблеми охорони і використання земель сільськогосподарського призначення в Україні: монографія. К.: Логос, 2011. 688 с.
4. Kurylo V., Bogdanets V., Pantalienenko P., Ovcharuk S. Land fragmentation in Ukraine: agricultural land-use management and jurisprudence issues. Problems and Perspectives in Management. Volume 15. Issue 2. 2017. P. 102–109.

5. Bentley W. Economic and ecological approaches to land fragmentation: In defence of a much-maligned phenomenon. *Annual Review of Anthropology*. 1987. № 16. P. 31–67.
6. Dovring F. and Dovring K. *Land and Labor in Europe in 1900–1950*. The Hague: Martinus Nyhoff, 1960. 511 p.
7. King R.L., Burton S.P. Land fragmentation: notes on a fundamental rural spatial problem. *Progress in Human Geography*. 1982. № 6(4). P. 475–494.
8. Попов А.С. Інституціональні засади консолідації земель сільськогосподарського призначення: теорія, методологія, практика. дис. на здобуття наук. ступеня докт. економ. наук: спец. 08.00.06. Харків. 2018. 473 с.
9. Collins English Dictionary — Complete & Unabridged 10th Edition. URL: <http://dictionary.reference.com/browse/consolidate>.
10. Sonnenberg J. Fundamentals of Land Consolidation as an Instrument to Abolish Fragmentation of Agricultural Holdings. FIG XXII International Congress Washington, D.C. USA, April 19–26, 2002. URL: https://www.fig.net/pub/fig_2002/Ts7-4/TS7_4_sonnenberg.pdf.
11. Ткачук Л.В. Консолідація земель: ефективне використання та охорона в умовах трансформації земельних відносин: монографія. Львів: Вид-во Львів. НАУ, 2009. 249 с.
12. Данкевич В.Є. Консолідація сільськогосподарських земель як передумова розвитку аграрного сектора економіки. *Інноваційна економіка*. 2013. № 1. С. 49–52.
13. Земельний кодекс України: Закон України від 25.10.2001 р. № 2768-III. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 3–4. Ст. 27.
14. Про землеустрій: Закон України від 22.05.2003 р. № 858-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 36. Ст. 282.
15. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення: Закон України від 31.03.2020 р. № 552-IX. Відомості Верховної Ради України. 2020. № 20. ст. 142.
16. Кулинич П.Ф. Консолідація сільськогосподарських земель в Україні (правові проблеми). *Право України*. 2007. № 5. С. 45–50.
17. Шворак А.М. Теоретичні основи консолідації земель: зміст, мета, завдання, принципи. *Землеустрій і кадастр*. 2008. № 4. С. 11–13.

References

1. The corporate takeover of Ukrainian agriculture: country fact sheet URL: http://www.oaklandinstitute.org/sites/oaklandinstitute.org/files/Brief_CorporateTakeoverofUkraine_0.pdf.
2. Radom'skyj S.S. Upravlinnya zemel'ny'my' resursamy'. *Stalyj rozvy'tok sil's'ky'x tery'torij: u 7 t. Donecz'k: UNY'TEX*, 2012. T. 6. 406 s.
3. Kuly'ny'ch P.F. *Pravovi problemy' oxorony' i vy'kory'stannya zemel' sil's'kogospodars'kogo pry'znachennya v Ukrayini: monografiya*. K.: Logos, 2011. 688 s.
4. Kurylo V., Bogdanets V., Pantalienenko P., Ovcharuk S. Land fragmentation in Ukraine: agricultural land-use management and jurisprudence issues. *Problems and Perspectives in Management*. Volume 15. Issue 2. 2017. P. 102–109.
5. Bentley W. Economic and ecological approaches to land fragmentation: In defence of a much-maligned phenomenon. *Annual Review of Anthropology*. 1987. № 16. P. 31–67.
6. Dovring F. and Dovring K. *Land and Labor in Europe in 1900–1950*. The Hague: Martinus Nyhoff, 1960. 511 p.
7. King R.L., Burton S.P. Land fragmentation: notes on a fundamental rural spatial problem. *Progress in Human Geography*. 1982. № 6(4). P. 475–494.
8. Popov A.S. *Insty'tucional'ni zasady konsolidaciyi zemel' sil's'kogospodars'kogo pry'znachennya: teoriya, metodologiya, prakty'ka. dy's. na zdobuttya nauk. stupenya dokt. ekonom. nauk: specz. 08.00.06*. Xarkiv. 2018. 473 s.
9. Collins English Dictionary — Complete & Unabridged 10th Edition. URL: <http://dictionary.reference.com/browse/consolidate>.
10. Sonnenberg J. Fundamentals of Land Consolidation as an Instrument to Abolish Fragmentation of Agricultural Holdings. FIG XXII International Congress Washington, D.C. USA, April 19–26, 2002. URL: https://www.fig.net/pub/fig_2002/Ts7-4/TS7_4_sonnenberg.pdf.
11. Tkachuk L.V. *Konsolidaciya zemel': efekty'vne vy'kory'stannya ta oxorona v umovax transformaciyi zemel'ny'x vidnosyn'n: monografiya*. L'viv: Vy'd-vo L'viv. NAU, 2009. 249 c.
12. Dankev'y'ch V. Ye. *Konsolidaciya sil's'kogospodars'ky'x zemel' yak peredumova rozvy'tku agrarnogo sektora ekonomiky'*. *Innovacijna ekonomika*. 2013. # 1. S. 49–52.

-
13. Zemel'nyj kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy' vid 25.10.2001 r. # 2768-III. Vidomosti Verxovnoyi Rady' Ukrainy'. 2002. # 3-4. St. 27.
 14. Pro zemleustrij: Zakon Ukrainy' vid 22.05.2003 r. # 858-IV. Vidomosti Verxovnoyi Rady' Ukrainy'. 2003. # 36. St. 282.
 15. Pro vnesennya zmin do deyaky'x zakonodavchy'x aktiv Ukrainy' shhodo umov obigu zemel' sil's'kogospodars'kogo pry'znachennya: Zakon Ukrainy' vid 31.03.2020 r. # 552-IX. Vidomosti Verxovnoyi Rady' Ukrainy'. 2020. # 20. st.142.
 16. Kuly'ny'ch P.F. Konsolidaciya sil's'kogospodars'ky'x zemel' v Ukraini (pravovi problemy'). Pravo Ukrainy'. 2007. # 5. S. 45-50.
 17. Shvorak A.M. Teorety'chni osnovy' konsolidaciyi zemel': zmist, meta, zavdannya, pry'ncy'py'. Zemleustrij i kadastr. 2008. # 4. S. 11-13.

УДК 342.25(477)

Болдирєв Сергій В'ячеславович

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри державного будівництва*

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Болдырев Сергей Вячеславович

*кандидат юридических наук, доцент,
доцент кафедры государственного строительства*

Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого

Boldyriev Serhii

*Candidate of Juridical Sciences (PhD), Associate Professor,
Associate Professor at the Department of State Building
Yaroslav Mydryi National Law University*

Чубарь Сергій Сергійович

магістрант

Інституту прокуратури та кримінальної юстиції

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Чубарь Сергей Сергеевич

магистрант

Института прокуратуры и уголовной юстиции

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Chubar Serhii

*Master's degree Student in Law at the
Criminal Justice and Prosecutor's Training Institute
Yaroslav Mydryi National Law University*

DOI: 10.25313/2520-2308-2021-11-7700

**СУЧАСНИЙ СТАН РЕАЛІЗАЦІЇ РЕФОРМИ
ДЕЦЕНТРАЛІЗОВАНОГО УСТРОЮ УКРАЇНИ:
НАЯВНІ НЕДОЛІКИ ТА ТРУДНОЩІ В ЗАПРОВАДЖЕННІ**

**СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ РЕАЛИЗАЦИИ РЕФОРМЫ
ДЕЦЕНТРАЛИЗОВАННОГО УСТРОЙСТВА УКРАИНЫ:
СУЩЕСТВУЮЩИЕ НЕДОСТАТКИ И ТРУДНОСТИ ВНЕДРЕНИЯ**

**UP-TO-DATE STATE OF THE REFORM OF
THE DECENTRALIZED STRUCTURE OF UKRAINE: EXISTING
SHORTCOMINGS AND OBSTACLES IN IMPLEMENTATION**

Анотація. У даній науковій роботі проаналізовано сучасний стан запровадження реформи децентралізованого устрою України. У роботі наданий фаховий аналіз сучасного стану справ щодо реалізації децентралізації, виявлені суттєві недоліки, перепони та ризики, що має регресивний характер в процесі отримання здобутків децентралізації. Визначено тенденції щодо соціально-економічного та фінансового розвитку та загроз в Україні з урахування економічної кризи, пандемії, викликані COVID-19, зовнішньоекономічної діяльності. У статті запропоновано сутнісні законодавчі зміни до Конституції України, які в майбутньому зможуть вирішити наявні проблеми, охарактеризовано важливість щодо здійснення розмежування компетенції та повноважень органів центральної влади та місцевого самоврядування.

Визначено питання щодо доцільності укрупнення адміністративно-територіальних меж держави, усунення дублювання повноважень різними органами публічної влади. Констатовано щодо необхідності запровадження розумної та збалансованої фінансової децентралізації в Україні, яка зможе надати українському суспільству можливості до фінансового нарощування, стабільності, здатності розвиватися та задовольняти потреби громади необхідної якості та кількості. У науковій роботі визначено щодо потреби внесення до Конституції України положення щодо превалювання існування децентралізованого устрою публічної влади. Сутнісним є закріплення в положеннях Конституції чітких повноважень місцевих органів влади всіх рівнів, що б забезпечувало законні гарантії в їхній діяльності. У роботі охарактеризовано, що зміна адміністративно-територіальних меж держави викликає низку перепон, що можуть стати критичними під час здійснення повноважень органами публічної влади. Детерміновано, що для запровадження фінансової децентралізації в Україні необхідно беззаперечно дотримуватися принципу субсидіарності, який має конкретизувати обсяг повноважень органів публічної влади та слугуватиме інструментом стримування централізованої системи державного управління.

Ключові слова: децентралізація в Україні, сучасний стан децентралізованого устрою, недоліки в реформі децентралізації.

Аннотация. В данной научной работе проанализировано современное состояние реформы децентрализованного устройства Украины. В работе предоставлен профессиональный анализ современного положения дел по реализации децентрализации, выявлены существенные недостатки, препятствия и риски, имеющие регрессивный характер в процессе получения достижений децентрализации. Определены тенденции социально-экономического и финансового развития и угроз в Украине с учетом экономического кризиса, пандемии, вызванной COVID-19, внешнеэкономической деятельности. В статье предложены сущностные законодательные изменения в Конституцию Украины, которые в будущем смогут решить существующие проблемы, охарактеризована важность разграничения компетенции и полномочий органов центральной власти и местного самоуправления. Определены вопросы целесообразности укрупнения административно-территориальных границ государства, устранения дублирования полномочий разными органами публичной власти. Констатировано необходимость внедрения разумной и сбалансированной фискальной децентрализации в Украине, которая сможет предоставить украинскому обществу возможности к финансовому наращиванию, стабильности, способности развиваться и удовлетворять потребности общества необходимого качества и количества. В научной работе определено необходимость внесения в Конституцию Украины положения о превалировании существования децентрализованного устройства публичной власти. Сущностным является закрепление в положениях Конституции четких полномочий местных органов власти всех уровней, что обеспечивало бы законные гарантии в их деятельности. В работе охарактеризовано, что изменение административно-территориальных границ государства вызывает ряд препятствий, которые могут оказаться критическими при осуществлении полномочий органами публичной власти. Детерминировано, что для введения фискальной децентрализации в Украине необходимо безоговорочно соблюдать принцип субсидиарности, который должен конкретизировать объем полномочий органов публичной власти и служит инструментом сдерживания централизованной системы государственного управления.

Ключевые слова: децентрализация в Украине, современное состояние децентрализованного устройства, недостатки в реформе децентрализации.

Summary. Up-to-date state of implementation of the reform of the decentralized structure of Ukraine in this scientific work has been analyzed. A professional analysis of the current state of affairs regarding the implementation of decentralization has been provided in this research. Significant shortcomings, obstacles and risks have been identified, which have a regressive character in the process of obtaining decentralization achievements. Trends in socio-economic and financial development and threats in Ukraine have been identified, taking into account the economic crisis, the pandemic caused by COVID-19, and foreign economic activity. The article dealt with essential legislative changes to the Constitution of Ukraine, which in the future will be able to solve existing problems, described the importance of the delimitation of competences and powers of central government and local government. A vast majority of the issues have been identified regarding the expediency of enlarging the administrative-territorial boundaries of the state, eliminating duplication of powers by various public authorities. It has been stated about the need to introduce reasonable and balanced fiscal decentralization in Ukraine, which will be able to provide Ukrainian society with opportunities for financial growth, stability, ability to develop and meet the needs of the community of the required quality and quantity. The scientific work has been identified the need to include in the Constitution of Ukraine a provision on the prevalence of a decentralized system of public power. It is essential to enshrine in the articles of the constitution the specific powers of local authorities, which would provide legal guarantees in their activities. The article describes that the change of administrative-territorial boundaries of the state causes a number of obstacles that may become critical in the exercise of powers by public authorities. It has been determined that for the introduction of fiscal decentralization in Ukraine it is necessary to unquestioningly adhere to the principle of subsidiarity, which should specify the scope of powers of public authorities and serve as a tool to curb the centralized system of public administration.

Key words: decentralization in Ukraine, up-to-date state of the decentralized structure, shortcomings in decentralization reform.

Постановка проблеми. Принцип децентралізованого устрою держави є фундаментальним у сучасних розвинених державах в аспекті реалізації владних повноважень на користь розвитку регіонів із наданням прерогативних функцій місцевим представницьким органам влади. Децентралізація як сутнісний механізм публічного управління має демонструвати ефективний спосіб розвитку територіальних громад та регіонів. Місцеві представницькі органи отримують масштабні повноваження та мають право здійснювати серйозні зміни в економічній, фінансовій, організаційній, інфраструктурній, екологічній тощо сферах на користь своєї громади задля максимального задоволення потреб населення та громадян. З огляду на незадовільний нинішній стан справ в державі та необхідність ефективного функціонування місцевого самоврядування, важливо надати характеристику поточним проблемам в реформі децентралізації та запропонувати шляхи їх вирішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам ефективного функціонування та запровадження децентралізованого устрою України приділяється активна увага вітчизняних науковців, які здійснюють аналіз реформи децентралізації, пропонують суттєві законодавчі інструменти покращення запровадження реформи, виділяють негативні сторони такої реформи. Наукові дослідження проводять визнані фахівці та експерти з державного будівництва, вчені-конституціоналісти, адміністративісти, дослідники з податкової та фінансової політики, зокрема, особливу увагу варто приділити науковим пропозиціям Лубенець С. А. [1], Троян О. А. [1], Орловської Ю. В. [2], Кірюхіна Р. О. [2], Богдан Т. [3; 4], Тітова В. [6], Кривчика Г. Г. [5], Ременяк О. В. [7], Бібік Н. В. [8], Шаповал Г. М. [8], Соляника К. [9], Закоморної К. [9] та ін.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Головною метою даної наукової роботи є здійснення фахового аналізу сучасного стану запровадження реформи децентралізації в Україні, вирішення суттєвих практичних перепон та труднощів, з урахуванням обтяжливої соціально-економічної ситуації в державі, запропонувати законодавчі новації та механізми щодо вдосконалення та ефективного функціонування місцевого самоврядування в частині розмежування повноважень між центральними органами влади та місцевими представницькими органами влади, укрупнення територіально-адміністративних одиниць, подолання законодавчих колізій, реалізації дієвої фінансової децентралізації.

Виклад основного матеріалу. Потреба змін у системі державного управління назріла відра-

зу після набуття Україною незалежності. Шлях формування вітчизняної нормативно-правової бази децентралізації влади в процесі імплементації європейських стандартів був непростим. Перешкождали цьому політична воля управлінської еліти, її небажання ділитися владою, успадкування командно-бюрократичної системи управління, відсутність належної нормативної бази [1, с. 89].

Протягом майже чверті століття незалежності у вітчизняній системі публічного управління зберігалися негативні явища колізійності інституту делегованих повноважень, дублювання функцій органів державної влади та органів місцевого самоврядування, відсутності реальної матеріально-економічної бази для здійснення ефективного управління на місцях [2, с. 88].

З огляду на сучасний стан реалізації реформи децентралізації в Україні можемо стверджувати про суттєве погіршення активності впровадження децентралізаційних процесів, що потребують негайного реагування зі сторони центральної влади у вигляді невідкладних законодавчих, організаційних, процедурних рішень.

Зокрема, маємо зазначити про погіршення загального соціально-фінансового стану в державі та зниження потужності зовнішньоекономічних процесів, що безпосередньо мають значний вплив та характеризуються регресивними наслідками в децентралізації, виділяємо такі критичні пункти, як:

а) падіння світових цін на сировинні товари, експортовані з України;

б) наростання у світі протекціоністських настроїв і часткового закриття ринків для товарів українського експорту;

в) відпливу іноземного капіталу з ринків, що формуються (включаючи Україну);

г) дорожнечі зовнішнього приватного фінансування для українських корпорацій і Уряду;

д) часткового закриття ринків праці для українських трудових мігрантів і зменшення грошових переказів в Україну [3, с. 30].

Згідно із дослідженням Growford Institute станом на 01.01.2021 року можна констатувати, що динаміка індикаторів зовнішньої стійкості за підсумками 2020 р. засвідчила покращення показників міжнародної ліквідності та накопичених зовнішніх активів резидентами України. Баланси поточного рахунку та чистої міжнародної інвестиційної позиції України також демонстрували оптимістичну динаміку. Однак, Україна все ще не задовольняє половину з відомих критеріїв адекватності міжнародних резервів і всі відомі

індикатори зовнішньо-боргової стійкості [4, с. 13]. Важливо, що уникнення кризи платіжного балансу та масових дефолтів в умовах економічної кризи стало приємним винятком із усталеного правила взаємообумовленості фінансових та економічних криз в Україні. Але такий стан справ більшою мірою відображав не досягнення макроекономічної політики України, а унікальну природу нинішньої глобальної кризи, яка реалізувалася через скорочення імпорту (що стримувало вплив зовнішніх шоків за торговельним каналом) та збереження доступу до міжнародного ринку капіталів для позичальників з ринків, які формуються [4, с. 20].

Вирішенню завдань подолання економічної кризи у поєднанні з пандемією коронавірусу засвідчує щодо необхідності встановлення балансу загальнодержавних і регіональних інтересів, взаємодії центральних органів влади, президентської вертикалі з органами місцевого самоврядування. Органи місцевого самоврядування, які утворюються населенням певної адміністративно-територіальної одиниці, мають виконувати свої зобов'язання перед виборцями, тобто дбати про розвиток своїх територій чи населених пунктів, відстоювати й захищати їх жителів — своїх виборців. Розвиток кожного міста, кожної території — це розвиток всієї країни. Благополуччя і добробут кожної людини — це благополуччя й процвітання держави. Органи місцевого самоврядування покликані враховувати загальнодержавні інтереси у прийнятті своїх рішень і діях [5, с. 42].

В аспекті новацій щодо необхідного законодавчого регулювання маємо ствердити щодо обов'язковості внесення змін до Конституції України. В Основному Законі України має бути внесений припис щодо децентралізованого устрою, принцип децентралізації має превалювати у здійсненні публічної влади. Необхідно здійснити точний розподіл повноважень між центральною владою та представницькими органами місцевого самоврядування, усунути дублювання повноважень між різними органами публічної влади, мінімізувати президентський вплив на місцеве самоврядування з огляду на функціонування України як парламентсько-президентської республіки, скоротити обсяг дискреційних повноважень у представницьких органах для виконання функцій та обов'язків у законний та передбачений спосіб, що сприятиме розвитку демократичної та правової держави.

Основними засадами конституційних змін є зміна адміністративно-територіального устрою (область, район, громада), передача повноважень місцевих державних адміністрацій виконавчим

органам місцевих рад, забезпеченість фінансовими ресурсами органів місцевого самоврядування для здійснення ними повноважень, якими їх наділяють, запровадження принципу субсидіарності [1, с. 89].

Так, М. Тітов стверджує, що принциповим є питання про закріплення у нормах Конституції України базових повноважень місцевих рад всіх рівнів. Це забезпечить конституційні гарантії здійснення місцевого самоврядування. Необхідно визначити, що наявний районний поділ має бути змінений. Після завершення утворення об'єднаних територіальних громад значний перелік повноважень переходить до їх компетенції, а відтак зберігати райради та райдержадміністрації у незмінному стані недоцільно. Крім того, значна кількість ОТГ утворена в межах всього району, що унеможливає подальше існування в цих районах районних рад та районних державних адміністрацій [6].

Детермінуючи щодо перегляду меж адміністративно-територіальних одиниць у вигляді укрупнення територіальних громад визначимо, що тут виникає низка суперечностей та труднощів, а саме: послаблення державного контролю органів місцевого самоврядування за реалізацією повноважень, які будуть їм передані; проблеми бюджетної сфери з питань фінансування повноважень органів місцевого самоврядування; проблеми з приводу зниження якості місцевого управління та легітимності прийнятих рішень; проблеми щодо утвердження в областях ідей, претензій у сфері політичних інтересів, які суперечать загальнонаціональним інтересам; проблеми, що зумовлені відсутністю правового закріплення чіткого обсягу повноважень органів публічної влади [7].

Труднощі здійснення реформи децентралізації пов'язані не лише із потребою трансформації системи загалом, а й із наявністю можливих ризиків локального та загальнодержавного спрямування, причому формальне закріплення основ децентралізації потребує розробки чіткого механізму її використання на практиці, враховуючи різні рівні та види цього поняття (горизонтальну та вертикальну, політичну, соціально-економічну, екологічну децентралізацію тощо) [8, с. 12].

Констатуємо поточні недоліки реформи децентралізації, визначимо, що для успішного функціонування місцевого самоврядування та децентралізованого устрою держави має бути реалізована розумна та збалансована фіскальна політика держави, тобто запроваджена фіскальна децентралізація.

До основних факторів, що обґрунтовують необхідність ефективної фіскальної децентралізації

в Україні, можна віднести підвищення економічної ефективності за рахунок надання кращих послуг, конкурентоспроможності та мобільності населення в органах місцевого самоврядування для надання державних послуг. Фіскальна децентралізація в Україні має базуватися на принципі субсидіарності, яка є не лише одним із основних механізмів стримування надмірної централізації, але також є методом визначення обсягу повноважень місцевих органів влади. Сьогодні дія принципу субсидіарності являє собою основу функціонування бюджетної системи в Україні. Цей принцип полягає в розподілі видів видатків між державним бюджетом і місцевими бюджетами, а також між місцевими бюджетами таким чином, щоб максимально наблизити надання державних послуг до їх безпосереднього споживача. Центральні та регіональні органи влади повинні втручатися в діяльність місцевих органів влади лише в мірах та в межах, за якими територіальна громада не може задовольнити свої різноманітні потреби. Це означає, що відносини між центральними та місцевими органами влади мають базуватися на збалансованості фінансового суверенітету місцевих бюджетів та державного бюджету. На жаль, сьогодні місцева влада в Україні не в змозі мобілізувати фінансові ресурси. Існуюча система формування доходів до місцевих бюджетів не забезпечує їх фінансову самодостатність: залежить від трансфертів з державного бюджету, що характеризується поступовим зниженням частки її доходів [9].

Процес фіскальної децентралізації потребує якісного удосконалення, актуальними шляхами

до виправлення існуючого стану є: існування адекватного політичного та інституційного середовища, покращення якості управління, імплементація тісних зв'язків місцевої влади з населенням і форм ефективних комунікаційних каналів; посилення відповідальності місцевого самоврядування до громади (місцева підзвітність і прозорість, зменшення корупції); системна протидія корупції, «горизонтальне» та «вертикальне» посилення бюджетної конкуренції, забезпечення фінансової незалежності місцевих органів влади у прийнятті рішень; стимулювання місцевої влади до збільшення власного бюджету [9].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Доходячи до висновків, маємо ствердити, що з аналізом сучасного стану реформи децентралізації в Україні було виявлено достатню кількість суттєвих регресивних недоліків та перепон, які потребують активної та ефективної реакції від держави, політичних еліт, наукового співтовариства, місцевих органів влади, громадянського суспільства. Під час соціально-економічної кризи та світової пандемії важливо створювати та імплементувати різні інструменти щодо подолання негативних наслідків, зокрема доцільно внести зміни до Конституції України в частині децентралізації, запровадити дієву програму фіскальної децентралізації, забезпечити механізми стимулювання та нарощування місцевих бюджетів, розмежувати повноваження на всіх рівнях органів публічної влади, збалансовано провести зміни в адміністративно-територіальному устрої держави.

Література

1. Лубенець С. А., Троян О. А. Тенденції децентралізації публічної влади в Україні. Юридичний науковий електронний журнал. 2020. № 2. С. 86–89. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/8842/Tendentsii%20%20detsentralizatsii%20publichnoi%20vlady_Lubenets_Troian_2020.pdf?sequence=1&isAllowed=y
2. Орловська Ю. В., Кірюхін Р. О. Децентралізація влади в Україні: проблеми та перспективи розвитку. Економічний простір. 2021. № 172. С. 87–92. URL: <http://www.prostir.pdaba.dp.ua/index.php/journal/article/view/948/918>
3. Богдан Т. Оцінка зовнішньої фінансової вразливості України станом на 01.01.2020 р. та дестабілізаційні тенденції I кварталу 2020 року. Growford Institute. 33 с. URL: <https://www.growford.org.ua/research/otsinka-zovnishnoyi-finansovoyi-vrazlyvosti-ukrayiny-stanom-na-01-01-2020-ta-destabilizatsijni-tendentsiyi-i-kvartalu-2020-roku/>
4. Богдан Т. Оцінка зовнішньої фінансової вразливості України станом на 01.01.2021 р. Growford Institute. 34 с. URL: https://www.growford.org.ua/wp-content/uploads/Gross.D_2020_4q_fin.doc.pdf
5. Кривчик Г. Г. Децентралізація влади в Україні на тлі пандемії COVID-19. Грани. 2021. № 1. С. 35–45. URL: <http://eadnurt.diit.edu.ua/bitstream/123456789/14045/1/Kryvchik.pdf>
6. Тітов М. Децентралізація влади — нові виклики. Голос України. 2020. URL: <http://www.golos.com.ua/article/330457>

7. Ременяк О.В. Децентралізація публічної влади в правовій теорії та державотворчій практиці: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Львів. 2019. 210 с.

8. Бібік Н.В., Шаповал Г.М. Аналіз міжнародного досвіду розвитку територіальних громад та визначення напрямків його впровадження в Україні. Сучасний стан наукових досліджень та технологій в промисловості. 2019. № 2 (8). С. 5–14. URL: <http://journals.urau.ua/itssi/article/view/2522-9818.2019.8.005>

9. Teremetskyi V., Solyannik K., Zakomorna K., Poproshaieva O., Yakovchuk Ya. Fiscal decentralization of Ukraine: search for new approaches for the development of local self-government. Financial and Credit Activity-Problems of Theory and Practice. 2021. № 2 (37). URL: <http://fkd1.ubs.edu.ua/article/view/229957>

References

1. Lubenets' S.A., Troyan O.A. Tendentsiyi detsentralizatsiyi publichnoyi vlady v Ukraini. Yurydychnyy naukovyy elektronnyy zhurnal. 2020. № 2. S. 86–89. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/8842/Tendentsii%20%20detsentralizatsii%20publichnoi%20vlady_Lubenets_Troian_2020.pdf?sequence=1&isAllowed=y

2. Orlovs'ka Yu.V., Kiryukhin R.O. Detsentralizatsiya vlady v Ukraini: problemy ta perspektyvy rozvytku. Ekonomichnyy prostir. 2021. № 172. S. 87–92. URL: <http://www.prostir.pdaba.dp.ua/index.php/journal/article/view/948/918>

3. Bohdan T. Otsinka zovnishn'oyi finansovoyi vrazlyvosti Ukrainy stanom na 01.01.2020 r. ta destabilizatsiyni tendentsiyi I kvartalu 2020 roku. Growford Institute. 33 s. URL: <https://www.growford.org.ua/research/otsinka-zovnishnoyi-f finansovoyi-vrazlyvosti-ukrainy-stanom-na-01-01-2020-ta-destabilizatsiyni-tendentsiyi-i-kvartalu-2020-roku/>

4. Bohdan T. Otsinka zovnishn'oyi finansovoyi vrazlyvosti Ukrainy stanom na 01.01.2021 r. Growford Institute. 34 s. URL: https://www.growford.org.ua/wp-content/uploads/Gross.D_2020_4q_fin.doc.pdf

5. Kryvchyk H.H. Detsentralizatsiya vlady v Ukraini na tli pandemiyi COVID-19. Hrani. 2021. № 1. S. 35–45. URL: <http://eadnurt.diit.edu.ua/bitstream/123456789/14045/1/Kryvchyk.pdf>

6. Titov M. Detsentralizatsiya vlady — novi vyklyky. Holos Ukrainy. 2020. URL: <http://www.golos.com.ua/article/330457>

7. Remenyak O.V. Detsentralizatsiya publichnoyi vlady v pravoviy teorii ta derzhavotvorchiy praktytsi: dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.01. L'viv. 2019. 210 s.

8. Bibik N.V., Shapoval H.M. Analiz mizhnarodnoho dosvidu rozvytku terytorial'nykh hromad ta vyznachennya napryamkiv yoho vprovadzhennya v Ukraini. Suchasnyy stan naukovykh doslidzhen' ta tekhnolohiy v promyslovosti. 2019. № 2 (8). S. 5–14. URL: <http://journals.urau.ua/itssi/article/view/2522-9818.2019.8.005>

9. Teremetskyi V., Solyannik K., Zakomorna K., Poproshaieva O., Yakovchuk Ya. Fiscal decentralization of Ukraine: search for new approaches for the development of local self-government. Financial and Credit Activity-Problems of Theory and Practice. 2021. № 2 (37). URL: <http://fkd1.ubs.edu.ua/article/view/229957>

Дахова Ірина Іванівна

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного права України
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*

Дахова Ирина Ивановна

*кандидат юридических наук, доцент,
доцент кафедры конституционного права Украины
Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого*

Dakhova Iryna

*Candidate of Law, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Constitutional Law of Ukraine
Yaroslav Mudryi National Law University*

Никонова Марія Романівна

*студентка
Інституту прокуратури та кримінальної юстиції
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Никонова Мария Романовна

*студентка
Института прокуратуры и уголовной юстиции
Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого*

Nykonova Mariia

*Student of the Prosecutors Training Institute
Yaroslav Mudryi National Law University*

DOI: 10.25313/2520-2308-2021-11-7745

ПРОБЛЕМА СМЕРТНОЇ КАРИ В КОНТЕКСТІ ПРАВА НА ЖИТТЯ

ПРОБЛЕМА СМЕРТНОЙ КАЗНИ В КОНТЕКСТЕ ПРАВА НА ЖИЗНЬ

THE DEATH PENALTY IN THE CONTEXT OF THE RIGHT TO LIFE

Анотація. У статті наголошується, що право на життя є першоосновою інших прав і свобод. Зазначається, що однією з основних проблем, пов'язаних з реалізацією цього права, є питання доцільності застосування смертної кари. Вказується, що це явище активно обговорювалось науковцями ще з часів епохи Просвітництва. Наведено статистичні дані, які свідчать про поступову відмову від такого виду покарання. Детально розглядаються норми міжнародних нормативно-правових актів, які регулюють питання смертної кари. Встановлено, що історія функціонування смертної кари в Україні свідчить про певні особливості. Зроблено аналіз рішення КСУ від 29.12.1999 р. Особливу увагу приділено позиціям прибічників та противників інституту смертної кари стосовно необхідності його запровадження чи скасування. В статті розглядається питання ризику судової помилки, що є додатковим аргументом щодо доцільності скасування смертної кари. Розглянуто справи «Ocalan v. Turkey» та «Soering v. the United Kingdom». З'ясовано, що відсутність смертної кари в системі покарань не призводить до збільшення кількості тяжких кримінальних правопорушень. Розглядуване явище проаналізовано також з огляду на економічний фактор. Зроблено висновок про те, що існування інституту смертної кари в сучасному світі свід-

чить про відсталість правового та морального рівня розвитку суспільного життя. Авторами підтримується позиція противників смертної кари. Наголошується на необхідності вдосконалення такого виду покарання, як довічне позбавлення волі.

Ключові слова: право на життя, смертна кара, смертельний вирок, покарання, злочини, кримінальна відповідальність.

Анотація. В статті отмечается, что право на жизнь является первоосновой других прав и свобод. Определено, что одной из основных проблем, связанных с реализацией этого права, является вопрос о целесообразности применения смертной казни. Указывается, что это явление активно обсуждалось учеными со времен эпохи Просвещения. Приведены статистические данные, свидетельствующие о постепенном отказе от такого вида наказания. Подробно рассматриваются нормы международных нормативно-правовых актов, регулирующих вопрос смертной казни. Отмечено, что история функционирования смертной казни в Украине свидетельствует об определенных особенностях. Проведен анализ решения КСУ от 29.12.1999 г. Особое внимание уделено позициям сторонников и противников института смертной казни о необходимости его введения или отмены. В статье рассматривается вопрос риска судебной ошибки, что является дополнительным аргументом целесообразности отмены смертной казни. Рассмотрены дела «Ocalan v. Turkey» и Soering v. the United Kingdom». Установлено, что отсутствие смертной казни в системе наказаний не приводит к увеличению количества особо тяжких уголовных преступлений. Рассматриваемое явление проанализировано с учетом экономического фактора. Сделан вывод, что существование института смертной казни в современном мире свидетельствует об отсталости правового и морального уровня развития общественной жизни. Авторами поддерживается позиция противников смертной казни. Отмечается необходимость усовершенствования такого вида наказания, как пожизненное лишение свободы.

Ключевые слова: право на жизнь, смертная казнь, смертный приговор, наказание, преступления, уголовная ответственность.

Summary. The article emphasizes that the right to life is the basis of other rights and freedoms. It is noted that one of the main problems associated with the exercise of this right is the question of the appropriateness of the death penalty. It is pointed out that this phenomenon has been actively discussed by scientists since the Enlightenment. There are statistics that indicate the gradual abandonment of this type of punishment. The norms of international normative legal acts regulating the issue of the death penalty are considered in detail. It is established that the history of the death penalty in Ukraine shows certain features. The analysis of the conclusion of the decision of CCU from 29.12.1999 was made. Particular attention is paid to the arguments of supporters and opponents of the death penalty regarding the need to introduce or abolish it. The cases «Ocalan v. Turkey» and Soering v. the United Kingdom « were analyzed. It has been found that the absence of the death penalty in the penitentiary system does not increase the number of serious criminal offenses. The considered phenomenon is analyzed taking into account the economic factor. The article mentions the risk of miscarriage of justice. It has been studied that execution is the product of human suffering. It is concluded that the existence of the institution of the death penalty in the modern world indicates the backwardness of the legal and moral level of development of public life. The authors support the position of opponents of the death penalty. Emphasis is placed on the need to improve this type of punishment, such as life imprisonment.

Key words: death penalty, death sentence, punishment, crime, criminal responsibility.

Постановка проблеми. Будь-яке цивілізоване суспільство визнає життя найвищою цінністю. Одним із вирішальних показників демократичності держави є ступінь гарантованості права на життя. Питання смертної кари є одним з найбільш проблемних та дискусійних для багатьох країн світу. Неоднозначність поглядів щодо гуманності цього інституту визначається політичними та правовими переконаннями з одного боку та релігійними, моральними принципами з іншого боку. З огляду на це, йдеться не стільки про визнання смертної кари правомірною чи неправомірною, скільки про співвідношення цього питання з правом на життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням питання доцільності застосування смерт-

ної кари займалися такі вчені, як О.С. Бондаренко [8], Л.В. Діденко [10], В.В. Головченко [9], М.І. Карпенко [12], А.А. Музика [13], В.М. Пуйко [13], Ю.О. Толстенко [15].

Мета статті. Метою статті є комплексне дослідження застосування смертної кари, з'ясування переваг та недоліків такого виду покарання та виправданості його запровадження чи скасування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Провідне місце в системі прав людини традиційно займає право на життя. Воно є фундаментом, адже лише за його наявності можуть забезпечуватися всі інші права. Як зазначає з цього приводу ЄСПЛ у рішенні у справі «Pretty v. The UK», «без права на життя здійснення будь-якого іншого конвенційного права виявляється неможливим».

В сучасному світі на перший план виходить людина, її існування, самотність, неповторність [10]. Більшість Конституцій закріплюють право на життя і тим самим встановлюють позитивний обов'язок держав захищати його. В контексті гарантування цього права важливим є розгляд інституту смертної кари — позбавлення людини життя державою як покарання за скоєний злочин.

З початку існування суспільства система відповідальності за кримінальні правопорушення розвивалась та вдосконалювалась, еволюціонують і санкції кримінальної відповідальності. Наприклад, відомі часи, коли до правопорушників застосовувалися такі види покарання, як заковування живим у землю, забивання камінням, вигнання. Такі санкції сучасне законодавство демократичних країн не передбачає. Одночасно слід звернути увагу на той факт, що, наприклад, Кримінальний кодекс Ірану ще й у ХХІ столітті (до 2013 року) містив таку санкцію за подружню зраду, як забивання камінням. При цьому навіть змінений Кримінальний кодекс передбачає таке покарання за вказаний злочин, як смертна кара, однак шляхом застосування іншого способу позбавлення життя (повішення).

Ще за часів епохи Просвітництва в центрі уваги ряду науковців постала проблема доцільності збереження смертної кари. Прибічники «прогуманістичної» концепції наголошували на тому, що такий інститут покарання породжує жорстокість та спонукає вчиняти нові злочини. В ХІХ столітті провідні позиції почала займати «класична» школа, яка, на противагу минулому напрямку, припускала можливість та навіть визнавала необхідність виконання смертних вироків.

Поступово з'являлися різні концепції, одні з яких також заперечували смертну кару як засіб кримінальної відповідальності для злочинців, а інші підтримували широке застосування такого покарання. Але в цілому прослідковується тенденція до збільшення кількості країн, які відмовляються від цього інституту. Статистичні дані свідчать про те, що станом на початок ХХІ століття більше ніж 70 країн світу закріпили відмову від страт, керуючись при цьому негативним досвідом застосування залякувань та катувань та обізнанням в тому, що помірні покарання йдуть на користь.

Станом на 31 грудня 2020 року 108 держав світу проголосили скасування смертної кари за всі види злочинів, а 144 країни скасували її в законодавстві або на практиці [7, с. 57]. Серед них Данія, Швеція, Австралія, Німеччина, Франція, Велика Британія, Італія, Іспанія. Всупереч зазначеному, такий радикальний спосіб боротьби зі злочинами,

як смертна кара, досі функціонує у Сполучених Штатах Америки, Китаї, Японії, Єгипті, Білорусі, Саудівській Аравії, Ірані.

Країни, де досі збережений такий вид покарання, призначають його найчастіше лише за умисне вбивство. В той же час, страта також виконується за інші кримінальні правопорушення, зокрема, корупцію, державну зраду, зґвалтування, проституцію, злочини, пов'язані з обігом наркотиків тощо. Традиційними видами смертної кари є повішення, розстріл, смертельна ін'єкція, обезголовлювання та електричний стілець.

У 2020 році було страчено щонайменше 483 людини, що є найнижчим показником, зафіксованим Amnesty International за останні десять років. Кількість страт зменшилась на 26% порівняно з 2019 роком, коли було зареєстровано 657 випадків. У порівнянні з максимальним піком 2015 року вона знизилась на 70%. Тоді було страчено 1634 особи.

Важливо зазначити, що наведені дані не містять інформацію про кількість страт у тих державах, де інститут смертної кари виступає державною таємницею (йдеться про Китай, Північну Корею, Сирію та В'єтнам).

Головним катом світу є Китай, але відомості про це кваліфікуються секретними, отже, не включаються до офіційної статистики. Щорічно в Китаї до такого виду покарання засуджуються тисячі людей, що є найбільшим показником у світі.

18 країн виконали смертні вироки у 2020 році на тлі світу, паралізованого пандемією коронавірусу (COVID-19). Попри те, що загалом спостерігається тенденція до зменшення страт, деякі держави навіть збільшили кількість страчених, що може свідчити про неповагу до права на життя в час, коли весь світ був прикутий до проблеми недопущення розповсюдження смертельної хвороби. Резонансним стало збільшення в три рази кількості смертних вироків в Єгипті.

Проблема інституту страти вийшла за межі внутрішніх завдань окремих держав через глибоке осмислення того факту, що зневага до життя особистості набрала значного поширення, що стало реальною загрозою для гуманного суспільства. Це призвело до розгляду цього питання у міжнародному просторі.

Першими законодавчими актами, які закріпили рівність всіх людей, право на життя та свободу, стали Декларація незалежності США 1776 р., Декларація прав людини і громадянина 1789 р., прийнята Францією, та Конституція США 1787 р.

Першим кроком у закріпленні універсальності права на життя у світовому співтоваристві ста-

ло ухвалення Загальної декларації прав людини в 1948 році, стаття 3 якої проголошує, що «кожна людина має право на життя, на свободу і на особисту недоторканність» [3].

Для держав, де застосовується смертна кара, на міжнародному рівні були розроблені мінімальні стандартні положення, яких вони повинні дотримуватись. Йдеться, наприклад, про Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р., де право на життя визнається невід'ємним правом кожної людини. Але як виняток, в країнах, які не скасували такого виду покарання, як страта, смертні вироки можуть виноситися тільки за найтяжчі злочини відповідно до закону [4].

Питання смертної кари врегульовано в Конвенції про права дитини 1989 р., де зокрема зазначається, що жодна дитина не повинна піддаватись жорсткому поводженню. Особам, яким не виповнилося 18 років, смертна кара призначатись не може.

Стаття 2 Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод закріплює, що смертні вироки можуть виконуватись лише в разі ухвалення їх в судовому порядку за правопорушення, за які вони передбачаються, що має бути свідченням того, що держава не позбавляє людину життя свавільно.

Скасування цього виду покарання передбачено Протоколами № 6 та 13 до Конвенції. Протокол № 6 встановлює, що смертна кара може виконуватись лише в разі вчинення діянь під час війни або неминучої загрози воєнного стану. Останній крок до абсолютного скасування страт на регіональному рівні за всіх обставин зробили держави-учасниці Ради Європи, які затвердили Протокол № 13 до Конвенції [5].

Європейський суд стверджує, що зміст Конвенції повинен інтерпретуватись в контексті сучасних умов, коли весь світ тяжіє до високого рівня гуманності та більш високих стандартів поваги до людського життя та здоров'я, що вимагає, відповідно, більш суворого ставлення до питання смертної кари [16]. Генеральною Асамблеєю ООН в 2016 році було ухвалено резолюцію про мораторій на застосування смертної кари [6].

Дослідження практики ЄСПЛ щодо проблеми смертних вироків свідчить про те, що такий вид покарання став розглядається в мирний час неприйнятним і недопустимим в контексті ст. 2 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Виключення, які передбачені частиною другою цієї статті, можуть запроваджуватись лише у випадку визнання їх в судовому порядку такими, що допускаються.

Що стосується України, то в контексті права на життя в державі завжди було актуальним питання доцільності застосування смертної кари. Після здобуття країною незалежності перед органами державної влади постало питання створення демократичного простору, який буде всебічно гарантувати інтереси громадян. Відповідно до ст. 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою цінністю. Стаття 27 Основного Закону передбачає, що кожна людина має невід'ємне право на життя. Жоден не може бути свавільно позбавлений цього права. Держава зобов'язується захищати життя людини [1]. Конституція була складена з урахуванням положень міжнародно-правових актів, що стосуються цього питання.

Водночас з існуванням закріплених на законодавчому рівні положень про невід'ємність права на життя в Україні зберігалась смертна кара «як виняткова міра покарання» аж до кінця XX століття. До 1997 року з часу становлення незалежності в Україні було виконано понад 600 смертних вироків переважно у вигляді розстрілу.

Неможливо оминати той факт, що 1989 рік відзначився прийняттям Генеральною асамблеєю ООН другого факультативного протоколу до Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, що стосується скасування смертної кари. Україна, в свою чергу, була однією із країн-ініціаторів ухвалення цього акта, що свідчить про неабияку готовність нашої держави крокувати шляхом дотримання міжнародних зобов'язань у сфері забезпечення прав людини.

Процеси євроінтеграції суттєво вплинули на процес вилучення смертної кари із системи покарань. «Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу» закріплювала «зближення із сучасною європейською системою права». Таке положення свідчить про необхідність приведення українського законодавства у відповідність міжнародному [14]. Скасування страт в Україні ґрунтувалося на підставах, які були підтверджені досвідом багатьох країн світу, та сприяло визначенню місця нашої держави в системі міжнародно-правових відносин.

Перш ніж остаточно скасувати розглядуваний інститут покарання наша держава була повинна пройти три стадії, дві з яких неможливо назвати успішними. Після вступу України до Ради Європи було накладено мораторій на застосування смертної кари навесні 1997 року. Але згодом український уряд визнав недійсність цієї заборони. Другий мораторій також не призвів до успіху в цьому питанні. Лише Конституційний Суд України в своєму

рішенні від 29.12. 1999 р. визнав смертну кару такою, що суперечить Конституції України.

Висновок Суду полягає в тому, що виконання смертних вироків порушує положення статті 27 Основного Закону України, тобто свідчать про заперечення невід'ємного права на життя. Норми частини другої статті 22 Конституції не тільки гарантують конституційні права та свободи, а й забороняють приймати акти, які будуть звужувати їх зміст та обсяг.

Відповідні зміни до Кримінального Кодексу вже 2000 року були внесені більшістю голосів Верховної Ради України. Для 434 злочинців, які чекали на виконання смертного вироку, таке рішення виявилось порятунком їхнього життя.

Українськими науковцями смертна кара визнається як винятковий, найсуворіший вид покарання, що полягає у примусовому позбавленні життя засудженого від імені держави і за вироком суду [13].

В Україні смертні вироки призначались переважно за злочини проти життя та злочини проти держави. Ця процедура вирізнялась певною стабільністю, адже кожна друга особа, яка скоїла особливо тяжкий державний злочин, та кожна третя особа, яка вчинила умисне вбивство, притягалися до покарання у вигляді смертної кари. З 1989 по 1993 роки спостерігалось збільшення кількості тяжких злочинів, що, в свою чергу, призвело до зростання виконаних смертних вироків. Цей вид покарання застосовувався переважно для чоловіків від 18 до 30 років. Дніпропетровська та Запорізька області стали лідерами за кількістю страчених осіб.

Неоднозначна реакція людей та палкі дискусії стали наслідком скасування в Україні смертної кари. Представники деяких політичних партій взагалі виступають за відновлення такого інституту в системі покарань нашої держави. Україна, як і інші країни, які відмовились від використання смертної кари, виходили, насамперед, з гуманізації суспільного життя. В жодному куточку Європи, де скасували цей інститут покарання, не проводився всезагальний референдум. При цьому опитування жителів окремих держав світу показують, що велика кількість людей виступають за відновлення смертної кари [15].

Науковцями підтримуються різні думки з приводу того, чи допускається виконання смертних вироків в контексті права на життя. Це питання неможливо розглядати з одного боку. Для всеосяжного дослідження цього явища необхідно звернутися і до юридичних, і до моральних норм.

Позиція прихильників смертної кари базується на низці аргументів. Прийнято вважати, що засудження до такого виду покарання сприятиме

запобігання скоєння особливо тяжким кримінальних правопорушень. Прибічники такого явища переконані, що за сучасного рівня розвитку нашого суспільства людину може зупинити страх бути страченою, а не інші певні обмеження чи застереження. Смертна кара може бути дієвою в контексті виховання сучасної молоді, серед якої набувають поширення жорстокі злочини.

Смертна кара, на думку її прибічників, виступає ефективним засобом захисту від найжорстокіших правопорушників, які не підлягають реабілітації та не визнають свою провину. Смертний вирок для злочинця виключає можливість вчинення ним іншого правопорушення. Така особа не може відкупитися чи потрапити під амністію [8, с.180]. Важко із впевненістю наголошувати на виправній силі позбавлення волі. Навіть за довічного ув'язнення правопорушник може втекти з місця відбування покарань або вчиняти злочини за ґратами.

Смертна кара може якоюсь мірою задовольнити почуття помсти потерпілого і хоча б частково компенсувати втрати для рідних. Ніхто не має права розпоряджатися чужим життям (якщо йдеться про вчинення вбивства). Злочинець повинен відповідати тією мірою, яка є пропорційною вчиненому ним злочину. Доречно згадати принцип «око за око». Держава, яка бере на себе роль ката, сприяє атмосфері соціальної справедливості. Відповідно, зростає рівень довіри до органів державної влади.

Переваги смертної кари окреслюються також тим, що до виконання смертного вироку засуджений володіє цілим комплексом прав. Правопорушник має можливість в касаційному порядку звернутися до суду з оскарженням рішення про його страту, може написати клопотання про помилування, має право звертатися до адвоката та на зустрічі з ним у необмеженій кількості. Для такої особи передбачені також побачення з рідними та листування.

Одним з основних аргументів доцільності запровадження смертної кари є економічний фактор. Такий вид покарання є більш раціональним з боку фінансових витрат. Для утримання злочинців у в'язницях щорічно заохочуються кошти платників податків, серед яких можуть бути і кошти постраждалих. Камера для правопорушника повинна бути облаштована всім необхідним для існування, засудженого потрібно одягати та годувати тричі на день. Кожна цивілізована держава тягнє до створення більш комфортних умов для злочинців в той час, як в суспільстві і надалі відбуваються вбивства, зґвалтування та насильство. А відбування покарань за кошти інших осіб не є справедливим в контексті вчинених правопорушень.

Поширеною є діаметрально протилежна думка тих, хто виступає проти функціонування інституту смертної кари. Така міра покарання є породженням жорстокості та злочинності в соціумі і виступає тим же вбивством, але закріпленим законодавчо. Численними дослідженнями з'ясовано, що відсутність такого інституту не призводить до збільшення кількості тяжких кримінальних правопорушень. Зростання гуманізації сприяє зменшенню рівня злочинності в суспільстві. За думкою Г. Татари, магістра Кінгстонського університету з прав людини, смертна кара не є стримуючим фактором для потенційних злочинців. Особи, які вчинили кримінальне правопорушення, будуть здійснювати нові злочини, бо розуміють, що їм просто нічого втрачати.

Неможливо не відмітити, що завжди існує вірогідність судової помилки. Історії відомо багато ситуацій, коли людина визнавалася невинуватою за десятки років ув'язнення. При застосуванні смертної кари людське життя може закінчитись через несприятливу та випадкову помилку. В такому разі виправдати невинно засудженого вже не вийде [11].

Страта виключає можливість перевиховання або переосмислення своїх дій злочинцем. Можна припускати, що у разі застосування до винуватої особи іншого виду покарання, наступні кримінальні правопорушення не були б вчинені.

Усі дослідження стосовно цього питання вказують на те, що страта породжує людські страждання. У справі від 1989 року «Soering v. the United Kingdom» громадянин Німеччини вказував на наявність у нього «синдрома камери смертників». Він мав страх того, що у разі екстрадиції його в США, йому буде винесено смертельний вирок. Такий синдром виявляється в сильному психологічному впливі на осіб, засуджених до смертної кари, що є руйнівним для них. Суд визнав, що для заявника мав місце ризик стати жертвою нелюдського або такого поведіння, що принижує людську гідність, що є порушенням статті 3 Конвенції. Правомірна мета могла бути виконана в інший законний спосіб, що не викличе сильних хвилювань та страждань у людини [17]. Слід розуміти, що йдеться не лише про муки засудженого, який перебуває у безвихідній ситуації та нерідко усвідомлює свою провину за скоєне, а й про страждання його рідних.

При розгляді питання доцільності застосування смертної кари необхідно виходити з права людини на справедливий судовий розгляд.

У справі «Ocalan v. Turkey» від 12.05.2005 року громадянин Туреччини був засуджений до покаран-

ня у вигляді смертного вироку [18]. Проте Туреччиною на законодавчому рівні було скасовано такий інститут у 2003 році. З огляду на це, покарання для особи було замінено на довічне позбавлення волі. ЄСПЛ наголошує на тому, що смертна кара виключається стосовно особи, до якої не було застосовано право на справедливий судовий розгляд.

Страта заперечує невід'ємне право на життя, до того ж нікому ще не вдалося довести, що таке явище насправді задовольняє значний суспільний інтерес. Існування такого інституту лише свідчить про закріплення в державі відсталості правового та морального рівня розвитку суспільного життя.

У деяких випадках застосування до злочинця смертної кари навіть викликає почуття жалю до правопорушника. Держава не вирішить проблеми постраждалих тим, що позбавить життя злочинця. Системні смертні вироки, які відбуваються не без помилок, можуть стверджувати про відхід від загальної справедливості. Така міра покарання лише відволікає органи державної влади від створення більш ефективних засобів захисту прав та інтересів громадян та створює мінливу видимість того, що в такий спосіб злочинів буде вчинятися менше.

Ми підтримуємо позицію противників смертної кари і наголошуємо на тому, що виконання смертних вироків суперечать меті покарання — виправленню засуджених. Адже особи, які відбувають покарання у вигляді довічного позбавлення волі, мають право звернутися до Президента з клопотанням про помилування. У разі притягнення до відповідальності невинної особи, довічне позбавлення волі дає можливість на виправлення судової помилки. Крім того, будь-який грошовий фактор не має позбавляти людину життя, яким би раціональним з економічної точки зору це не було. Вважаємо, що кожна країна має можливість знайти інший спосіб покарання злочинця, крім смертної кари, який буде більш гуманним.

Головною тенденцією розвитку інституту смертної кари на сьогоднішній день є поступова відмова від такого покарання. Як вже зазначалось, кількість страчених осіб в цивілізованих державах з кожним роком зменшується. Коло правопорушень, за які може бути винесено смертельний вирок, також звужується. Крім того, мінімальний вік, з якого може бути здійснена смертна кара для особи, в більшості країн складає 18 років, що свідчить про захист прав малолітніх та неповнолітніх осіб. В середньому одна країна в рік відмовляється від смертних вироків на законодавчому рівні.

Найбільш доцільним видається використання такого виду покарання, як довічне позбавлення

волі. Сучасне суспільство досягло високого рівня гуманності та поваги до людської гідності, про що свідчить і практика застосування такого виду покарання, як довічне ув'язнення. Слід хоча б згадати рішення ЄСПЛ «Petukhov v. Ukraine» від 12.03.2019 р. [19], після ухвалення якого Конституційний Суд України рішенням від 16.09.2021 р. (справа про перегляд вироку особі, караній на довічне позбавлення волі) визнав такими, що не відповідають Конституції України положення статей 81, 82 Кримінального кодексу України, які не передбачали можливість застосування умовно-дострокового звільнення до осіб, яких засуджено до відбуття покарання у вигляді довічного позбавлення волі.

Отже, смертна кара є невинуватим покаранням, адже життя людини є невідчужуваним правом

та фундаментом функціонування демократичного суспільства.

Висновок. На нашу думку, тенденція до скасування смертної кари — єдиний правильний і об'єктивно обумовлений шлях розвитку подальшого функціонування людства. Виконання смертних вироків є на сьогоднішній день наслідком традиційних, усталених переконань про те, що лише найвища міра покарання у вигляді смертної кари є найбільш раціональним чинником стримання можливих злочинів. В контексті права на життя це явище порушує положення багатьох міжнародних нормативно-правових актів та Конституцій окремих держав про невід'ємність права на життя. А отже, міжнародною спільнотою повинні бути узгоджені більш рішучі дії в питанні скасування інституту смертної кари назавжди.

Література

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р., з наступними змінами та доповненнями // Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1996. № 30. Ст. 141 (дата звернення 24.11.2021)
2. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 24, 58, 59, 60, 93, 190-1 Кримінального кодексу України в частині, що передбачає смертну кару як вид покарання (справа про смертну кару) від 29 грудня 1999 року № 11-рп/99. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-99#Text>
3. Загальна декларація прав людини: прийнята і проголошена Резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р. // База даних «Законодавство України». URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення 24.11.2021).
4. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: Міжнародний документ від 16.12.1966 р. № 995_043. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (дата звернення 24.11.2021).
5. Протокол № 13 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який стосується скасування смертної кари за всіх обставин: Міжнародний документ від 03.05.2002 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_180 (дата звернення 24.11.2021).
6. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 71/187 від 19.12.2016 року «Мораторій на застосування смертної кари». URL: <https://undocs.org/pdf?symbol=ru/A/RES/71/187> (дата звернення 24.11.2021).
7. Amnesty International Global Report. Death Sentences and Executions 2020. URL: <https://www.amnestyusa.org/wpcontent/uploads/2021/04/DEATH-SENTENCES-AND-EXECUTIONS-2020.pdf>
8. Бондаренко О.С. Перспективи запровадження смертної кари в Україні [Текст] / О.С. Бондаренко, Н.С. Ковальов // Юридичний науковий електронний журнал. 2019. № 3. С. 178–180.
9. Головченко В. Смертна кара: морально-правові аспекти застосування. Вісн. 2007. № 22. URL: <http://www.viche.info/journal/726/>
10. Діденко Л.В. Інститут смертної кари в Україні (міжнародно-правовий та історико-соціальний аспекти): Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2001. 20 с.
11. Литовченко Л. Смертна кара не гарантує зменшення злочинності в суспільстві — експерт. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/24742987.html>
12. Карпенко М.І., Бандурович А.В. Смертна кара: бути чи не бути? Юридична наука. 2013. № 5. С. 62–69.
13. Музика А., Пуйко В. Смертна кара // Юридична енциклопедія: В 6 т./Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова) та ін. К. «Укр.енцикл», Т. 5: П-С. 2003. 736 с. С. 533–534.
14. Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу // Політика і час. 2000. № 3–4. С. 30.
15. Толстенко Ю.О. Проблема смертної кари у міжнародному праві. Права людини і демократія: зб. наук. ст. за матеріалами наук. конф., м. Харків, 15 трав. 2018 р. Харків, 2018. С. 165–169.

16. Рішення ЄСПЛ від 28.07.1999 року в справі «Selmouni v. France» (заява № 25803/94). URL: <https://www.refworld.org/cases, ECHR,3ae6b70210.html>
17. Рішення ЄСПЛ від 07.07.1989 року в справі «Soering v. the United Kingdom» (заява № 14038/88). URL: <https://www.asylumlawdatabase.eu/en/content/ecthr-soering-v-united-kingdom-application-no-1403888-7-july-1989>
18. Рішення ЄСПЛ від 12.05.2005 року в справі «Ocalan v. Turkey» (заява № 46221/99). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22\[%22002-3843%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22[%22002-3843%22])
19. Рішення ЄСПЛ від 12.03.2019 року в справі «Петухов проти України (№ 2)» (заява № 41216/13). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d98#Text

References

1. Konstytucija Ukrainy: pryjnjata na p'jati sesiji Verkhovnoji Rady Ukrainy 28 chervnja 1996 r., z nastupnymy zminamy ta dopovnennjamy // Vidomosti Verkhovnoji Rady Ukrainy (VVR). 1996. # 30. St. 141 (data zvernennja 24.11.2021)
2. Rishennja Konstytucijnogho Sudu Ukrainy u spravi za konstytucijnym podannjam 51 narodnogho deputata Ukrainy shhodo vidpovidnosti Konstytuciji Ukrainy (konstytucijnosti) polozhenj statej 24, 58, 59, 60, 93, 190-1 Kryminalnogho kodeksu Ukrainy v chastyni, shho peredbachaje smertnu karu jak vyd pokarannja (sprava pro smertnu karu) vid 29 ghrudnja 1999 roku # 11-rp/99. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-99#Text>
3. Zaghaljna deklaracija prav ljudyny: pryjnjata i progholosh. Rezolucijeju 217 A (III) Gheneraljnoji Asambleji OON vid 10 ghrudnja 1948 r. // Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy». URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (data zvernennja 24.11.2021).
4. Mizhnarodnyj pakt pro ghromadjansjki i politychni prava: Mizhnarodnyj dokument vid 16.12.1966 r. # 995_043. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (data zvernennja 24.11.2021).
5. Protokol # 13 do Konvenciji pro zakhyst prav ljudyny i osnovopolozhnykh svobod, jakyj stosujetsja skasuvannya smertnoji kary za vsikh obstavyn: Mizhnarodnyj dokument vid 03.05.2002 roku. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_180 (data zvernennja 24.11.2021).
6. Rezolucija Gheneraljnoji Asambleji OON 71/187 vid 19.12.2016 roku «Moratorij na zastosuvannya smertnoji kary. URL: <https://undocs.org/pdf?symbol=ru/A/RES/71/187> (data zvernennja 24.11.2021).
7. Amnesty International Global Report. Death Sentences And Executions 2020. URL: <https://www.amnestyusa.org/wpcontent/uploads/2021/04/DEATH-SENTENCES-AND-EXECUTIONS-2020.pdf>
8. Bondarenko O.S. Perspektyvy zaprovadzhenja smertnoji kary v Ukraini [Tekst] / O.S. Bondarenko, N.S. Kovaljov // Jurydychnyj naukovyj elektronnyj zhurnal. 2019. # 3. S. 178–180.
9. Gholovchenko V. Smertna kara: moraljno-pravovi aspekty zastosuvannya. Viche. 2007. # 22. URL: <http://www.viche.info/journal/726/>
10. Didenko L.V. Instytut smertnoji kary v Ukraini (mizhnarodno-pravovij ta istoryko-socialnyj aspekty): Avtoref. dys. ... kand. juryd. nauk. Odesa, 2001. 20 s.
11. Lytovchenko L. Smertna kara ne gharantuje zmeshennja zlochynnosti v suspiljstvi — ekspert. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/24742987.html>
12. Karpenko M.I., Bandurovych A.V. Smertna kara: buty chy ne buty? Jurydychna nauka. 2013. # 5. S. 62–69.
13. Muzyka A., Pujko V. Smertna kara // Jurydychna encyklopedija: V 6 t./Redkol.: Ju.S. Shemshuchenko (gholova) ta in. K. «Ukr.encykl», T.5: P-S. 2003. 736 s. S. 533–534.
14. Strateghija integhraciji Ukrainy do Jevropejskogho Sojuzu // Polityka i chas. 2000. # 3–4. S. 30.
15. Tolstenko Ju.O. Problema smertnoji kary u mizhnarodnomu pravi. Prava ljudyny i demokratija: zb. nauk. st. za materialamy nauk. konf., m. Kharkiv, 15 trav. 2018 r. Kharkiv, 2018. S. 165–169.
16. Rishennja JeSPL vid 28.07.1999 roku v spravi «Selmouni v. France» (zajava #25803/94). URL: <https://www.refworld.org/cases, ECHR,3ae6b70210.html>
17. Rishennja JeSPL vid 07.07.1989 roku v spravi «Soering v. the United Kingdom» (zajava #14038/88). URL: <https://www.asylumlawdatabase.eu/en/content/ecthr-soering-v-united-kingdom-application-no-1403888-7-july-1989>
18. Rishennja JeSPL vid 12.05.2005 roku v spravi «Ocalan v. Turkey» (zajava #46221/99). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22\[%22002-3843%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22[%22002-3843%22])
19. Rishennja JeSPL vid 12.03.2019 roku v spravi «Petukhov proty Ukrainy (# 2)» (zajava # 41216/13). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d98#Text

Головкін Богдан Миколайович

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри криминології та кримінально-виконавчого права
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*

Головкин Богдан Николаевич

*доктор юридических наук, профессор,
заведующий кафедры криминологии и криминально-исполнительного права
Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого*

Holovkin Bohdan

*Doctor of Legal Science, Professor,
Head of the Department of Criminology and Criminal Execution Law
Yaroslav Mudryi National Law University*

Кахнова Марина Геннадіївна

*студентка
Інституту прокуратури і кримінальної юстиції
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Кахнова Марина Геннадьевна

*студентка
Института прокуратуры и криминальной юстиции
Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого*

Kakhnova Maryna

*Student of the
Criminal Justice and Prosecutors' Training Institute of
Yaroslav Mudryi National Law University*

DOI: 10.25313/2520-2308-2021-11-7749

ОКРЕМІ АСПЕКТИ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ОСОБИ КРИВДНИКА

ОТДЕЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ КРИМИНОЛОГИЧЕСКОЙ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЛИЦА ОБИДЧИКА

CRIMINOLOGICAL PERSONAL TRAITS OF AN OFFENDER

Анотація. Дана стаття присвячена аналізу окремих аспектів криминологічної характеристики особи кривдника.

Автором звертається увага на те, що у зв'язку пандемією COVID-19, через карантин та ізоляцію, у більшості країн світу, в тому числі і в Україні, спостерігається загострення проблеми домашнього насильства. У зв'язку із цим, актуальним питанням стає дослідження окремих аспектів криминологічної характеристики кривдника.

В даній роботі, встановлено типові ознаки осіб кривдників, які вчиняють домашнє насильство. Автором було проведено диференціацію осіб, які вчиняють насильство у сім'ї за статтю, віковими характеристиками, освітнім рівнем.

В ході дослідження були встановлені негативні риси характеру, які (в більшості випадків) властиві особам, які вчиняють домашнє насильство.

При здійсненні дослідження кримінально-правових ознак, що дозволяють охарактеризувати особу кривдника, було з'ясовано, що основна маса протиправних діянь цієї категорії, вчиняються злочинцем одноосібно. При цьому, більшість з осіб, що вчиняють насильство в сім'ї, мають попередній кримінальний досвід та судимість.

На підставі аналізу соціально-психологічних ознак осіб кривдників, було виявлено схильність останніх діяти суспільно-небезпечним способом. При цьому, увагу привертає те, що серед мотивів вчинення домашнього насильства переважають неприязні стосунки.

При дослідженні соціально-рольових ознак осіб, що вчиняють домашнє насильство, автор дійшов висновків, що останнім притаманне відмежування від позитивно орієнтованих соціальних груп, для них властиве виконання соціально негативних ролей і функцій, що призводить до неповаги, або свідомого ігнорування правових норм, трудових, сімейних та інших обов'язків.

В статті було наведено класифікацію особи кривдника за різними типами, залежно від морально-психологічних особливостей особи.

У висновках дослідження наведено типовий кримінологічний портрет особи злочинця, який вчиняє насильство в сім'ї та зазначено перспективи подальших наукових досліджень з цього питання.

Ключові слова: кримінологічна характеристика, особа кривдника, домашнє насильство.

Аннотация. Данная статья посвящена анализу отдельных аспектов криминологической характеристики личности обидчика.

Автором обращается внимание на то, что в связи с пандемией COVID-19, из-за карантина и изоляции, в большинстве стран мира, в том числе и в Украине, наблюдается обострение проблемы домашнего насилия. В связи с этим, актуальным вопросом становится исследование отдельных аспектов. криминологической характеристики обидчика.

В данной работе установлены типичные признаки лиц обидчиков, совершающих домашнее насилие. Автором была проведена дифференциация лиц, совершающих насилие в семье по полу, возрастным характеристикам, уровню образования.

В ходе исследования были установлены отрицательные черты характера, которые (в большинстве случаев) свойственные лицам, совершающим домашнее насилие.

При осуществлении исследования уголовно-правовых признаков, позволяющих охарактеризовать личность обидчика, было установлено, что основная масса противоправных действий этой категории, совершаются преступником единолично. При этом, большинство из лиц, совершающих насилие в семье, имеют предварительный уголовный опыт и судимость.

На основании анализа социально-психологических признаков личности обидчиков была выявлена склонность последних действовать общественно-опасным способом. При этом, внимание обращает то, что среди мотивов совершения домашнего насилия преобладают неприязненные отношения.

При исследовании социально-ролевых признаков лиц, совершающих домашнее насилие, автор пришел к выводам, что последним присуще отдаленность от положительно ориентированных социальных групп, для них свойственно выполнение социально негативных ролей и функций, приводящих к неуважению, или сознательному игнорированию правовых норм, трудовых, семейных и других обязанностей.

В статье была приведена классификация личности обидчика по разным типам, в зависимости от морально-психологических особенностей личности.

В выводах исследования приведен типичный криминологический портрет личности преступника, который совершает насилие в семье и отмечены перспективы дальнейших научных исследований по этому вопросу.

Ключевые слова: криминологическая характеристика, лицо обидчика, домашнее насилие.

Summary. This article considers particular aspects of criminological personal traits of an offender.

The author draws attention to the fact that in most countries of the world, including Ukraine, there is an exacerbation of the problem of domestic violence due to the COVID-19 pandemic, quarantine and isolation. Therefore, analysis of some particular aspects of the criminological personality traits of an offender is an urgent issue.

In this article, the typical personal features of offenders were identified. The author classified people committing domestic violence by gender, age and educational level.

The study identified negative traits of character that are common to the individuals committing domestic violence.

The research of criminal law features that characterize the personality of an offender showed that the offender commits most of all illegal acts from this category individually. At the same time, most of the people who commit domestic violence have previous criminal experience and a criminal record.

The analysis of socio-psychological characteristics of offenders revealed that latter tend to act in a socially dangerous way. It should be noted, that unfriendly relations become the most frequent motives for domestic violence.

The analysis of the social role of people committing domestic violence allowed concluding that the latter tend to separate themselves from positively oriented social groups. They tend to perform negative social roles and functions, causing violations or deliberate disregard for legal norms, labour, family and other responsibilities.

In the article, there is a classification of the different types of the offender's personality by moral and psychological traits of the person.

The findings of the research provide a typical criminological portrait of a person who commits domestic violence and outline the prospects for further research of this issue.

Key words: criminological profile, offender personality, domestic violence.

Постановка проблеми. У світлі пандемії COVID-19, через карантин та ізоляцію, у більшості країн світу (Україна в цьому плані не є винятком) спостерігається загострення проблеми домашнього насильства. Так, згідно офіційних даних Єдиного звіту Офісу Генерального прокурора про кримінальні правопорушення по державі, за звітний період з січня по жовтень 2021 року, органами Національної поліції України обліковується 2191 злочинів за статтею 126-1 Кримінального кодексу України (домашнє насильство). Для порівняння: кількість облікованих випадків домашнього насильства за період січень-жовтень 2020 рік складає — 1994, що дозволяє зробити висновок про те, що домашнє насильство стає, на жаль, поширеним явищем в українському суспільстві [1].

Проблема домашнього насильства ускладнюється також і тим, що офіційна статистика правоохоронних органів лише наближено показує реальний стан речей, адже дослідження, яке було проведено Інститутом демографії і соціальних досліджень за замовленням Фонду народонаселення ООН, говорять про те, що щорічно 1,1 млн. осіб стикаються із умисним систематичним вчиненням щодо них фізичного, психологічного або економічного насильства. Більшість з них не повідомляють про такі випадки найближче оточення та/або правоохоронні органи. В органи Національної поліції звертаються тільки 10–15% постраждалих [2].

У певній мірі в українському суспільстві можна спостерігати стигматизацію жертв домашнього насильства, у зв'язку із чим, даний злочин в Україні має високий рівень латентності. У більшості випадків, сам факт насильства приховується, а якщо постраждала особа і звертається до правоохоронних органів, то, певна кількість працівників поліції вважає, що це приватна справа кожної сім'ї, або правоохоронці просто вважають більшість повідомлень про домашнє насильство неправдивими [3].

З огляду на те, що висока питома вага домашнього насильства у структурі злочинності приблизно через 3–5 років з високою ймовірністю може призвести до зростання рівня тяжких насиль-

ницьких злочинів проти життя і здоров'я особи і вплинути на характер злочинності в майбутньому [4, с. 276], на нашу думку, детального вивчення потребує особа кривдника.

Аналіз та дослідження соціально значущих характеристик, ознак, зв'язків і відносин, які характеризують особу кривдника матиме важливе практичне значення, адже в подальшому, допоможе розробити конкретні заходи профілактики злочинної поведінки осіб, що вчиняють домашнє насильство.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Окремі питання характеристики осіб, що вчиняють домашнє насильство було предметом розгляду в працях наступних вчених: Блага А.Б. [5], Ботнаренко І.А. [6], Джужа О.М. [7], Головкін Б.М., Крижна Л.В. [7] та інші. Науковець Одинокіна А. досліджувала питання латентності домашнього насильства, як кримінального правопорушення [3]. Головкін Б.М. займався вивченням сімейно-побутових конфліктів та вивчав складові соціально-психологічного портрету особи сімейно-побутового злочинця. Загальним питанням насильства в сім'ї приділяли увагу науковці: Блага А.Б., Крижна Л.В. Дослідник Джужа О.М. приділяв увагу правовим та криминологічним засадам запобігання насильству в сім'ї.

Формулювання цілей статті (постановка задачі). Головна мета даної статті — аналіз системи рис, що характеризують особу, яка вчиняє домашнє насильство, задля розробки в подальшому заходів запобігання такого виду злочинів. Другою, не менш важливою, метою даного дослідження є привернення уваги до загострення проблеми домашнього насильства в Україні.

Виклад основного матеріалу. Згідно офіційних даних із 1614 виявлених осіб, які вчинили домашнє насильство 96,2% складають чоловіки (жінок, які вчинили домашнє насильство — 61, що становить лише 3,78% від загальної кількості виявлених осіб, які вчинили домашнє насильство). В свою чергу, це дозволяє зробити висновок про гендерно-зумовлений характер даного явища, а та-

кож те, що домашнє насильство в Україні є одним із проявів насильства за ознакою статі [1].

Якщо говорити про вік як важливу соціально-демографічну ознаку особи кривдника, то, на думку Б.М. Головкина, найбільша криміногенна активність у сімейно-побутового насильницького злочинця (в тому числі, це стосується кривдників) спостерігається в одружених чоловіків у віці 30–50 років із середнім освітянським рівнем, що певною мірою зумовлено кризовими періодами їх особистого й сімейного життя. У них спостерігається накопичення негативного життєвого досвіду, ослаблення соціальних зв'язків, дезадаптація [8, с. 7]. Дійсно, говорячи про вік особи кривдника, слід констатувати, що за даними Офісу Генерального прокурора (за період з січня по жовтень 2021 року) домашнє насильство вчинялось саме чоловіками, які у 80,42% випадків мали вік 29–54 років [1].

Увагу привертає те, що основну масу (72, 4%) кривдників складають особи із базовою середньою та профільною середньою освітою (1169 осіб із 1614 виявлених). Цікаво, що 1329 осіб (82,35%) із 1614 виявлених є працездатними, проте ніде не працюють та не навчаються [1]. Незайнятість у виробництві веде до розширення меж бездіяльного періоду, що використовується для задоволення примітивних потреб у випивці, розвагах, бешкетуванні тощо. Крім того, бездіяльність формує звичку до інертно-споживацького способу життя у колі собі подібних, з виплескуванням час від часу негативних емоцій на близьких і рідних осіб, які виступають противниками такої поведінки [9, с. 192].

На думку Головкина Б.М., у більшості випадків, такі особи ведуть інертно-паразитуючий спосіб життя, не працюють, при цьому агресивно реагують на будь-які спроби членів сім'ї змінити подібний життєвий уклад, що створює сприятливе підґрунтя для продовжуваних конфліктів із родиною [8, с. 7].

Також слід зазначити, що згідно даних Національної поліції в Єдиному державному реєстрі досудових розслідувань відсутні данні щодо депутатів Верховної Ради України та АР Крим, депутатів обласних, сільських, селищних, міських, районних рад, державних службовців (категорій А-В), посадових осіб місцевого самоврядування, що вчиняли домашнє насильство. Натомість, серед осіб, що вчиняли домашнє насильство, за соціальним становищем, переважають робітники. Даний факт, на нашу думку, пояснюється не особливою криміногенністю з боку робітників, а їх переважною чисельністю серед інших соціальних груп усього працездатного населення в Україні [10, с. 85].

Підсумовуючи викладене, домашнє насильство найчастіше вчинюють одружені чоловіки у віці від 29–54 років з невисоким освітнім рівнем та які не мають постійного місця роботи. Для них властиві такі негативні риси, як нестриманість емоцій, брутальність, егоїзм, безтактність, черствість тощо, через що вони менше володіють собою в конфліктних ситуаціях і часто задовольняють свої бажання, застосовуючи грубу фізичну силу. Особи ж з високим рівнем освіти й культури, як правило, вирішують конфлікти в сім'ї іншим, незлочинним шляхом (примирення, розірвання шлюбу тощо) [10, с. 85].

Щодо кримінально-правових ознак, які дозволяють охарактеризувати особу кривдника, то, як зазначає у своєму дослідженні Блага А.Б., основна маса протиправних діянь цієї категорії, вчиняються, як правило, злочинцем одноосібно. Це ще раз підтверджує тезу про те, що основною рушійною силою кривдника є прагнення завдяки фізичній або психологічній перевазі встановити повну владу над партнером, дитиною, іншим членом родини [5, с. 97].

Не менш важливе значення при аналізі осіб, які вчинили насильство в сім'ї має така характеристика як наявність попереднього кримінального досвіду. Так, 436 осіб — кривдників, що становить 27% із 1614 виявлених осіб-кривдників, раніше вчиняли кримінальні правопорушення. До того ж, 276 осіб, із загальної чисельності виявлених, мають не зняту або не погашену судимість [1], що в свою чергу, може свідчити про стійкий характер девіантної поведінки таких осіб та відсутність бажання дотримуватись загальносоціальних норм та правил. На момент учинення злочину більше 27% злочинців (436 осіб із 1614 виявлених) перебували в стані алкогольного сп'яніння.

Соціально-психологічні ознаки особи злочинця характеризують світогляд, життєві інтереси та установки. Вважається, що особи, які вчиняють домашнє насильство є егоїстичними за своєю природою. При цьому, як зазначає О. Гумін, для них важливу роль відіграє така антигромадська установка, як готовність особи за відповідних умов мікросередовища діяти суспільно небезпечним способом. Щодо мотивів вчинення домашнього насильства, то більшу частину становлять неприємні стосунки (55,5%). Друге місце серед встановлених мотивів посідають помста та корисні мотиви — 22% і 18,5% відповідно. Такий результат не випадковий, оскільки винних нерідко штовхає на вчинення злочину прагнення помститися за колишні приниження, побиття, знущання, дійсні чи уявні

зради, що актуалізуються під час міжособистісних зіткнень. Інші мотиви становлять близько 4% [11, с. 175].

Аналіз соціально-рольових ознак, або особистісно-рольових якостей, що характеризує соціальні позиції особи в різних сферах життєдіяльності (у суспільному житті, родині, на виробництві), показує, що особам кривдникам притаманне відмежування від позитивно орієнтованих соціальних груп, виконання соціально негативних ролей і функцій, що призводить до неповаги, або свідомого ігнорування правових норм, трудових, сімейних та інших обов'язків. Визначення соціально-рольових позицій особи дає змогу визначити механізм злочинної поведінки [6, с. 88].

Аналіз близько 50 вироків в Єдиному державному реєстрі судових рішень, постановлених в період з 01.01.2019 по 31.09.2021рр. дозволяє зробити висновок про те, що кожен третій випадок домашнього насильства стосувався жінок, з якими кривдник перебував у родинних, близьких стосунках (дружини, співмешканки, матері, бабусі, тещі, свекрухи, тітки). Таким чином, можна стверджувати, що в Єдиному державному реєстрі судових рішень, за вказаний вище період, були відсутні вирoki, коли жінка вчиняє насильство проти чоловіка/ співмешканця або щодо повнолітнього сина. Більшість кривдників — особи, які перебувають у шлюбі, як офіційно зареєстрованому, так і цивільному; розлучені; є серед них і невелика частка неодружених осіб. Те, що особи-кривдники в більшості випадків перебували в зареєстрованому шлюбі зі своїми жертвами, вказує на те, що їм дуже комфортно перебувати в таких стосунках, де вони можуть усе контролювати, постійно самостверджуючись за допомогою застосування насильства стосовно дружини, що зі свого боку зумовлює їх бажання зберегти дані взаємини [12, с. 91].

Увагу привертає той факт, що нерідко спостерігаються різкі суперечності між рольовою поведінкою у сімейній сфері та поведінкою у сфері праці, що характеризується своєрідним феноменом «роздвоєння особистості». Це виявляється в тому, що з одного боку людина ввічлива і дисциплінована на роботі, а з іншого — конфліктна і деспотична в сім'ї [12, с. 92].

В залежності від морально-психологічних особливостей особи кривдника криминологи класифікують цих осіб за різними типами. Наприклад, О.М. Джужа виділяє ситуативний тип, до якого належать особи, які характеризуються позитивно

або нейтрально. Вони, зазвичай, схильні до наслідування загальноприйнятих правил соціальної взаємодії. Їм притаманні невміння стримувати себе в конфліктній ситуації, соціальний інфантилізм, відсутність інтелектуальних, емоційних і волевових ресурсів. Нестійкий тип, об'єднує осіб, яких загалом характеризують негативно. Вони раніше вдавалися до порушення моральних норм, учиняли різні правопорушення, зокрема у сфері сімейних відносин. Правопорушники цієї категорії неналежно виконують вимоги суспільно прийнятих соціальних ролей, але спрямованість на вчинення насильницьких дій проти особи в них явно не виражена. Їхня насильницька поведінка в сім'ї формується зазвичай під впливом ситуативних імпульсів і спонукань.

Стійкий тип, представникам якого притаманні чітка та стійка агресивно-насильницька спрямованість, стереотип застосування грубої сили. Їхня злочинна насильницька поведінка в сім'ї впливає зі звичного стилю життя та зумовлена стійкими антигромадськими поглядами, асоціальними установками й орієнтаціями. У сім'ї такі особи, зазвичай, самі створюють провокаційну ситуацію.

Злісний тип, представники якого відрізняються чіткою і стійкою агресивно-насильницькою спрямованістю, яка має глибоко вкорінений, домінуючий, злісний характер, унаслідок чого їхні злочинні дії значною мірою втрачають ситуаційний характер. Домашнє насильство для них є самоціллю [7, с. 38–40].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи вищевикладене, доцільно зазначити, що домашнє насильство є гендерно зумовленим явищем в Україні, оскільки потерпілими від дій домашніх кривдників у більшості випадків є жінки.

На основі аналізу офіційних статистичних даних можна сформулювати наступний криминологічний портрет особи злочинця, який вчиняє насильство в сім'ї: чоловік віком 29–54 років, одружений, освіта середня, переважно не має постійного місця роботи або є працівником низької кваліфікації, з ознаками девіантної поведінки (схильний до вживання спиртних напоїв та вчинення різноманітних правопорушень), має «викривлену» соціальну свідомість, низький рівень соціальних навичок або порушення психіки.

На нашу думку, подальші дослідження, що стосуються особи кривдника мають бути направлені на розробку практичних заходів щодо запобігання домашнього насильства в Україні.

Література

1. Єдиний звіт Офісу Генерального прокурора про кримінальні правопорушення по державі за 2020–2021 рік. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stat_n_st?dir_id=114368&libid=100820
2. Щороку в Україні від домашнього насильства гинуть 600 жінок (інфографіка). 2017. URL: <https://www.unian.ua/society/2233774-schoroku-v-ukrajini-vid-domashnogo-nasilstva-ginut-600-jinok-infografika.html>
3. Одинокова А. Латентність домашнього насильства як кримінального правопорушення. 2021. URL: <http://jurfem.com.ua/latentnist-domashnyogo-nasylstva/>
4. Головкін Б. М. Про детермінацію злочинності. Часопис Київського університету права. 2020. № 1. С. 274–280.
5. Блага А. Б. Насильство в сім'ї. Монографія. Х.: ФО-П Макаренко, 2014. 360 с.
6. Ботнаренко І. А. Кримінологічна характеристика осіб, які вчиняють насильство в сім'ї. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2017. № 2 (103). URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/bitstream/123456789/2357/1/7%20%D0%9A%D1%80%D0%B8%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%BE%D0%B%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0%20%D1%85%D0%B0%D1%80%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0%20%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%2C%20%D1%8F%D0%BA%D1%96%20%D0%B2%D1%87%D0%B8%D0%BD%D1%8F%D1%8E%D1%82%D1%8C%20%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE%20%D0%B2%20%D1%81%D1%96%D0%BC%E2%80%99%D1%97.pdf>
7. Правові та кримінологічні засади запобігання насильству в сім'ї: навч. посіб. / за заг. ред. О. М. Джужі, І. В. Опришка, О. Г. Кулика. Київ: Нац. акад. внутр. справ України. 2005. 124 с.
8. Головкін Б. М. Сімейно-побутові конфлікти в системі детермінації умисних вбивств і тяжких тілесних ушкоджень. Автореф. Харків. 2003. С. 16.
9. Головкін Б. М. Соціально-психологічний портрет особи сімейно-побутового злочинця. Вісник Запорізького юрид. ін-ту. 2001. № 1. С. 189–198.
10. Крижна Л. В. Попередження злочинів, що вчиняються у сфері сімейно-побутових відносин: дис. ... канд. юрид. наук: К., 2000. 215 с.
11. Гумін О. М. Характеристика осіб, які вчиняють насильство в сім'ї. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки. 2014. № 810. С. 172–177. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/may/2323/vnulpurn201481030.pdf>
12. Ліщук Н. О. Насильницькі дії, що вчиняються щодо жінок: причини та запобігання: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук: 12.00.08 — кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право / Наталія Олександрівна Ліщук; Міністерство освіти і науки України, Зклад вищої освіти «Львівський університет бізнесу та права», Національний університет «Львівська політехніка». Львів, 2020. 232 с. URL: <https://lpnu.ua/sites/default/files/2020/dissertation/2297/dysertaciyalishchukno.pdf>

References

1. Iedynyi zvit Ofisu Heneralnoho prokurora pro kryminalni pravoporushennia po derzhavi za 2020–2021 rik. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stat_n_st?dir_id=114368&libid=100820
2. Shchoroku v Ukraini vid domashnoho nasylstva hynut 600 zhinok (infohrafika). 2017. URL: <https://www.unian.ua/society/2233774-schoroku-v-ukrajini-vid-domashnogo-nasilstva-ginut-600-jinok-infografika.html>
3. Odyokova A. Latentnist domashnoho nasylstva yak kryminalnoho pravoporushennia. 2021. URL: <http://jurfem.com.ua/latentnist-domashnyogo-nasylstva/>
4. Holovkin B. M. Pro determinatsiiu zlochyynosti. Chasopys Kyivskoho universytetu prava. 2020. № 1. S. 274–280.
5. Blaha A. B. Nasylstvo v simi. Monohrafiia. Kh.: FO-P Makarenko, 2014. 360 s.
6. Botnarenko I. A. Kryminolohichna kharakterystyka osib, yaki vchyniaiut nasylstvo v simi. Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav. 2017. № 2 (103). URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/bitstream/123456789/2357/1/7%20%D0%9A%D1%80%D0%B8%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%BE%D0%B%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0%20%D1%85%D0%B0%D1%80%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0%20%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%2C%20%D1%8F%D0%BA%D1%96%20%D0%B2%D1%87%D0%B8%D0%BD%D1%8F%D1%8E%D1%82%D1%8C%20%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE%20%D0%B2%20%D1%81%D1%96%D0%BC%E2%80%99%D1%97.pdf>

7. Pravovi ta kryminolohichni zasady zapobihannia nasylstvu v simi: navch. posib. / za zah. red. O.M. Dzhuzhi, I.V. Opryshka, O.H. Kulyka. Kyiv: Nats. akad. vnutr. sprav Ukrainy. 2005. 124 s.
8. Holovkin B.M. Simeino-pobutovi konflikty v systemi determinatsii umysnykh vbyvstv i tiazhkykh tilesnykh ushkodzen. Avtoref. Kharkiv. 2003. S. 16.
9. Holovkin B.M. Sotsialno-psykholohichniy portret osoby simeino-pobutovoho zlochyntsia. Visnyk Zaporizkoho yuryd. in-tu. 2001. № 1. S. 189–198.
10. Kryzhna L.V. Poperedzhennia zlochyniv, shcho vchyniautsia u sferi simeino-pobutovykh vidnosyn: dys. ... kand. yuryd. nauk: K., 2000. 215 s.
11. Humin O.M. Kharakterystyka osib, yaki vchyniaut nasylstvo v simi. Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnikha». Yurydychni nauky. 2014. № 810. S. 172–177. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/may/2323/vnulpurn201481030.pdf>
12. Lishchuk N.O. Nasylnytski dii, shcho vchyniautsia shchodo zhinok: prychny ta zapobihannia: dysertatsiia na zdobuttia naukovooho stupenia kandydata yurydychnykh nauk: 12.00.08 — kryminalne pravo ta kryminolohiia; kryminalno- vykonavche pravo / Nataliia Oleksandrivna Lishchuk; Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy, Zaklad vyshchoi osvity «Lvivskyi universytet biznesu ta prava», Natsionalnyi universytet «Lvivska politekhnikha». Lviv, 2020. 232 s. URL: <https://lpnu.ua/sites/default/files/2020/dissertation/2297/dysertaciyalishchukno.pdf>

Марочкін Олексій Іванович

*кандидат юридичних наук, асистент кафедри кримінальної юстиції
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*

Марочкин Алексей Иванович

*кандидат юридических наук, ассистент кафедры уголовной юстиции
Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого*

Marochkin Oleksii

*Candidate of Law, Assistant of the Department of Criminal Justice
Yaroslav Mudryi National Law University*

Воронько Анастасія Володимирівна

студентка

Інституту прокуратури та кримінальної юстиції

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Воронько Анастасия Владимировна

студентка

Института прокуратуры и уголовной юстиции

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Voronko Anastasiia

student of the

Institute of Prosecutor's Office and Criminal Justice

Yaroslav Mudryi National Law University

DOI: 10.25313/2520-2308-2021-11-7696

ЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПОВЕДІНКИ ПРОКУРОРА В УКРАЇНІ ТА ЗАРУБІЖНИХ ДЕРЖАВАХ

ЭТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПОВЕДЕНИЯ ПРОКУРОРА В УКРАИНЕ И ЗАРУБЕЖНЫХ ГОСУДАРСТВАХ

ETHICAL BASIS OF THE PROSECUTOR'S CONDUCT IN UKRAINE AND FOREIGN STATES

Анотація. Наукова стаття присвячена аналізу питань, що стосуються етичних засад поведінки прокурора в Україні та зарубіжних державах. У статті автор здійснює аналіз актуальних змін до Кодексу професійної етики та поведінки прокурора, які були затверджені Всеукраїнською конференцією прокурорів 28 серпня 2021 року. Аналіз цих змін ще не був предметом дослідження вітчизняних науковців та працівників органів прокуратури. Автором встановлено загальну доцільність внесення вказаних змін до Кодексу професійної етики та поведінки прокурора як таких, що сприятимуть дисциплінуванню прокурорів та належному правозастосуванню. З метою належного аналізу здійснено вивчення окремих норм Законів України «Про прокуратуру» та «Про запобігання корупції». На основі проведеного дослідження автором зроблено ряд висновків та запропоновано внесення змін до Закону України «Про прокуратуру» та Кодексу професійної етики та поведінки прокурора. Окремі зміни до Кодексу професійної етики та поведінки прокурора, на погляд автора, не матимуть жодних наслідків, так як вже встановлені в інших нормативно-правових актах. Досліджено міжнародно-правові акти (Керівні принципи щодо ролі державних обвинувачів, Стандарти професійної відповідальності та основні обов'язки та права прокурорів, Європейські керівні принципи з етики та поведінки для прокурорів), які здійснили позитивний вплив на подальше закріплення професійно-особистісних і морально-етичних вимог до прокурорів у відповідних

етичних кодексах різних зарубіжних держав. Розглянуто етичні засади поведінки прокурорів, які закріплені у відповідних кодексах Великобританії, Литви, Латвії. Автором досліджено досвід США щодо так званої процедури «фільтрування» кандидатів з невідповідною репутацією на посади державної служби, яка є обов'язковою та проводиться Федеральним бюро розслідувань. В статті акцентовано увагу на тому, що обов'язок забезпечення відповідних міжнародних критеріїв відбору осіб на посаду прокурора, які включали б гарантії проти призначень, заснованих на пристрастності, та виключали будь-яку дискримінацію за кольором шкіри, мовою, релігією, покладається на державу. За результатами дослідження встановлено, що зміни внесені до Кодексу сприятимуть дисциплінуванню прокурорів та забезпечують приведення норм Кодексу у відповідність до вимог чинного законодавства України.

Ключові слова: етичні засади, поведінка прокурора, зарубіжний досвід, моральні вимоги, Кодекс професійної етики та поведінки прокурорів.

Аннотация. Научная статья посвящена анализу вопросов, касающихся этических основ поведения прокурора в Украине и зарубежных государствах. В статье автор осуществляет анализ актуальных изменений в Кодекс профессиональной этики и поведения прокурора, утвержденных Всеукраинской конференцией прокуроров 28 августа 2021 года. Анализ этих изменений еще не являлся предметом исследования отечественных ученых и работников органов прокуратуры. Автором установлена общая целесообразность внесения указанных изменений в Кодекс профессиональной этики и поведения прокурора как способствующих дисциплинированию прокуроров и надлежащему правоприменению. С целью надлежащего анализа проведено изучение отдельных норм Законов Украины «О прокуратуре» и «О пресечении коррупции». На основе проведенного исследования автором сделан ряд выводов и предложено внесение изменений в Закон Украины «О прокуратуре» и Кодекс профессиональной этики и поведения прокурора. Отдельные изменения в Кодекс профессиональной этики и поведения прокурора, по мнению автора, не будут иметь никаких последствий, так как уже установлены в других нормативно-правовых актах. Исследованы международно-правовые акты (Руководящие принципы роли государственных обвинителей, Стандарты профессиональной ответственности и основные обязанности и права прокуроров, Европейские руководящие принципы по этике и поведению для прокуроров), которые оказали положительное влияние на дальнейшее закрепление профессионально-личностных и морально-этических требований к прокурорам в соответствующих этических кодексах разных зарубежных государств. Рассмотрены нравственные принципы поведения прокуроров, которые закреплены в соответствующих кодексах Великобритании, Литвы, Латвии. Автором исследован опыт США относительно так называемой процедуры «фильтрации» кандидатов с несоответствующей репутацией на должности государственной службы, которая является обязательной и проводится Федеральным бюро расследований. В статье акцентировано внимание на том, что обязанность обеспечения соответствующих международных критериев отбора лиц на должность прокурора, которые включали гарантии против назначений, основанных на страстности, и исключали любую дискриминацию по цвету кожи, языку, религии, возлагается на государство. По результатам исследования установлено, что изменения в Кодекс будут способствовать дисциплинированию прокуроров и обеспечат приведение норм Кодекса в соответствие с требованиями действующего законодательства Украины.

Ключевые слова: этические устои, поведение прокурора, зарубежный опыт, моральные требования, Кодекс профессиональной этики и поведения прокуроров.

Summary. The scientific article is devoted to the analysis of issues related to the ethical principles of the prosecutor's conduct in Ukraine and abroad. In the article, the author analyzes the current changes to the Code of Professional Ethics and Conduct of Prosecutors, which were approved by the All-Ukrainian Conference of Prosecutors on August 28, 2021. The analysis of these changes has not yet been the subject of research by domestic scientists and prosecutors. The author establishes the general expediency of making these amendments to the Code of Professional Ethics and Conduct of Prosecutors as such, which will contribute to the discipline of prosecutors and proper law enforcement. In order to properly analyze the study of certain provisions of the Laws of Ukraine «On the Prosecutor's Office» and «On Prevention of Corruption». Based on the study, the author made a number of conclusions and proposed amendments to the Law of Ukraine «On the Prosecutor's Office» and the Code of Professional Ethics and Conduct of Prosecutors. Some changes to the Code of Professional Ethics and Conduct of the Prosecutor, in the opinion of the author, will not have any consequences, as already established in other regulations. The international legal acts (Guidelines on the Role of Prosecutors, Standards of professional responsibility and statement of the essential duties and rights of prosecutors, European guidelines on ethics and conduct for public prosecutors), which had a positive impact on the further consolidation of professional and personal and moral and ethical requirements for prosecutors in the relevant codes of ethics of various foreign countries. The ethical principles of prosecutors' conduct, which are enshrined in the relevant codes of Great Britain, Lithuania, and Latvia, are considered. The author examines the US experience of the so-called «filtering» procedure for candidates with an inadequate reputation for public service positions, which is mandatory and conducted by the

Federal Bureau of Investigation. The article emphasizes that the obligation to ensure appropriate international criteria for the selection of persons for the post of prosecutor, which would include guarantees against appointments based on passion, and exclude any discrimination on the basis of skin color, language, religion rests with the state. According to the results of the study, it was established that the amendments to the Code will contribute to the discipline of prosecutors and ensure that the norms of the Code are brought in line with the requirements of the current legislation of Ukraine.

Key words: ethical basis, prosecutor's conduct, foreign experience, moral requirements.

Постановка проблеми. Реформа органів прокуратури України триває з 2014 року, однак станом на даний момент і досі не завершена. Реалізуючи важливі конституційні функції, працівники органів прокуратури піддаються постійним ризикам професійної деформації та зміни ціннісних орієнтирів.

Практика встановлення морально-етичних вимог до поведінки прокурорів була запроваджена у 2012 році з затвердженням наказу Генерального прокурора України від 28 листопада 2012 року № 123 Кодексу професійної етики та поведінки працівників прокуратури [2]. Оновлення етичних засад прокурорської діяльності у Кодексі професійної етики та поведінки прокурорів (далі — Кодекс) у 2017 році було важливим кроком до нейтралізації негативних чинників, які впливають на прокурора під час виконання ним службових обов'язків. Проте вже 28 серпня 2021 року (через 4 роки після прийняття) до Кодексу внесено ряд змін і прогнозування їх наслідків ще не було предметом наукових досліджень [1].

Враховуючи нетривалу історію нормативного закріплення етичних принципів діяльності органів прокуратури України, вважаємо, що доцільним є також вивчення міжнародних стандартів та зарубіжного досвіду регулювання морально-етичної сфери життя прокурорів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій за-свідчує, що тема даної роботи частково розглядалася в працях таких науковців як: В. Кравчук [1], Н.В. Кулик [7], В.І. Білоусова [8], С. Петров [9], В.П. Рябцев, С.Н. Будаї [10]. Аналіз досліджуваних змін до Кодексу не був предметом наукових робіт у зв'язку з їх новизною.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Здійснення аналізу внесених 28 серпня 2021 року змін до Кодексу та прогнозування на основі такого аналізу наслідків правозастосування. Окрім того ціллю даного дослідження слід визначити вивчення міжнародних стандартів та зарубіжного досвіду регулювання етичної поведінки прокурорів.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до пункту 10 частини 1 ст. 3 Закону України «Про прокуратуру» від 14.10.2014 № 1697-VII однією із засад діяльності органів прокуратури є неухиль-

не дотримання вимог професійної етики та поведінки. Пунктом 4 частини 4 ст. 19 цього Закону встановлено обов'язок прокурора дотримуватися правил прокурорської етики [3].

28 серпня 2021 року всеукраїнською конференцією прокурорів затверджено внесення змін до статей 13–14, 17–19, 21, 22, 32 Кодексу.

Статтю 13 Кодексу доповнено новою нормою, яка передбачає, що прокурор, який обіймає адміністративну посаду, зобов'язаний утримуватися від надання незаконних наказів та вказівок. Загалом, на наш погляд, такі зміни є цілком виправданими та повинні додатково дисциплінувати прокурорів, які обіймають адміністративні посади. Разом з тим вважаємо, що дію вказаної норми слід поширити і на інших прокурорів, які відповідно до ст. 36 Кримінального процесуального кодексу України мають право надавати вказівки, обов'язкові до виконання слідчим та органом досудового розслідування [4]. Незаконні вказівки прокурора тоді змогли би стати підставою для притягнення його до дисциплінарної відповідальності.

Статтю 14 Кодексу доповнено обов'язком прокурора не вчиняти дій та не приймати рішень в умовах реального конфлікту інтересів. Відзначимо, що такий же обов'язок встановлений пунктом 3 частини 1 ст. 28 Закону України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2021 року № 1700-VII [5] та вже поширюється на посадових та службових осіб органів прокуратури.

У статті 17 Кодексу (порівняно з редакцією Кодексу від 2018 року) тепер вказано, що не може вважатися порушенням незалежності суддів публічне висловлення позиції прокурора щодо наміру звернення з дисциплінарною скаргою на дії судді до Вищої ради правосуддя. На наш погляд, така позиція є правильною, оскільки звернення до Вищої ради правосуддя не може вважатися засобом тиску прокурора на суддю, а є законним засобом реагування на вчинення суддею дисциплінарного проступку. Окрім того, звернення з дисциплінарною скаргою та дисциплінарне провадження щодо судді не зупиняє та не припиняє кримінальне провадження, а отже, не може бути засобом затягування процесу чи зловживання правом.

До статті 18 Кодексу внесено технічні зміни шляхом заміни конструкції «антикорупційним законодавством» на конструкцію «законодавством у сфері запобігання корупції». Внесення такої зміни відповідає вимогам чинного законодавства. Так, ст. 2 Закону України «Про запобігання корупції» встановлено саме законодавство у сфері запобігання корупції [5], тоді як поняття «антикорупційного законодавства» не визначене та не може бути застосованим (такі ж зміни внесені і до статті 19 Кодексу).

Згідно зі статтею 19 Кодексу прокурор має суворо дотримуватись обмежень, передбачених законодавством у сфері запобігання корупції, не допускати будь-яких проявів корупції, у тому числі: вимагати та одержувати неправомірну вигоду, а також отримувати подарунки у випадках, не передбачених законодавством, а в разі надходження таких пропозицій зобов'язаний діяти відповідно до вимог законодавства у сфері запобігання корупції.

Обмеження щодо отримання прокурорів вже встановлено ст. 23 Закону України «Про запобігання корупції», тоді як заборона вимагати та отримувати неправомірну вигоду встановлена Кримінальним кодексом України.

У статті 21 Кодексу конструкцію «скомпрометувати звання прокурора» замінено на «дискредитувати його як представника прокуратури».

Такі зміни, ймовірно, обумовлені пунктом 4 частини 2 ст. 19 Закону України «Про прокуратуру», де встановлено обов'язок прокурора додержуватися правил прокурорської етики, зокрема не допускати поведінки, яка дискредитує його як представника прокуратури та може зашкодити авторитету прокуратури [3].

В продовження даних положень вважаємо, що необхідно внести зміни до Закону України «Про прокуратуру», а саме до статей 36 (зміст присяги прокурора) та 43 (підстава для притягнення прокурора до дисциплінарної відповідальності), у яких використовується конструкція «звання прокурора». У зв'язку з тим, що в Україні спеціальне звання «прокурор» відсутнє, то таке формулювання слід замінити.

Статтю 22 Кодексу доповнено нормами щодо несумісності перебування на посаді прокурора з обійманням посади в будь-якому державному органі та з представницьким мандатом на державних виборних посадах, крім випадків відрядження для роботи в інших органах на постійній основі. На прокурора поширюються обмеження щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності, визначені Законом України «Про запобігання

корупції». Відзначимо, що обмеження щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності встановлено ст. 25 Закону України «Про запобігання корупції» та ст. 18 Закону України «Про прокуратуру». Нова норма фактично дублює норми закону, а тому її застосування не буде помітним.

Зі статті 32 Кодексу вилучено положення про надання оцінки дотримання норм професійної етики та поведінки прокурора при вирішенні питань щодо підвищення по службі, присвоєння класного чину, підготовці характеристик та рекомендацій. При цьому оцінку слід надавати при проведенні службового розслідування. Вважаємо, що цим змінено концепцію надання оцінки дотримання норм професійної етики та поведінки прокурора. Якщо до внесення змін така оцінка надавалась і при притягненні прокурорів до дисциплінарної відповідальності, і при застосуванні заходів заохочення, то тепер остання складова вилучена. Це пояснюється відсутністю в Законі України «Про прокуратуру» положень про заохочення прокурорів.

Прокурор зобов'язаний постійно дотримуватися основних принципів, моральних норм та правил прокурорської етики як при виконанні своїх службових обов'язків, так і поза службою. У зв'язку з цим недоцільною є оцінка дотримання ним цих норм для застосування заходів заохочення. Характеристики та рекомендації повинні вказувати або на дотримання прокурором цих норм, або на їх недотримання.

На сьогодні існує досить широка нормативна міжнародна база, яка стосується етичної сторони професійної діяльності та поведінки прокурорів. Перш за все варто зазначити про Керівні принципи щодо ролі державних обвинувачів, прийняті Організацією Об'єднаних Націй, а саме, в пункті 1 закріплено, що особи, відібрані для здійснення прокурорських функцій, повинні мати високі моральні якості та здібності, а також відповідну підготовку й кваліфікацію. В свою чергу, на державу покладається обов'язок забезпечити такі критерії відбору осіб на посаду прокурора, які включали б гарантії проти призначень, заснованих на пристрасності, та виключали будь-яку дискримінацію за кольором шкіри, мовою, релігією тощо [6].

Міжнародною асоціацією прокурорів 21 квітня 1999 року прийнято Стандарти професійної відповідальності та основні обов'язки та права прокурорів (далі — Стандарти). 31 травня 2005 року на 6-й Конференції генеральних прокурорів Європи в Будапешті були прийняті Європейські керівні принципи з етики та поведінки для прокурорів (далі — Будапештські керівні принципи) [7].

Відповідно до Стандартів прокурори повинні завжди:

- а) підтримувати честь та гідність своєї професії;
- б) вести себе професійно, відповідно до закону, правил і етики своєї професії;
- в) застосовувати найвищі стандарти чесності та уважного ставлення;
- г) бути обізнаними щодо розвитку чинного правового законодавства;
- д) прагнути бути стійкими, незалежними, неупередженими;
- е) сприяти здійсненню права обвинуваченого на справедливий суд, зокрема забезпечувати, щоб свідчення на користь обвинуваченого збиралися відповідно до закону або вимог справедливого суду;
- ж) служити інтересам суспільства та захищати їх;
- з) поважати, захищати та підтримувати універсальну концепцію про гідність та права людини.

В свою чергу, Будапештські керівні принципи визначають основні обов'язки працівників прокуратури, їх професійну поведінку в цілому, професійну поведінку в рамках ведення кримінальної справи, поведінку прокурорів у приватному житті. Будапештські керівні принципи складаються з чотирьох розділів. Саме четвертий розділ «Поведінка в приватному житті» є найбільш цікавим для аналізу в розрізі теми даною роботи, який містить положення про те, що працівники прокуратури своєю поведінкою в приватному житті не повинні ставити під сумнів досягнутий або сприйнятий іншими рівень репутації, справедливості і неупередженості органів прокуратури, незмінно і в усіх ситуаціях дотримуватися закону і бути законослухняними, вести себе таким чином, щоб і надалі зберігати та підвищувати довіру суспільства до їх діяльності, не повинні використовувати інформацію, до якої вони мають доступ у своїй службовій діяльності, з метою необґрунтованого просування своїх приватних інтересів чи інтересів інших осіб, не повинні приймати жодних подарунків, премій, пільг, обіцянок від третіх осіб або користуватися їх гостинністю, а також вести діяльність, яка може розглядатися як компрометація їхньої службової репутації, справедливого відношення та неупередженості [7].

Закладені у вищезазначених міжнародних документах норми фактично стали визначенням професійно-особистісних і морально-етичних вимог до прокурорів у національних правових системах багатьох країн світу, крім цього, зазначені акти стали передумовою та основою для розробки і схвалення національних кодексів етики прокурорів країн Європи [8].

С. Петровим [9] проаналізовано Кодекси етичної поведінки прокурорів Литви, Латвії та Великобританії. А саме у своїй роботі автор зазначає, що у Великобританії була прийнята Декларація етичних принципів для прокурорів, у Литві — Кодекс поведінки прокурорів Литви, у Латвії — Кодекс етики прокурорів Латвії. У всіх вищезазначених кодексах визначається обов'язковість використання й неухильного дотримання вимог кодексів. Так, Кодексом етики прокурорів Латвії передбачено, що для запобігання дискредитації Офісу прокурора працівники повинні слідувати основним принципам та етичним нормам. Декларацією етичних принципів для прокурорів у Великобританії встановлюється, що діючи в межах своїх службових обов'язків або відповідно до інструкцій, прокурори повинні в усі часи дотримуватися найвищих професійних стандартів. Окремо визначаються вимоги до поведінки у взаємодії із колегами та в неробочий час. Так, у Латвії прокурор повинен вести себе поза робочий час так, щоб не ганьбити ім'я прокурора, не створювати якихось сумнівів у неупередженості й чесності виконання службових обов'язків. Прокурор не приймає ніяких подарунків, послуг або кредит від осіб, які знаходяться в сфері впливу прокуратури на час слухань справи.

Невід'ємною частиною поведінки є відносини між працівниками в прокуратурі. Так, у Латвії прокурору не можна дискредитувати або ображати своїх колег, незалежно від їхнього офіційного рангу, займаної посади, їхнього походження, соціального й майнового стану, раси, національності, інвалідності, віку, статті, ставлення до релігії та сексуальної орієнтації. Також прокурор повинен відповідати вимогам, що стосуються поведінки і дрес-коду.

Кадровий «фільтр» повинен максимально ефективно забезпечувати недопущення до відповідної професії осіб, які мають сумнівне минуле. У цьому плані доцільно звернути увагу на досвід США. Так, у ході спеціальної обов'язкової перевірки кандидатів на будь-яку посаду державної служби Федеральним бюро розслідувань з'ясовуються такі обставини:

- перебування на обліку у поліції, фігурування у кримінальних справах;
- матеріальне становище, участь у цивільних процесах (в правовому статусі позивача чи відповідача);
- факти звільнення з роботи з будь-якої підстави;
- контакти із представниками іноземних держав;
- всі події з особистого життя, які можуть бути використані для здійснення на кандидата на посаду прокурора будь-якого впливу;
- всі звинувачення у некомпетентності;

- будь-які конфліктні ситуації у сфері бізнесу;
- висновки лікарів-психіатрів;
- вживання ліків, які містять наркотики;
- відомості про зловживання алкогольними напоями, про вживання наркотиків;
- участь в організаціях, прийом яких обмежений статтю, расою, кольором шкіри, переконаннями, релігійною та національною приналежністю;
- негативні моменти у способі життя та поведінці (подружжя невірність, гомосексуалізм тощо).

Цей перелік фактично є конкретизацією вимог, передусім морального, етичного характеру, які ставляться до кандидата. Надалі результати перевірки кандидата оформляються ФБР довідкою, куди включається інформація негативного характеру (у разі наявності) із зазначенням джерел її отримання, тобто, кандидат одразу знайомиться з причинами відмови у прийомі на службу. Одночасно США відпрацьована і система подальшого контролю над федеральними державними службовцями після їх призначення [10].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Загалом, незважаючи на окремі зауваження, вважаємо, що зміни, внесені до Кодексу, сприяють дисциплінуванню прокурорів. Окрім того, затвердження таких змін дозволило забезпечити приведення норм Кодексу у відповідність до вимог чинного законодавства України та сприятиме належному правозастосуванню.

Дослідження та аналіз міжнародних основ та зарубіжного досвіду у сфері етичних засад поведінки прокурора є важливим для виявлення того, які прогалини, недоліки, а також переваги існують в нашому національному регулюванні зазначеного питання. В свою чергу виявлення недоліків є першим кроком для подальшого внесення змін до Кодексу та реформування етичних засад поведінки прокурора в Україні, проте варто пам'ятати, що запровадження зарубіжного досвіду завжди має здійснюватися з урахування особливостей відповідної держави.

Література

1. Кравчук В. Правила професійної етики у діяльності прокурорів. Публічне право. 2018. № 4 (32). С. 23–29.
2. Кодекс професійної етики та поведінки прокурорів: станом на 28 серпня 2021 р. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/file_downloader.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=213872 (дата звернення: 14.11.2021).
3. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 р. № 1697-VII: станом на 11 лип. 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text> (дата звернення: 14.11.2021).
4. Кримінальний процесуальний кодекс України: Кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI: станом на 4 жовт. 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 14.11.2021).
5. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII: станом на 10 листоп. 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 14.11.2021).
6. Керівні принципи, що стосуються ролі осіб, які здійснюють судове переслідування: Принципи Орг. Об'єдн. Націй від 07.09.1990 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_859#Text (дата звернення: 14.11.2021).
7. Кулик Н. В. Этика прокурорской деятельности: конспект лекции для слушателей ФПППК. Санкт-Петербург: Санкт-Петербургс. юридичес. институт (филиал) Академии Генеральной прокуратуры Российской Федерации, 2014. 20 с.
8. Білоусова В. І. Професійно-особистісні (ділові) та морально-етичні вимоги до прокурора. Форум права. 2012. № 1. С. 88–96.
9. Петров С. Вимоги до етичної поведінки працівників прокуратури: європейський досвід для України. URL: http://jurnaluljuridic.in.ua/archive/2015/4/part_1/4.pdf (дата звернення: 14.11.2021).
10. Рябцев В. П., Будаї С. Н. Актуализация этических основ прокурорской деятельности. Вестник Академии Генеральной прокуратуры Российской Федерации. 2011. № 1 (21). С. 8–15.

References

1. Kravchuk V. Pravyla profesijnoji etyky u dijalnosti prokuroriv. Publichne pravo. 2018. #4 (32). S. 23–29.
2. Kodeks profesijnoji etyky ta povedinky prokuroriv: stanom na 28 serpnja 2021 r. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/file_downloader.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=213872 (data zvernennja: 14.11.2021).
3. Pro prokuraturu: Zakon Ukrajinjy vid 14.10.2014 r. # 1697-VII: stanom na 11 lyp. 2021 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text> (data zvernennja: 14.11.2021).

4. Kryminalnyj procesualnyj kodeks Ukrainy: Kodeks Ukrainy vid 13.04.2012 r. # 4651-VI: stanom na 4 zhovt. 2021 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (data zvernennja: 14.11.2021).
5. Pro zapobighannja korupcii: Zakon Ukrainy vid 14.10.2014 r. # 1700-VII: stanom na 10 lystop. 2021 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (data zvernennja: 14.11.2021).
6. Kerivni pryncypy, shho stosujutsja roli osib, jaki zdijsnjutj sudove peresliduvannja: Pryncypy Orgh. Ob'jedn. Nacij vid 07.09.1990 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_859#Text (data zvernennja: 14.11.2021).
7. Kulik N. V. Etika prokurorskoy deyatel'nosti: konspekt leksii dlya slushateley FPPPK. Sankt-Peterburg: Sankt-Peterburgs. yuridiches. institut (filial) Akademii General'noy prokuratury Rossiyskoy Federatsii, 2014. 20 s.
8. Bilousova V. I. Profesijno-osobystisni (dilovi) ta moral'no-etychni vymoghy do prokurora. Forum prava. 2012. # 1. S. 88–96.
9. Petrov S. Vymoghy do etychnoji povedinky pracivnykiv prokuratury: jevropejskij dosvid dlja Ukrainy. URL: http://jurnaluljuridic.in.ua/archive/2015/4/part_1/4.pdf (data zvernennja: 14.11.2021).
10. Ryabtsev V. P., Buday S. N. Aktualizatsiya eticheskikh osnov prokurorskoy deyatel'nosti. Vestnik Akademii General'noy prokuratury Rossiyskoy Federatsii. 2011. № 1 (21). S. 8–15.

Патюк Світлана Олександрівна

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства

Факультет міжнародних відносин

Національний авіаційний університет

Патюк Светлана Александровна

кандидат юридических наук,

доцент кафедры международного права и сравнительного правоведения

Факультет международных отношений

Национальный авиационный университет

Patiuk Svitlana

Candidate of Law Sciences (PhD),

Associate Professor of the Department of International and Comparative Law

Faculty of international relations

National Aviation University

DOI: 10.25313/2520-2308-2021-11-7669

ДЕФІНІЦІЇ КАТЕГОРІЙ МЕТА ТА ЗАВДАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В СУЧАСНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

ДЕФИНИЦИИ КАТЕГОРИЙ ЦЕЛЬ И ЗАДАЧИ УГОЛОВНОГО ПРОИЗВОДСТВА В СОВРЕМЕННОМ УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ

DEFINITIONS OF CATEGORIES PURPOSE AND TASKS OF CRIMINAL PROCEEDINGS IN THE MODERN CRIMINAL PROCESS

Анотація. У статті «Дефініції категорій мета та завдання кримінального провадження в сучасному кримінальному процесі» проаналізовані правові норми і положення доктринальних концепцій для визначення цілі та завдань кримінального провадження. Автором сформульовано висновки та узагальнення проте, що оскільки кримінальне провадження є сферою державної діяльності, воно залежить від спрямування політичного курсу держави, зміни державної політики, що завжди приводить до зміни ідеології кримінального процесу взагалі, а зокрема, до трансформації цілі та завдань кримінального провадження. Ціль і завдання кримінального провадження залежать від історичної форми кримінального процесу, загальною ознакою якої є співвідношення свободи (інтересів) особистості і держави, виражене в процесуальному положенні основних учасників процесу. В якості цілі кримінального процесу більшості країн, в яких превалює змагальність кримінального судочинства, кримінально-процесуальне законодавство та доктрина визначають розв'язання спору (конфлікту) між державою та обвинуваченим, який виникає внаслідок вчинення злочину. В якості цілі кримінального провадження в сучасній теорії кримінального процесу запропоновано вважати захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень під час врегулювання кримінально-правових конфліктів, які виникають внаслідок цих правопорушень. Ціль в кримінальному процесі визначає постановку завдань і являє собою граничний висновок із суми всіх реалізованих завдань. Завдання кримінального провадження слід визначати з урахуванням функціонального призначення суб'єктів кримінального провадження, а тому завдання — це виконання свого обов'язку учасником кримінального провадження, який визначається його функціональним призначенням, заснованим на принципі змагальності сторін.

Ключові слова: завдання кримінального провадження, загальносоціальне завдання, загальні завдання кримінального процесу, окремі завдання кримінального процесу, мета кримінального провадження.

Аннотация. В статье «Дефиниции категорий цель и задачи уголовного производства в современном уголовном процессе» проанализированы правовые нормы и положения доктринальных концепций для определения цели и задач уголовного производства. Автором сформулированы выводы и обобщения о том, что поскольку уголовное производство является сферой государственной деятельности, оно зависит от направления политического курса государства, изменения государственной политики, что всегда приводит к изменению идеологии уголовного процесса в целом, и в том числе, к трансформации цели и задач уголовного производства. Цель и задачи уголовного производства зависят от исторической формы уголовного процесса, общим признаком которой является соотношение свободы (интересов) личности и государства, выраженное в процессуальном положении основных участников процесса. В качестве цели уголовного процесса большинства стран, в которых преобладает состязательность уголовного судопроизводства, уголовно-процессуальное законодательство и доктрина определяют разрешение спора (конфликта) между государством и обвиняемым, возникающего вследствие совершения преступления. В качестве цели уголовного производства в современной теории уголовного процесса предложено считать защиту личности, общества и государства от уголовных правонарушений при урегулировании уголовно-правовых конфликтов, возникающих в результате этих правонарушений. Цель в уголовном процессе определяет постановку задач и представляет собой предельный вывод из суммы всех реализуемых задач.

Задачу уголовного производства следует определять с учетом функционального назначения субъектов уголовного производства, а потому задача – это выполнение своей обязанности участником уголовного производства, который определяется его функциональным назначением, основанным на принципе состязательности сторон.

Ключевые слова: задачи уголовного производства, общесоциальная задача, общие задачи уголовного процесса, отдельные задачи уголовного процесса, цель уголовного производства.

Summary. «Definitions of categories, the goal and objectives of criminal proceedings in modern criminal proceedings» analysed the legal norms and provisions of doctrinal concepts to determine the goals and objectives of criminal proceedings. The author formulated conclusions and generalizations that since criminal proceedings are a sphere of state activity, it depends on the direction of the political course of the state, changes in state policy, which always leads to a change in the ideology of the criminal process as a whole, including the transformation of goals and objectives criminal proceedings. The purpose and objectives of criminal proceedings depend on the historical form of the criminal process, a common feature of which is the ratio of freedom (interests) of the individual and the state, expressed in the procedural position of the main participants in the process. Criminal procedure legislation and doctrine define the resolution of a dispute (conflict) between the state and the accused arising as a result of the commission of a crime as the goal of the criminal process in most countries in which the adversarial nature of criminal proceedings prevails. As the goal of criminal proceedings in the modern theory of criminal procedure, it is proposed to consider the protection of the individual, society and the state from criminal offences in the settlement of criminal-legal conflicts arising as a result of these offences. The goal in the criminal process determines the setting of tasks and represents the ultimate conclusion from the sum of all the tasks being implemented. The task of criminal proceedings should be determined taking into account the functional purpose of the subjects of criminal proceedings, and therefore the task is the fulfilment of his duty by a participant in criminal proceedings, which is determined by his functional purpose, based on the principle of competition of the parties.

Key words: tasks of criminal production, social-wide task, general tasks of criminal procedure, separate tasks of criminal procedure, purpose of criminal production.

Постановка проблеми. Будь-яка діяльність завжди має свою мету (ціль) та завдання, які має бути досягнуто та вирішено під час цієї діяльності. Досягнення цілі кримінального провадження та вирішення його завдань, дають змогу констатувати про законність засобів досягнення такого результату та ефективність кримінального провадження в цілому. З моменту прийняття нового Кримінального процесуального кодексу стосовно визначення завдань кримінального процесу вчені в багатьох випадках обмежувалися посиланням на норму

закону. А з моменту законодавчого запровадження терміну «кримінальне провадження», дослідники майже не опікувались доктринальними положеннями про ціль та завдання кримінального провадження. Законодавець ні в КПК 1960 р., ні в КПК 2012 р. не визначив ціль кримінального провадження взагалі, обмежуючись вказівкою на його завдання. Питання щодо цілі та завдань в доктрині кримінального процесу завжди мали спірний характер. Мета даної статті полягає у теоретичному визначенні цілі кримінального провадження, що

обумовлює та спрямовує конкретні завдання кримінального провадження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемі визначення мети й завдань кримінального процесу присвячено значну кількість наукових робіт таких учених-процесуалістів, як П.С. Елькінд [1], М.А. Чельцов-Бебутов [2], Л.Є. Володимиров [3], І.Я. Фойницький [4], М.А. Погорецький [5], В.М. Тертишник [6] та інших.

У наукових працях деякі вчені ці поняття взагалі не відокремлювали одне від одного (П.С. Елькінд) [1], інші вважали за ціль кримінального процесу: боротьбу зі злочинністю (М.А. Чельцов-Бебутов) [2]; покарання злочинців (Л.Є. Володимиров) [3]; досягнення істини (І.Я. Фойницький) [4]; вирішення соціального конфлікту (М.А. Погорецький) [5]; захист прав і законних інтересів особи (В.М. Тертишник) [6].

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Законодавець ні в КПК 1960 р., ні в КПК 2012 р. не визначив ціль кримінального провадження взагалі, обмежуючись вказівкою на його завдання. Питання щодо цілі та завдань в доктрині кримінального процесу завжди мали спірний характер. Мета даної статті полягає у теоретичному визначенні цілі кримінального провадження, що обумовлює та спрямовує конкретні завдання кримінального провадження.

Виклад основного матеріалу. В Україні відбуваються кардинальні зміни в політичній, економічній, соціальній сферах суспільного життя. Основні положення, які покладені в основу таких змін були закріплені ще в 1996 році в Конституції України, а саме: Україна є правовою державою, яка виходить із пріоритету загальнолюдських цінностей над класовими інтересами, що було притаманно радянській правовій системі; визнання людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканості і безпеки найвищою соціальною цінністю; визначення в якості змісту і спрямованості діяльності держави прав і свобод людини і їх гарантій.

Зазначені переорієнтування не могли не торкнутися сфери кримінального процесу, як галузі права, якому найбільш притаманне втручання в сферу особистих прав людини, серед яких право на свободу та особисту недоторканність та повагу до людської гідності. Кримінальний процес — це галузь права, норми якої регулюють порядок провадження у кримінальних справах. Загальновизнаним є те, що кримінальний процес — це врегульована нормами кримінально-процесуального права діяльність органів дізнання, слідчого, прокурора, судді та суду з розкриття злочинів, викриття й

покарання винних і недопущення покарання невинуватих; це система правовідносин, що виникає під час такої діяльності зазначених органів один з одним, а також громадянами, посадовими особами й установами, підприємствами, трудовими колективами, що залучені до сфери кримінально-процесуальної діяльності [7, с. 11].

Будь-яка діяльність завжди має свою мету та завдання, які має бути досягнуто та вирішено під час цієї діяльності. Досягнення законодавчо визначеної мети кримінального процесу та вирішення завдань, які поставлені перед кримінально-процесуальною діяльністю, дають змогу констатувати про законність засобів такого результату та ефективність кримінального провадження загалом.

Законодавче визначення завдань кримінального провадження вимагає від учасників кримінального провадження корегування поведінки учасника кримінальних процесуальних правовідносин із врахуванням поставлених перед ними завдань кримінального провадження. Наукове обґрунтування вирішення питання щодо встановлення завдань кримінального провадження має здійснюватися з урахуванням державної політики у сфері кримінальної юстиції, стану правозастосовної діяльності у цій сфері на сучасному етапі, дослідження рівня її ефективності [8] Таким чином, обґрунтовано сформульовані основні теоретичні дефініції про завдання кримінального провадження позитивно впливають на свідомість правозастосовувачів, сприяють реалізації режиму законності під час виконання кримінальних процесуальних функцій.

В.М. Трофименко зазначає, що в науці кримінального процесу поняття «кримінальний процес» та «кримінальне судочинство» використовуються як синоніми. При цьому поняття «кримінальний процес», будучи достатньо ґрунтовно розробленим на доктринальному рівні, не використовується в КПК України. Але при цьому означає врегульовану нормами кримінального процесуального законодавства діяльність оперативних підрозділів, слідчого, керівника органу досудового розслідування, прокурора, слідчого судді та суду, яка ґрунтується на передбачених законом засадах, по виявленню ознак складу кримінального правопорушення, досудовому розслідуванню, судовому розгляду та вирішенню кримінальних справ, спрямована на виконання завдань кримінального провадження [9].

Слід зауважити, що обмеження кримінального процесу (кримінального провадження) лише діяльністю компетентних органів не враховує того, що у сферу кримінальних процесуальних відносин

залучається значна кількість інших суб'єктів, які мають різноманітний процесуальний статус, в залежності від виду процесуальної функції та обсягу прав та обов'язків. Такими суб'єктами можуть бути підозрюваний, обвинувачений, потерпілий, свідок, цивільний позивач, цивільний відповідач та ін. Безумовно діяльність державних органів та посадових осіб з функцією обвинувачення та правосуддя є визначальною, без їх діяльності кримінального провадження не може бути взагалі.

Термін «кримінальне провадження» свою легалізацію отримав шляхом закріплення у ст. 3 КПК України, яка фактично трактує його як досудове розслідування і судове провадження, процесуальні дії у зв'язку із вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність. Отже, ідеться про кримінальну процесуальну діяльність учасників кримінального провадження та суду від моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань, охоплюючи фактично всі стадії кримінального процесу, включаючи всі процесуальні дії, що виникають у зв'язку із вчиненням кримінального правопорушення.

Таким чином, вважаємо, що завдання кримінального провадження слід визначати з урахуванням функціонального призначення суб'єктів кримінального провадження, а тому завдання — це виконання свого обов'язку учасником кримінального судочинства, який визначається його функціональним призначенням, заснованим на принципі змагальності сторін.

Ціль кримінального судочинства внаслідок об'єктивних або суб'єктивних причин може бути недосягнутою, наприклад, коли злочин не розкрито. А завдання судочинства повинні бути виконані в будь-якому випадку, тобто повинні бути здійсненні всі необхідні процесуальні дії відносно конкретного випадку вчинення кримінального правопорушення, який потребує вирішення питання про застосування норм кримінального права.

Відповідно до семантичного значення і визначень понять, що існують у філософії та психології, завдання, на відміну від цілі як бажаного результату, є вимога, проблема, що вимагає вирішення. Завдання завжди конкретні. Серед інших елементів вони містять шукане, невідоме. І якщо визнати ціллю кримінального процесу захист особистості і суспільства, то завдання кримінального процесу можуть бути розкриті через функціональне призначення органів. Ціль кримінального процесу досягається шляхом вирішення конкретних завдань, покладених на конкретний орган (суд,

прокуратуру, слідчого тощо). Іншими словами, завдання цих органів у цьому розумінні виступають як засоби досягнення цілі. Це відповідає загальнофілософській посилці: виконання завдань означає досягнення цілі.

Саме таким чином, слід розмежувати цілі і завдання сторін у кримінальному провадженні, а також суду. Так, завдання кримінального переслідування складається в наступному: сторона обвинувачення повинна приймати передбачені кримінальним процесуальним законом заходи, спрямовані на досягнення цілі, яка стоїть перед нею. Тобто повинні бути встановленими подія злочину, викрита особа, яка вчинила цей злочин, висунута підозра та обвинувачення стосовно цієї особи тощо.

Ці заходи складаються у вирішенні питання про провадження досудового розслідування, направленні обвинувального акту до суду або закриття кримінального провадження у встановлених КПК випадках. Завданням сторони захисту є надання підозрюваному або обвинуваченому юридичної допомоги під час кримінального провадження. Завдання суду складається у створенні необхідних умов для виконання сторонами їх процесуальних обов'язків та реалізації ними своїх процесуальних прав, а також у вирішенні конкретного кримінально-правового спору під час судового розгляду і вирішенні інших питань, пов'язаних із судовим провадженням і віднесенням до його компетенції.

Крім того, КПК України містить окремий розділ IX «Міжнародне співробітництво під час кримінального провадження», який врегульовує загальні засади міжнародного співробітництва, міжнародної правової допомоги під час проведення процесуальних дій, видачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення (екстрадиція), кримінального провадження у порядку перейняття, визнання та виконання вироків іноземних судів та передання засуджених осіб. При цьому метою діяльності уповноважених на міжнародне співробітництво органів, КПК України визначає надання міжнародної правової допомоги шляхом вручення документів, виконання окремих процесуальних дій, видачі осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, тимчасової передачі осіб, перейняття кримінального переслідування, передачі засуджених осіб та виконання вироків. При цьому спільним завданням органів, залучених до міжнародного співробітництва вважається боротьба із злочинністю, у тому числі транснаціональною злочинністю.

Різнорічність завдань кримінального судочинства відображає їх класифікація. Класифікаційними критеріями систематизації завдань можуть

виступати їх масштабність, соціальна значимість, спосіб нормативного закріплення і місце в структурі процесуальної діяльності.

Таким чином, Завдання кримінального провадження які сформульовано в ст. 2 КПК України є загальними для всього кримінального провадження, оскільки існують завдання, що притаманні певним стадіям кримінального провадження, сторонам кримінального провадження тощо.

У завданнях знаходить відображення соціальне замовлення суспільства. Вони є надійним орієнтиром для слідчо-судових працівників і всіх інших осіб, яких задіяно у сфері кримінального судочинства та без яких неможлива ефективна кримінально-процесуальна діяльність [10, с. 30].

На наш погляд, захист особи, суспільства й держави від кримінальних правопорушень — це загальносоціальне завдання, яке сформульовано на рівні Конституції України, Кримінального кодексу України, завданням якого є правове забезпечення охорони прав і свобод людини та громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від злочинних посягань, забезпечення миру й безпеки людства, а також запобігання злочинам, і не потребує безпосередньої вказівки у кримінальному процесуальному законодавстві.

Уважаємо, що загальним завданням кримінального процесу є забезпечення прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження. Це означає, що кримінальне судочинство покликане гарантувати всім його учасникам створення належних умов для повної і безперешкодної реалізації їх законних прав та інтересів, у тому числі і їх спеціальних прав як учасників кримінального судочинства. Саме це завдання має бути реалізовано на кожній стадії кримінального провадження.

Як загальні завдання також можна визначити забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду. Стосовно вказівки на те, щоб під час такого провадження кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження було застосовано належну правову процедуру, то вважаємо це не завданням кримінального процесу, а умовами реалізації завдань.

Завдання кримінального провадження нормативно закріплюються в законі, але досягаються під

час процесуальної діяльності. Ціллю кримінально-процесуальної діяльності є певний ідеальний стан суспільних відносин в сфері предмета регулювання кримінально-процесуального права.

Кримінально-процесуальні кодифіковані акти багатьох держав не містять норм, які вказують на цілі та завдання галузі, процесуальної діяльності або її окремих етапів. Але така відсутність не означає відсутність цілей або завдань, які притаманні кримінальному судочинству.

Наприклад, французькі вчені детально не описують ціль кримінального процесу, обмежуючись вельми загальними характеристиками публічно-позовного провадження, спрямованого на:

- 1) встановлення злочинів, виявлення і засудження осіб, винних у їх вчиненні;
- 2) відшкодування завданої потерпілому шкоди;
- 3) захист суспільства і приватних осіб від злочинів;
- 4) соціальний захист обвинувачених (як спільна ціль суду, прокуратури та адвокатури) [11, с. 294–296, 311, 331–333].

Закон про кримінальний процес Норвегії також не містить вказівки ані на ціль самого акту, ані на ціль процесу як діяльності в цілому, але містить вказівку на ціль одного з етапів: ціль розслідування складається в тому, щоб слугувати підготовчою частиною судового розгляду справи.

Якщо певна особа знаходиться під підозрою, розслідування повинно прагнути до пошуку доказів як проти неї, так і доказів, які її виправдовують. Розслідування повинно відбуватись максимально швидко і так, щоб ніхто не був без зайвої потреби підданий підозрі або будь-кому було спричинено неспокій [12].

Акт про кримінальне переслідування Угорщини наводить наступне формулювання: органи розслідування повинні вжити всі необхідні заходи, щоб встановити відповідальних за злочини осіб для притягнення їх до відповідальності за скоєні діяння [13, с. 92].

У вказаних нормах окрім функції розслідування зазначені цілі цієї стадії: досягти об'єктивності під час судочинства, притягти до процесу всіх причетних осіб, виключити із процесу непричетних осіб.

Цікавим в цьому розрізі є рішення Європейського суду з прав людини у справі «Цоньо Цонев проти Болгарії» (заява № 35623/11), де фактично ЄСПЛ зазначив, що адміністративне та кримінальне провадження по суті переслідували ту саму мету, а саме — покарання за соціально неприйнятну поведінку заявника в контексті сварки.

Таким чином, співвідношення понять «ціль кримінального процесу» і «завдання кримінального

процесу» слід розглядати як результат кримінальної процесуальної діяльності та засоби досягнення цього результату.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. З огляду на вищезазначене, вважаємо, що ціль кримінального судочинства можна визначити тільки за допомогою двох концепцій — визнання пріоритетності захисту прав осіб, які залучаються до кримінального провадження і з урахуванням принципу змагальності. Тобто під ціллю кримінального судочинства слід розуміти розв'язання уповноваженими на кримінальне провадження особами питання про наявність кримінального правового конфлікту, що виник у зв'язку із завданням кримінальним правопорушенням шкоди особі, суспільству та державі та його вирішення у разі наявності із дотриманням

забезпечення принципу розумності строків та права особи на неупереджений та справедливий судовий розгляд.

Завдання ж кримінального процесу слід визначати з урахуванням функціонального призначення суб'єктів кримінального провадження, а тому завдання — це виконання свого обов'язку учасником кримінального процесу, який визначається його функціональним призначенням, заснованим на принципі змагальності сторін. Розвиток та популяризація сучасних досліджень у згаданому напрямку мають привести до упорядкування кримінального процесуального законодавства з метою формування єдиної цілі кримінального провадження на досягнення якою мають бути спрямовані, як загальні та спеціальні завдання кримінального провадження.

Література

1. Элькин П. С. Цели и средства их достижения в советском уголовно- процессуальном праве. Ленинград. Изд-во Ленингр. ун-та, 1976. 143 с.
2. Чельцов-Бебутов М. А. Курс уголовно-процессуального права. Санкт-Петербург: Изд-во «Альфа», Изд-во «Равена», 1995. 846 с.
3. Владимиров Л. Е. Учение об уголовных доказательствах. Тула: Автограф, 2000 (1909 г.). URL: https://royallib.com/book/vladimirov_leonid/uchenie_ob_ugolovnih_dokazatelstvah.html (дата звернення 08.11.2021).
4. Фойницкий И. Я. Курс уголовного судопроизводства. в 2 томах. Санкт-Петербург: Издательство «Альфа», 1996. Т. 1. 552 с. URL: [https://commons.wikimedia.org/w/index.php?title=File:Фойницкий_И.Я._Курс_уголовного_судопроизводства_\(том_1,_1912_год\)_01.djvu&page=3](https://commons.wikimedia.org/w/index.php?title=File:Фойницкий_И.Я._Курс_уголовного_судопроизводства_(том_1,_1912_год)_01.djvu&page=3) (дата звернення 03.11.2021).
5. Погорецький М. А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі: монографія. Харків: Арсис, ЛТД, 2007. 576 с. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/UP/POGORECKIY_2007.pdf (дата звернення 08.11.2021).
6. Тертишник В. М. Кримінально-процесуальне право України. Підручник. 5-те вид, доп. і переробл. Київ: А.С.К., 2007. 848 с.
7. Удалова Л. Д. Кримінальний процес України: підручник. Київ: Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2007. 352 с.
8. Рожнова В. В. Про передумови визначення завдань кримінального судочинства. Правова система в умовах розвитку сучасної державно-правової дійсності: генезис та напрями вдосконалення: матеріали наук.-практ. інтернет-конф. від 15.12.2011р. м. Київ. URL: http://legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=139%3A2011-12-07-16-56-02&catid=33%3A-5&Itemid=41&lang=ru (дата звернення 03.11.2021).
9. Трофименко В. М. Співвідношення понять «кримінальне судочинство» та «кримінальне провадження» за КПК України. Актуальні проблеми доказування у кримінальному провадженні: матеріали Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. 27 листопада 2013 р., м. Одеса, 2013. С. 25–29. URL: <http://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/5099> (дата звернення 03.11.2021).
10. Зажичкий В. И. О направлении совершенствования уголовно-процессуального кодекса Российской Федерации. Государство и право. 2004. № 4. С. 28–34.
11. Гущенко К. Ф., Головкин Л. В., Филимонов Б. А. Уголовный процесс западных государств под ред. К. Ф. Гущенко. М.: ИКД «Зеркало-М», 2002. 405 с.
12. Закон про судочинство у кримінальних справах (закон про кримінальний процес) Норвегії від 22.05.1981 р. № 25. Printed for Norwegian Ministry of Foreign Affairs. Oslo, 1998; (із поправками, внесеними Актом від 17.07.1998 р. № 56). URL: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1981-05-22-25> (дата звернення 04.11.21)
13. Csaba Fenyvesy. Coercive Conduct in Criminal Procedures 1972 p. (The Subjects of Secondary Victimisation). Acta juridica Hungarica. Hungarian journal of legal studies. 2003. Vol. 44. Nos 1–2. P. 89–98. URL: <http://real.mtak.hu/46547/1/ajur.44.2003.1-2.5.pdf> (дата звернення 04.11.2021).

References

1. Elkind P.S. Tseli i sredstva ikh dostizheniya v sovetskom ugovno- protsessualnom prave. Leningrad. Izd-vo Leningr. un-ta, 1976. 143 s.
2. Cheltsov-Bebutov M.A. Kurs ugovno-protsessualnogo prava. Sankt-Peterburg: Izd-vo «Alfa», Izd-vo «Rav-ena», 1995. 846 s.
3. Vladimirov L. Ye. Uchenie ob ugovnykh dokazatelstvakh. Tula: Avtograf, 2000 (1909 g.). URL: https://royalib.com/book/vladimirov_leonid/uchenie_ob_ugolovnih_dokazatelstvakh.html (data zvernennya 08.11.2021).
4. Foynitskiy I. Ya. Kurs ugovnogo sudoproizvodstva. v 2 tomakh. Sankt-Peterburg: Izdatelstvo «Alfa», 1996. T.1. 552 s. URL: [https://commons.wikimedia.org/w/index.php?title=File:Foynitskiy_I.Ya._Kurs_ugolvnogo_sudoproizvodstva_\(tom_1,_1912_god\)_01.djvu&page=3](https://commons.wikimedia.org/w/index.php?title=File:Foynitskiy_I.Ya._Kurs_ugolvnogo_sudoproizvodstva_(tom_1,_1912_god)_01.djvu&page=3) (data zvernennya 03.11.2021).
5. Poghoreckiy M.A. Funkcionalne pryznachennja operativno-rozshukovoi dijalnosti u kryminalnomu procesi: monoghrafija. Xarkiv: Arsis, LTD, 2007. 576 s. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/UP/POGORECK-IY_2007.pdf (data zvernennja 08.11.2021).
6. Tertysnyk V.M. Kryminalno-procesualne pravo Ukrainy. Pidruchnyk. 5-te vyd, dop. i pererobl. Kyjiv: A.S.K., 2007. 848 s.
7. Udalova L.D. Kryminal'nyy protses: pidruchnyk. Kyjiv: Vyd. PALYVODA A.V., 2007. 352 s.
8. Rozhnova V.V. Pro peredumovy vyznachennja zavdanj kryminalnogho sudochynstva. Pravova systema v umovakh rozvytku suchasnoji derzhavno-pravovoi dijsnosti: ghenezys ta naprjamy vdoskonalennja: materialy nauk.-prakt. internet-konf. vid 15.12.2011r. m. Kyjiv. URL: http://legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=139%3A2011-12-07-16-56-02&catid=33%3A-5&Itemid=41&lang=ru (data zvernennja 03.11.2021).
9. Trofymenko V.M. Spivvidnoshennja ponjatj «kryminalne sudochynstvo» ta «kryminalne provadzhennja» za KPK Ukrainy. Aktualni problemy dokazuвання u kryminalnomu provadzhenni: materialy Vseukr. nauk.-prakt. Internet-konf. 27 lystopadu 2013 r., m. Odesa, 2013. S. 25–29. URL: <http://dSPACE.nlu.edu.ua/handle/123456789/5099> (data zvernennja 03.11.2021).
10. Zazhitskiy V.I. O napravlenii sovershenstvovaniya ugovno-protsessualnogo kodeksa Rossiyskoy Federatsii. Gosudarstvo i pravo. 2004. No 4. S. 28–34.
11. Gutsenko K.F., Golovko L.V., Filimonov B.A. Ugolovnyy protsess zapadnykh gosudarstv pod red. K.F. Gutsenko. M.: IKD «Zerkalo-M», 2002. 405 s.
12. Zakon pro sudochynstvo u kryminalnykh spravakh (zakon pro kryminalnyj proces) Norveghiji vid 22.05.1981 r. #25. Printed for Norwegian Ministiy of Foreign Affairs. Oslo, 1998; (iz popravkamy, vnesenymy Ak-tom vid 17.07.1998 r. #56). URL: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1981-05-22-25> (data zvernennja 04.11.21).
13. Csaba Fenyvesy. Coercive Conduct in Criminal Procedures 1972 r. (The Subjects of Secondary Victimisation). Acta juridica Hungarica. Hungarian journal of legal studies. 2003. Vol. 44. Nos 1–2. P. 89–98. URL: <http://real.mtak.hu/46547/1/ajur.44.2003.1-2.5.pdf> (data zvernennja 04.11.2021).

УДК 343.1

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА
ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

Беспалько Інна Леонідівна

кандидатка юридичних наук,

асистентка кафедри кримінального процесу

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Беспалько Инна Леонидовна

кандидатка юридических наук,

ассистентка кафедры уголовного процесса

Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого

Bespalko Inna

PhD, Assistant of the Department of Criminal Procedure

Yaroslav Mudryi National Law University

Корнієнко Ангеліна Юріївна

студентка

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Корниенко Ангелина Юрьевна

студентка

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Korniienko Anhelina

Student of the

Yaroslav Mudryi National Law University

Мітько Михайло Васильович

студент

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Митько Михаил Васильевич

студент

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Mitko Mykhailo

Student of the

Yaroslav Mudryi National Law University

DOI: 10.25313/2520-2308-2021-11-7706

**ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ)
ДІЙ В РЕЖИМІ ВІДЕОКОНФЕРЕНЦІЇ: ПІДСТАВИ,
ПОРЯДОК, ОСОБЛИВОСТІ**

**ПРОВЕДЕНИЕ ОТДЕЛЬНЫХ СЛЕДСТВЕННЫХ (РОЗЫСКНЫХ)
ДЕЙСТВИЙ В РЕЖИМЕ ВИДЕОКОНФЕРЕНЦИИ:
ОСНОВАНИЯ, ПОРЯДОК, ОСОБЕННОСТИ**

**CONDUCTING CERTAIN INVESTIGATIVE (SEARCH)
ACTIONS IN VIDEO CONFERENCE MODES:
GROUNDS, ORDER, FEATURES**

Анотація. Ситуація у світі постійно змінюється: виникають небезпечні хвороби, як-от, COVID-19, розвиваються цифрові технології, суспільство стає більш відкритим для використання технічних засобів майже у будь-якій сфері свого існування, наприклад, у сфері права. Від так, зокрема, кримінальний процес, а саме процес збирання доказів за період від набрання чинності Кримінального процесуального кодексу України 2012 року зазнав значних прогресивних змін у частині використання технічних засобів відеозв'язку під час досудового розслідування щодо проведення слідчих (розшукових) дій, негласних (слідчих) розшукових дій, судового розгляду.

Відповідні зміни у кримінальному процесі є загалом позитивним явищем, але потребують належної правової регламентації, адже існує кримінальна процесуальна форма, у разі виходу за межі якої відповідні докази визнаються недопустимими. Зокрема, необхідним елементом при проведенні допиту, впізнання особи та речей в режимі відеоконференції є необхідність уповноважених органів визначити наявності достатніх підстав для таких дій, здійснити організаційно-технічну підготовку та інформаційне забезпечення таких процесів. Під час проведення таких дій висувається велика кількість процесуальних вимог до осіб, які проводять зазначені дії, що додатково ускладнюється дистанційним режимом. Додаткового із врахуванням досвіду іноземних країн доволі скоро може постати питання про можливість проведення й інших слідчих дій в режимі відеоконференції, що зумовлює необхідність приведення процесуального законодавства у відповідність до таких нововведень.

Окремим моментом є міжнародне співробітництво та проведення слідчих (розшукових) дій у різних країнах. Для реалізації зазначеної мети між країнами встановлюються правові домовленості, якими регулюються такі процеси. Однак треба зауважити, що використовується законодавство обох країн, що забезпечує дотримання кримінальної процесуальної форми.

Ключові слова: дистанційне досудове розслідування, кримінальна процесуальна форма, відеоконференція.

Аннотация. Ситуация в мире постоянно меняется: возникают опасные болезни, например, COVID-19, развиваются цифровые технологии, общество становится более открытым для использования технических средств почти в любой сфере своего существования, например, в сфере права. Так, в частности, уголовный процесс, а именно процесс сбора доказательств за период от вступления в силу Уголовного процессуального кодекса Украины 2012 года претерпел значительных прогрессивных изменений в части использования технических средств видеосвязи во время досудебного расследования относительно проведения следственных (розыскных) действий, негласных (следственных) розыскных действий, судебного разбирательства.

Соответствующие изменения в уголовном процессе являются положительным явлением, но требуют надлежащей правовой регламентации, ведь существует уголовная процессуальная форма, в случае выхода за пределы которой соответствующие доказательства признаются недопустимыми. В частности, необходимым элементом при проведении допроса, опознания личности и вещей в режиме видеоконференции является необходимость уполномоченных органов определить наличие достаточных оснований для таких действий, осуществить организационно-техническую подготовку и информационное обеспечение таких процессов. При проведении таких действий предъявляется большое количество процессуальных требований к лицам, совершающим указанные действия, что дополнительно усложняется дистанционным режимом. Дополнительного с учетом опыта иностранных стран довольно скоро может возникнуть вопрос о возможности проведения и других следственных действий в режиме видеоконференции, что подразумевает необходимость приведения процессуального законодательства в соответствие к таким нововведениям.

Отдельным моментом является международное сотрудничество и проведение следственных (розыскных) действий в разных странах. Для реализации указанных целей между странами устанавливаются правовые договоренности, которыми регулируются такие процессы. Однако следует отметить, что используется законодательство обеих стран, обеспечивающее соблюдение уголовной процессуальной формы.

Ключевые слова: дистанционное досудебное расследование, уголовная процессуальная форма, видеоконференция.

Summary. The situation in the world is constantly changing: dangerous diseases such as COVID-19 are emerging, digital technologies are developing, and society is becoming more open to the use of technical means in almost any area of its existence, such as law. Thus, in particular, the criminal process, namely the process of gathering evidence for the period since the entry into force of the Criminal Procedure Code of Ukraine in 2012 has undergone significant progressive changes in the use of technical means of video communication during the pre-trial investigation of investigative (search) actions, court proceedings.

Relevant changes in the criminal process are generally a positive phenomenon, but require proper legal regulation, as there is a criminal procedural form, in the case of which the relevant evidence is considered inadmissible. In particular, a necessary element in the interrogation, identification of persons and things by videoconference is the need for authorized bodies to determine the existence of sufficient grounds for such actions, to implement organizational, technical and informational support of

such processes. During such actions, a large number of procedural requirements are made to the persons who carry out these actions, which is further complicated by the remote mode. In addition to the experience of foreign countries, the question of the possibility of conducting other investigative actions by videoconference may soon arise, which necessitates the need to bring procedural legislation in line with such innovations.

A separate point is international cooperation and conducting investigative (search) actions in different countries. To achieve this goal, legal agreements are established between the countries, which regulate such processes. However, the legislation of both countries is used, which ensures compliance with the criminal procedure.

Key words: remote pre-trial investigation, criminal procedural form, videoconference.

Постановка проблеми. Кримінальне процесуальне законодавство України дозволяє використовувати інформаційні технології як під час здійснення досудового розслідування, так і під час судового засідання. Проте такі процесуальні дії в дистанційному форматі не можуть вчинятися кожного разу, бо іноді відповідні органи неналежним чином досліджують підстави для використання відеоконференції для допиту, але така практика шкодить досягненню завдання кримінального провадження, а тому необхідним є визначення підстав, порядку та особливостей такого формату здійснення розслідування та накреслення подальших шляхів розвитку процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання проведення дистанційного досудового розслідування в Україні досліджувалося такими вченими, як Черняк Н.В. [2], Книженко С.О. [7], Малюк А.А. [11], Марченко А.Б., Гаркуша А.Г. та ін. Оскільки дана проблема наразі є досить розповсюдженою, то її подальше наукове дослідження вважається доцільним.

Метою статті є аналіз нормативно-правових актів України та міжнародно-правових актів, учасником яких є Україна щодо проведення дистанційного досудового розслідування за допомогою мережі Інтернет у режимі відеоконференції; визначення підстав та процесуальних особливостей проведення таких дій та шляхи розвитку процесуального законодавства України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Впровадження застосування технічних засобів відеоконференції зумовлено взяттям Україною на себе міжнародно-правових зобов'язань після ратифікації Другого додаткового протоколу до Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах від 8 листопада 2001 року, де у статті 9 передбачена міжнародна правова допомога у проведенні слідчих дій.

Чинним законодавством передбачена можливість проведення дистанційного досудового розслідування лише стосовно деяких слідчих дій, а саме допиту та впізнання особи та речей. Для подаль-

шого аналізу проведення таких процесуальних дій необхідним є надання визначення такому формату через основні його ознаки та особливості. На підставі аналізу законодавства можна визначити застосування відеоконференції в межах досудового розслідування як особливу процедуру проведення слідчих дій із застосуванням телекомунікаційних технологій інтерактивної взаємодії двох або більше віддалених учасників судового провадження з можливістю обміну аудіо- та відеоінформацією у реальному масштабі часу з урахуванням керуючих даних [1, ст. 232; 4, п. 2.1].

В рамках проведення зазначених слідчих дій в режимі відеоконференції із врахуванням особливості процедури, передбаченої статтею 232 КПК України необхідно виділити підстави, після встановлення яких можливим є їхнє проведення. Загалом виділяють фактичні, юридичні та організаційно-технічні підстави проведення зазначених слідчих дій.

У ч. 1 статті 232 КПК України передбачено перелік фактичних підстав, до яких відносяться випадки неможливості безпосередньої участі певних осіб у досудовому провадженні за станом здоров'я або з інших поважних причин; необхідності забезпечення безпеки осіб; проведення допиту малолітнього або неповнолітнього свідка, потерпілого; необхідності вжиття таких заходів для забезпечення оперативності досудового розслідування; наявності інших підстав, визначених слідчим, прокурором, слідчим суддею достатніми. У науці та практиці зазначається, що наявність навіть однієї з вищезазначених фактичних підстав є достатньою для застосування статті 232 КПК України [2, с. 200].

Характеризуючи ці фактичні обставини можна сказати, що зазначені факти мають бути підтверджені відповідними доказами, серед яких довідки про стан здоров'я, відомості про небезпеку життю осіб, які беруть участь у проведенні таких дій, відомості про моральний стан неповнолітнього, тощо. Зазначені дані допомагають слідчому, прокурору, слідчому судді у разі проведення допиту особи під час досудового розслідування в судовому

рією, яка перебуває під юрисдикцією органу досудового розслідування, або поза територією міста, в якому він розташований, слідчий, прокурор своєю постановою доручає в межах компетенції органу Національної поліції, органу безпеки, органу, що здійснює контроль за дотриманням податкового законодавства, органу державного бюро розслідувань, на території юрисдикції якого перебуває така особа, організацію проведення відеоконференції. Копія постанови про здійснення дистанційного досудового розслідування може бути надіслана електронною поштою, факсимільним або іншим засобом зв'язку. Щодо особи, яка утримується в установі попереднього ув'язнення або установі виконання покарань, то такі дії здійснюються службовою особою такої установи. На всі ці випадки передбачено необхідність забезпечення прав особи, яка бере участь у слідчій дії [1, ст. 232].

Слідчі (розшукові) дії в такому форматі також можуть проведені за ініціативою слідчого судді, коли відповідні дії виконує судовий розпорядник або секретар судового засідання цього суду. Якщо особа, яка братиме участь у судовому провадженні дистанційно, знаходиться у приміщенні, розташованому поза територією юрисдикції суду та поза територією міста, в якому розташований суд, суд своєю ухвалою може доручити суду, на території юрисдикції якого перебуває така особа, здійснити дії, передбачені ч. 4 ст. 336 КПК України [1, ч. 7 ст. 232, ч. 4, 5 ст. 336].

Процедура проведення допиту, впізнання особи та речей в режимі відеоконференції, як вже було зазначено, є загальною відповідно до КПК України. Тут варто зазначити про технічні особливості провадження зазначених дій. Зокрема, це стосується фіксування за допомогою технічних засобів відеозапису ходу та результатів слідчої (розшукової) дії, проведеної у режимі відеоконференції. Зазначені дії повністю записуються та наприкінці надаються сторонам для забезпечення права особи на ознайомлення з протоколом, записом слідчої дії. Також особа, стосовно якої забезпечується захист, може бути допитана в режимі відеоконференції з такими змінами зовнішності і голосу, за яких її неможливо було б упізнати. Це потребує додаткових ресурсів та необхідності захисту особи від викриття. Відповідно до абз. 3 ч. 11 ст. 232 КПК України прокурор або слідчий мають встановити особу, яка допитується, її захисника та його повноваження. Найчастіше це відбувається шляхом надіслання копії паспорту слідчого, прокурору, його показ на камеру та зачитування даних, те саме й із захисником, тому відповідні суб'єкти мають перед

тим, як проводити відповідну слідчу дію таким чином визначити, чи саме таку особу необхідно допитати, пред'явити для впізнання [6, с. 238].

Окремим та не менш важливим елементом здійснення дистанційного досудового розслідування відповідно до ч. 3 ст. 232 КПК України є необхідність забезпечення належної якості зображення та звуку, а також інформаційної безпеки та безпеки особи відповідно до вимог Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві». Використання мережі Інтернет тягне за собою певні ризики щодо витоку персональних даних, внесення змін у потік інформації третіми особами та розголошення таємниці досудового розслідування. Шульга Н.В. зазначила, що вибір програми, яка буде використовуватися для таких слідчих дій є першим та одним із головних питань, які мають бути вирішені уповноваженими особами. Так, у разі використання загальнодоступних програм, як-то, Zoom, Skype виникає ризик зовнішнього втручання, адже наразі через розповсюджене використання будь-де таких програм виріс відсоток хакерських нападів на такі програми, а саме тому необхідним є використання спеціалізованого програмного забезпечення, що може використовуватися для проведення дистанційного розслідування та яке захищено від зовнішнього впливу (наприклад, при вході має запитуватися КЕП). Інше питання, яке має бути вирішено- це канал зв'язку, який використовується для такого досудового розслідування. Науковці та слідчі сходяться на думці, що відповідні органи мають бути забезпечені спеціально виділеною лінією в мережі Інтернет [10, с. 80].

Доречно буде додати, що існують відповідні міжнародні стандарти, зокрема, на рівні ЄС, які висуваються до процесу дистанційного відеозв'язку, зокрема, під час проведення слідчих дій. Відтак, передбачені наступні принципи-вимоги:

- 1) принцип обґрунтованості доступу, під яким розуміється те, що користувач зобов'язаний мати достатню «форму допуску» для отримання доступу до таких каналів зв'язку;
- 2) принцип достатньої глибини контролю доступу, за яким мають бути передбачені відповідні механізми контролю доступу до всіх видів інформації, яка захищена в системі;
- 3) принцип розмежування потоків інформації, за яким необхідним є відмежування охоронюваної інформації від даних із відкритим доступом;
- 4) принцип чистоти повторно використовуваних ресурсів, який полягає в очищенні ресурсів системи, які займалися попереднім користувачем;

- 5) принцип персональної відповідальності, коли кожна особа-користувач має відповідати за незаконні дії з інформацією, яка обмежена;
- 6) принцип цілісності засобів захисту, відповідно до чого засоби захисту мають бути відокремлені від загального потоку даних та об'єднані загальним інтерфейсом [11, с. 35–36].

Не варто також забувати про суб'єктивний чинник, коли особа, яка є учасником слідчої дії та знаходиться окремо може вчиняти дії, які не пов'язані з впливом на програму, але спрямовані на розголошення таємниці досудового розслідування (запис розмови на мобільний телефон, тощо). Тому слідчий має звертати на це увагу та попереджати про кримінальну відповідальність за відповідні дії.

На підставі вищезазначеного можна дійти висновку, що хоч у чинному КПК України не передбачено визначення поняття «інформаційна безпека», але вона є необхідною умовою для проведення слідчої дії за ст. 232 КПК України. Саме така умова забезпечує захист учасників процесуальної дії від незаконного впливу, посягань на життя, здоров'я та майно.

Слідчі (розшукові) дії в режимі відеоконференції можуть бути проведені в рамках міжнародної правової допомоги згідно з главою 43 розділу 9 КПК України, чинними міжнародно-правовими договорами. Відповідно до статей 545, 548 КПК України уповноважені центральні органи України, а саме Офіс Генерального прокурора та Міністерство юстиції України звертаються із запитом та розглядають відповідні запити іноземних компетентних органів та судів іноземних держав. Відповідно до Другого додаткового протоколу до Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах від 8 листопада 2001 р. запитувана сторона погоджується забезпечити проведення допиту за умови, що застосування відеоконференції не суперечить основним принципам її законодавства й вона має для цього відповідні технічні засоби або, у випадку їх відсутності, такі засоби надаються за взаємною згодою запитуючої стороною. Тому у разі погодження такого запиту на запитувану сторону покладається обов'язок здійснювати організацію допиту; повідомляти про день, час та місце його проведення; здійснювати виклик особи відповідно до норм національного законодавства й мати право застосовувати санкції за ухилення від явки та за давання неправдивих показань; встановлювати особу допитуваного; роз'яснювати їй права й обов'язки, а також порядок проведення допиту; здійснювати відеозапис ходу та результатів допиту; складати й надсилати

протокол до уповноваженого органу запитуючої держави. Також може бути забезпечено участь перекладача [9, ч. 6 ст. 9].

Водночас, допит особи або впізнання особи та речей в порядку міжнародного співробітництва має такі особливості. Процес виклику особи регулюється законодавством іноземної держави. Тому, якщо він ухиляється від давання показань чи дає завідомо неправдиві показання, то його має бути притягнуто до відповідальності за законодавством відповідної держави. Наступною особливістю є той факт, що до запиту про допит чи впізнання особи або речей особи додається належним чином засвідчений витяг з викладенням повного тексту відповідних норм законодавчого акту запитуючої сторони щодо порядку проведення допиту, відомості про осіб, яких потрібно допитати, конкретні питання, роз'яснення особі її процесуальних прав та обов'язків. Така особа може скористатися правом відмовитися давати показання, яке їй надане законодавством запитуваної або запитуючої сторони. За підсумком проведених слідчих дій складається протокол, після чого сканується й передається електронною поштою, факсимільним або іншим зв'язком запитуючій стороні [8, с. 79; 9, п. е ч. 5 ст. 9; 1, п. 6 ч. 1. ст. 56].

У зв'язку з розвитком інформаційних технологій, поширенням покриття мережі Інтернет та загальною цифровізацією державних процесів кримінальне провадження як в практичному аспекті, так і в аспекті нормативного його забезпечення все більше набуває ознак змішаного формату, коли можливим є проведення дистанційного досудового розслідування, зокрема, слідчих (розшукових) дій та судового засідання. Варто зауважити, що Україна є учасником глобалізаційних процесів, а тому, враховуючи позитивний досвід іноземних держав, можна допускати можливість розширення переліку процесуальних дій, які можуть бути проведені дистанційно за допомогою мережі Інтернет. До прикладу, у Німеччині існує можливість проведення online-обшук, що передбачено Федеральним Законом «Про боротьбу з тероризмом». Із особливостей є те, що таке слідча дія не передбачена німецьким кримінальним процесуальним кодексом та здійснюється лише на підставі зазначеного вище Закону та належить до компетенції лише федеральних органів поліції. Із врахуванням досвіду Австрії можливим є проведення огляду місця події в режимі відеоконференції [12].

Щодо можливості впровадження таких нововведень в Україні можна сказати, хоча наразі така можливість не передбачена, є встановленими про-

цесуальні вимоги, які можуть бути виконані лише при безпосередньому їхньому проведенні, зокрема, вилучення доказів, але, на нашу думку, проведення обшуку, огляду місцевості, речей та предметів є можливим в Україні в майбутньому після приведення нормативно-правової бази у відповідність до такого формату щодо виконання вимог щодо сприйняття понятими подій, вилучення доказів, фіксування результатів, участі захисників та забезпечення права на захист в дистанційному форматі. Це дозволить більш оперативно залучати учасників до проведення таких дій, але водночас зумовлено великою кількістю процесуальних, організаційно-технічних питань, які мають бути вирішені для впровадження таких ініціатив.

Висновки та перспективи досліджень у даному напрямку. Проведення допиту особи, впізнання особи та речей в режимі відеоконференції загалом є позитивним явищем, яке характеризується забезпечення більш оперативного дотримання строків кримінального провадження, але водночас варто зазначити, що такі явища не мають ставати звичайною ситуацією, а розглядатися як виняткові випадки, пов'язані з оперативним здійсненням слідчої дії для запобігання порушенням прав людини. Проведення зазначених слідчих дій в режимі відеоконференції потребує більш детального аналізу фактичних підстав для проведення, адже за національним законодавством цей перелік є відкритим, а тому слідчому, прокурору, слідчому судді необхідно зважати на доказову базу для визнання таких підстав винятковими. Також необ-

хідним та дуже важливим елементом є технічна організація зазначених процесів та забезпечення прав та свобод людини під час проведення цих дій, зокрема, технічне забезпечення анонімності особистості особи, якості відео та аудіо, тощо.

У процесі організації та проведення зазначених слідчих дій у режимі відеоконференції відповідні суб'єкти мають зважати на дотримання загальної процедури проведення допиту та впізнання із врахуванням особливостей, які були описані вище. Лише у цьому випадку видається можливим дотримання кримінально процесуальної форми та визнання судом доказів, отриманих внаслідок таких дій допустимими. Щодо захисту інформації та розширення переліку слідчих (розшукових) дій, які можуть бути проведені в режимі відеоконференції, то такі питання мають піддаватися ґрунтовному науково-практичному дослідженню, має бути проведена відповідна нормотворча робота та перейнято позитивний іноземний досвід, створено організаційно-технічні умови відповідним органам для здійснення таких дій. У сукупності такими діями може бути досягнуто позитивний результат, що забезпечить якісніше виконання завдання кримінального провадження в частині забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду. Водночас, має звертатися увага на забезпечення процесуальних прав учасників таких дій, конституційних положень та правил допустимості доказів, аби результати таких слідчих дій могли бути використані в суді в якості доказів.

Література

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.04.2010. № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України. 2013. № 9–10. № 11–12. № 13. Ст. 88.
2. Черняк Н.В., Гаркуша А.Г. Процесуальні особливості проведення допиту та пред'явлення для впізнання в режимі відеоконференції за законодавством України. Молдова: Національний Юридичний Журнал: Теорія і Практика. 2016. С. 199–203.
3. Грекова Л.Ю. Деякі питання забезпечення відеоконференцій науково-технічними засобами. Людина, суспільство, держава: правовий вимір у сучасному світі: матеріали IV міжнар. наук-практ. Конф., м. Кієв, Національний авіаційний університет, 27 лют. 2014 р. С. 285–287.
4. Про затвердження Інструкції про порядок роботи з технічними засобами відеозапису ходу і результатів процесуальних дій, проведених у режимі відеоконференції, під час судового засідання (кримінального провадження): Наказ Державної судової адміністрації від 15.11.2012. № 155 // Закон і Бізнес від 01.12.2012. № 48.
5. Проведення слідчих (розшукових) дій із застосуванням звуко- та відеозаписувальних технічних засобів: методичні рекомендації. веб-сайт.URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/9506/1/%D0%9C%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D1%87%D0%BA%D0%B0%20%D0%97%D0%B2%D1%83%D0%BA%20%D1%82%D0%B0%20%D0%92%D1%96%D0%B4%D0%B5%D0%BE.pdf>
6. Мурадов В.В. Проблеми використання відеоконференцз'язку на сучасному етапі розвитку техніко-криміналістичного забезпечення судового розгляду кримінальних справ. Київ: Право України. 2011. № 7. С. 235–240.

7. Книженко С.О., Матюшкова Т.П. Правові, організаційні і тактичні основи проведення дистанційного судового розслідування: стаття. Київ: Бюлетень обміну досвідом роботи МВС України. 2015. № 201. С. 116–125.
8. Марченко А.Б. Використання науково-технічних засобів під час пред'явлення для впізнання. Київ: Криміналістичний вісник. 2010. № 1(13). С. 77–81.
9. Другий додатковий протокол до Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах: Протокол до Конвенції від 08.11.2001 року // Офіційний вісник України від 16.11.2012–2012 р., № 85, № 48, 2011. Ст. 1950, ст. 491, ст. 3500.
10. Шульга Н.В. Проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції у кримінальному провадженні: дис... канд. юр. наук: 08.05.2018/ Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2019. 208 с.
11. Малюк А.А., Пазизин С.В., Погожин Н.С. Вступ до інформації в автоматизованих системах. Москва: Горяча лінія Телеком. 2001. 148 с.
12. Особливості проведення online-обшуку як різновиду слідчих дій. веб-сайт. URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/osoblyvosti-provedennya-online-obshuku-yak-riznovydu-slidchyh-dij/>

References

1. The Criminal Procedural Code of Ukraine: Law of Ukraine of 18.04.2010. № 4651-VI // Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2013. № 9–10. № 11–12. № 13. P. 88.
2. Chernyak N.V., Garkusha A.G. Procedural features of interrogation and presentation for identification by videoconference under the legislation of Ukraine. Moldova: National Legal Journal: Theory and Practice. 2016. P. 199–203.
3. Gpekova L. Yu. Some issues of videoconferencing by scientific and technical means. Human, society, state: legal extinction in the modern world: materials of the IV International. scientific and practical Conf., Kyiv, National Aviation University, February 27. 2014. P. 285–287.
4. On the statement of the Instruction on the procedure for work with technical means of video recording of the course and results of procedural actions carried out in the mode of videoconference, during court session (criminal proceedings): Order of the State judicial administration from 15.11.2012. № 155 // Law and Business. 01.12.2012. № 48.
5. Carrying out of investigative (search) actions with use of sound and video recording technical means: methodical recommendations. website. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/9506/1/%D0%9C%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D1%87%D0%BA%D0%B0%20%D0%97%D0%B2%D1%83%D0%BA%20%D1%82%D0%B0%20%D0%92%D1%96%D0%B4%D0%B5%D0%BE.pdf>
6. Muradov V.V. Problems of using videoconferencing at the present stage of development of technical and forensic support of criminal proceedings. Kyiv: Law of Ukraine. 2011. № 7. P. 235–240.
7. Knizhenko S.O., Matyushkova T.P. Legal, organizational and tactical bases of remote pre-trial investigation: article. Kyiv: Bulletin for the exchange of experience of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine. 2015. № 201. P. 116–125.
8. Marchenko A.B. Use of scientific and technical means during presentation for identification. Kyiv: Forensic Bulletin. 2010. № 1 (13). P. 77–81.
9. Second Additional Protocol to the European Convention on Mutual Assistance in Criminal Matters: Protocol to the Convention of 08.11.2001 // Official Gazette of Ukraine of 16.11.2012–2012, № 85, № 48, 2011. Art. 1950, p. 491, art. 3500.
10. Shulga N.V. Carrying out of procedural actions in the mode of videoconference in criminal proceedings: the dissert. of the PhD in Law: 08.05.2018 // National academy of internal affairs. Kyiv, 2019. 208 s.
11. Malyuk A.A., Pazyzin S.V., Pogozhin N.S. Introduction to information in automated systems. Moscow: Telecom Hotline. 2001. 148 p.
12. Features of online search as a kind of investigative actions. website. URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/osoblyvosti-provedennya-online-obshuku-yak-riznovydu-slidchyh-dij/>

Бойчук Дмитро Сергійович

кандидат юридичних наук,

старший викладач кафедри права Європейського Союзу

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Бойчук Дмитрий Сергеевич

кандидат юридических наук,

старший преподаватель кафедры права Европейского Союза

Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого

Boichuk Dmytro

PhD in Law, Senior Lecturer of the European Union Law Department

Yaroslav Mudryi National Law University

ORCID: 0000-0001-7967-4443

Ігнатюк Юлія Олегівна

студентка

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Игнатюк Юлия Олеговна

студентка

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Ignatyuk Yuliya

Student of Economic Law Faculty

Yaroslav Mudryi National Law University

DOI: 10.25313/2520-2308-2021-11-7747

ПЕРСПЕКТИВИ ВСТУПУ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ

ПЕРСПЕКТИВЫ ВСТУПЛЕНИЯ УКРАИНЫ В ЕВРОПЕЙСКИЙ СОЮЗ

PROSPECTS FOR UKRAINE'S ACCESSION TO THE EUROPEAN UNION

Анотація. З моменту проголошення незалежності України, наша держава має на меті визнання на міжнародній арені. Проте визнання, це не єдина мета, важливим кроком є саме вступ до міжнародних організацій.

Розвиток України у світі в умовах сьогодення базується на засадах Європейської інтеграції з огляду на основоположні цінності західної культури, що є важливими аспектом громадянського демократичного суспільства: парламентаризму, лібералізації, права національних меншин, права людини, свободу пересування, свободу отримання освіти будь-якого рівня тощо.

Останні роки будь-які питання зовнішньої політики України є досить актуальним серед обговорень українським суспільством. Питання європейської інтеграції є одним із найважливіших та характеризується невирішеністю цієї проблеми. Участь України в процесах європейської спільноти є предметом обговорення не тільки у політичних колах, але й серед населення.

В даній статті розглядається загальна характеристика Європейського Союзу, також з'ясовуються цілі та принципи ЄС, які зокрема спрямовані на підтримку миру і стабільності в Європі, дотримання спільних цінностей ЄС між усіма державами-членами та забезпечення добробуту народів країн-членів. Визначено основоположні ідеї та принципи ЄС,

які базуються на забезпеченні вільного руху людей, товарів, послуг і капіталів між країнами-членами. Досліджено проблематику вступу України до Європейського Союзу, основні вимоги щодо членства в ЄС. Саме це визначає актуальність обраної теми для наукового дослідження.

Важливою частиною дослідження є визначення напрямків співробітництва між Україною та ЄС, серед яких: енергетика, торгівля та інвестиції, юстиція і внутрішні справи, наближення законодавства України до законодавства Євросоюзу, охорона навколишнього середовища тощо.

Також в даному дослідженні з'ясовується готовність і сучасний стан політичних реформ держави України на шляху приєднання до ЄС, внаслідок якого зроблено висновок, що безумно, перспективи членства є, підтвердженням цього є ряд угод про співробітництво у різних сферах, проте ключовим аспектом є приведення у відповідність внутрішнього законодавства до *acquis communautaire*.

Ключові слова: Європейський Союз, євроспільнота, реформи, інтеграція, економіка, євроінтеграція.

Анотація. С момента провозглашения независимости Украины, наше государство имеет целью признание на международной арене. Однако признание, это не единственная цель, важным шагом является именно вступление в международные организации.

Развитие Украины в мире в условиях сегодняшнего дня базируется на принципах Европейской интеграции, учитывающая основополагающие ценности западной культуры, что является важным аспектом гражданского демократического общества: парламентаризма, либерализации, права национальных меньшинств, права человека, свободу передвижения, свободу получения образования любого уровня и т.д.

Последние годы любые вопросы внешней политики Украины являются достаточно актуальным среди обсуждений украинским обществом. Вопрос европейской интеграции является одним из важнейших и характеризуется нерешенностью этой проблемы. Участие Украины в процессах европейского сообщества является предметом обсуждения не только в политических кругах, но и среди населения.

В данной статье рассматривается общая характеристика Европейского Союза, также выясняются цели и принципы ЕС, которые в частности направлены на поддержание мира и стабильности в Европе, соблюдение общих ценностей ЕС между всеми государствами-членами и обеспечение благосостояния народов стран-членов. Определены основополагающие идеи и принципы ЕС, которые базируются на обеспечении свободного движения людей, товаров, услуг и капиталов между странами-членами. Исследованы проблематика вступления Украины в Европейский Союз, основные требования относительно членства в ЕС. Именно это определяет актуальность выбранной темы для научного исследования.

Важной частью исследования является определение направлений сотрудничества между Украиной и ЕС, среди которых: энергетика, торговля и инвестиции, юстиция и внутренние дела, приближение законодательства Украины к законодательству Евросоюза, охрана окружающей среды и т.д.

Также в данном исследовании выясняется готовность и современное состояние политических реформ государства Украины на пути присоединения к ЕС, вследствие которого сделан вывод, что безумно, перспективы членства являются, подтверждением этого является ряд соглашений о сотрудничестве в различных сферах, однако ключевым аспектом является приведение в соответствие внутреннего законодательства к *acquis communautaire*.

Ключевые слова: Европейский Союз, евросообщество, реформы, интеграция, экономика, евроинтеграция.

Summary. Since the declaration of independence of Ukraine, our state aims to be recognized in the international arena. However, recognition is not the only goal, an important step is to join international organizations.

The development of Ukraine in the world in today's conditions is based on the principles of European integration, taking into account the fundamental values of Western culture, which are an important aspect of civil democratic society: parliamentarism, liberalization, the rights of national minorities, human rights, freedom of movement, freedom of education of any level, etc.

In recent years, any issues of Ukraine's foreign policy are quite relevant among the discussions of the Ukrainian society. The issue of European integration is one of the most important and characterized by the insolency of this problem. Ukraine's participation in the processes of the European community is the subject of discussion not only in political circles, but also among the population.

This article examines the general characteristics of the European Union, also clarifies the goals and principles of the EU, which in particular are aimed at maintaining peace and stability in Europe, adhering to the common values of the EU between all member states and ensuring the welfare of the peoples of the member states. The fundamental ideas and principles of the EU are defined, which are based on ensuring the free movement of people, goods, services and capital between member states. The problem of Ukraine's accession to the European Union, the main requirements for EU membership are investigated. This determines the relevance of the chosen topic for scientific research.

An important part of the study is the definition of the directions of cooperation between Ukraine and the EU, including: energy, trade and investment, justice and internal affairs, approximation of the legislation of Ukraine to the EU legislation, environmental protection, etc.

*Also in this study we find out the readiness and current state of political reforms of the state of Ukraine on the way to joining the EU, as a result of which it is concluded that it is insane, the prospects of membership are, confirmation of this is a number of agreements on cooperation in different spheres, but the key aspect is to bring into line with internal legislation to *acquis communautaire*.*

Key words: European Union, European Community, reforms, integration, economics, Euro-cooperation.

Постановка проблеми. З моменту набуття незалежності України, почав розвиватися сектор зовнішньої політики, зокрема інтеграція до Європейського Союзу. Важливим кроком на шляху до євроінтеграції була Угода про асоціацію з ЄС, яка набула чинності у 2017р.

Серед політичних завдань зовнішньої політики України, одним із найважливіших на сьогодні є інтеграція до Європейського Союзу. Наша держава мотивує свій намір вступу до ЄС тим, що європейська інтеграція — це можливість вдосконалення економіки, іноземне інвестування, збільшення робочих місць, підвищення експорту товарів вітчизняного ринку.

Інтеграція створюватиме умови для переходу до вищого рівня міжнародної кооперації, коли делегування окремих національних повноважень відбувається в обмін на можливість здійснювати повноправний вплив на процес прийняття рішень, як це передбачено для членів таких міжнародних утворень, як ЄС та НАТО.

Проте, на сьогодні питання подальшого розширення ЄС постає, як ніколи гостро. Наразі, проблема стосується не лише часових термінів подальшої євроінтеграції, а й в загальному аспекті можливість членства як такого.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблеми сталого розвитку на глобальному та локальному рівнях присвячений ряд досліджень, зокрема праці вітчизняних — Ю. Якименка [1], А.В. Єрмолаєва [2], Б.О. Парахонського [2], К. Єлісеєва [4], М. Пашкова [1] та ін.

Метою статті є аналіз загальних характеристик, основоположних ідей та принципів Європейського Союзу, основні напрямки співробітництва між Україною та ЄС, дослідження можливості приєднання України до європейської спільноти.

Виклад основного матеріалу. В першу чергу слід надати дефініцію поняттю євроінтеграції. Європейська інтеграція — складний, багаторівневий, поступовий процес в різних сферах — політичній, економічній, соціальній, культурній. Важливим аспектом є також психологічна спря-

мованість громадян, підтримка руху країни до ЄС, визнання в українському суспільстві європейської ідентичності [1].

Європейський Союз є політичним та економічним об'єднанням, до складу якого на сьогодні входить 27 європейських країн.

Вважаємо, що об'єднання держав у Європейський Союз є унікальним, оскільки дане об'єднання не є федеративною державою чи конфедерацією і водночас не становить «класичну» міжнародну організацію, спрямовану на міждержавне співробітництво (як ООН, ОБСЄ та ін.).

Також, ЄС характеризується специфічною системою інститутів та системою прийняття спільних рішень, які мають базуватися на інтересах держав-членів та об'єднання в цілому. В той же час суперечності між національними інтересами окремих країн ЄС і наднаціональними потребами розвитку об'єднання в цілому продовжують визначати діяльність ЄС. Ця суперечність є причиною криз як політичного, так і економічного характеру, і одночасно створює потужний стимул до пошуку шляхів їх розв'язання. Наступною характерною ознакою Європейського об'єднання є посилення інтеграційних процесів усередині ЄС і розширення шляхом включення нових країн-членів в Союз. В свою чергу, збільшення кількості членів супроводжує процеси європейської інтеграції від самого їх початку. Проте, на сьогодні процес розширення ЄС є не таким легким і характеризується значними складнощами, що безпосередньо впливає на процеси європейської інтеграції України [2, с. 192].

Серед фундаментальних засад ЄС вважає підтримку миру і стабільності в Європі, дотримання спільних цінностей ЄС між усіма державами-членами та забезпечення добробуту народів країн-членів. Основоположні ідеї та принципи ЄС базуються на забезпеченні вільного руху людей, товарів, послуг і капіталів між країнами-членами. Вимогою до усіх країн, які є членами Союзу є демократичність, формування державного простору, де забезпечується дотримання прав людини, принципу верховенства права, захисту прав меншості тощо.

Щодо цілей ЄС, — вони з самого початку заснування були націлені на вирішення економічних, соціальних та безпекових завдань: створення простору свободи, безпеки та правосуддя всередині ЄС, забезпечення захисту навколишнього середовища, ринкової економіки, яка базується на інтересах суспільства принципів конкурентоспроможності.

Дані цілі мають кореспондуватися з європейськими країнами, що мають намір приєднатися до ЄС.

Піком розширення ЄС став саме 2004 рік, приєдналися 10 нових країн-членів (переважно посткомуністичні країни ЦСЄ та Балтії). Згодом, у 2007 р. до Європейського Союзу приєдналися ще дві країни — Румунія та Болгарія. Проте, після 2007 р. констатується поступове вповільнення процесу розширення, проте, незважаючи на те, що процедура вступу до європейської спільноти уповільнюється, однак процес розширення продовжується.

3 грудня 2008 року Європейська Комісія оприлюднила Комунікацію «Східне партнерство». В даному проекті особливу увагу звернено на формування зони вільної торгівлі, підписання угоди про асоціацію, лібералізацію візового режиму для країн, що беруть участь у проекті, співпраці задля енергетичної безпеки, одночасно збільшивши фінансування проекту до 600 млн. євро до 2013 року.

Основними засадами проекту «Східне партнерство» є: по-перше, розширення зон вільної торгівлі, спрощення візового режиму та поступовий рух до його лібералізації; по-друге, підтримка адаптаційного процесу законодавства та зміцнення інституційної здатності країн-партнерів, сприяння регіональному розвитку на основі політики регіонального вимірювання ЄС; по-третє, створення інтегрованої системи управління кордонами; по-четверте, співпрацю у сфері енергетичної безпеки [3].

Дана концепція для України характеризується такими перевагами: за часів незалежності нашої держави — це буде перший формат відносин, де на центральне місце буде поставлено не лише географічне розташування, а партнерство як таке, що базується на спільних цінностях об'єднаної Європи.

Також, Україна виходить з практичних міркувань про співпрацю в рамках даної ініціативи. «Східне партнерство» можна розглядати через призму злагодженого доповнення до вже досягнутого рівня двосторонніх відносин з ЄС. Оскільки, на даному етапі важливо відзначити, що саміти, що відбуваються між Україною і Європейським Союзом є платформою для діалогу, що наразі є достатньо важливим аспектом [4].

Якщо говорити про вступ України до ЄС, то європейська інтеграція є напрямом зовнішньої політики, який відображає стратегічну пріоритетність даного питання. Процес євроінтеграції передбачає проведення ряду реформ в Українській Державі, модернізації політичної системи, поширення сучасних технологій політичного й економічного менеджменту, закріплення України як конкурентоспроможної держави, відповідність законодавства стандартам Європейського Союзу.

Основними напрямками співробітництва між Україною і ЄС є енергетика, торгівля та інвестиції, юстиція і внутрішні справи, наближення законодавства України до законодавства Євросоюзу, охорона навколишнього середовища, транспортна сфера, транскордонне співробітництво, співпраця у сфері науки, технологій та космосу. Як невід'ємна частина Європи Україна орієнтується на чинну в розвинених європейських країнах модель соціально-економічного розвитку.

Важливим аспектом розширення Європейського Союзу є прискорення економічних реформ. На думку посла Латвії в Україні Юрія Пойканоса однією з головних проблем євроінтеграції України є низький рівень іноземних інвестицій. Також, на його переконання «якщо іноземні інвестори не відчуватимуть стовідсоткову стабільність, щоб не було фактів рейдерства, то до України вони не прийдуть». У реалізації економічного співробітництва з ЄС Україна виходитиме з необхідності інтеграції в економічні та соціальні структури ЄС, поступове входження до єдиного внутрішнього ринку Європейського Співтовариства. Набуття Україною членства у Світовій Організації Торгівлі (СОТ) сприятиме вирішенню завдань щодо створення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС [5].

Загалом, стосовно перспективи членства України в Європейському Союзі, то це питання зберігається невизначеним. Держави-члени ЄС вважають, що ані Україна, ані ЄС на сьогодні не готові до співпраці. Європейський Союз — це спільнота, яка характеризується на спільних цінностях між державами-членами, які Україна поділяє і прагне надати їм практичного змісту у суспільному житті. Це означає поступовий і послідовний шлях країни до набуття нею ознак європейської ідентичності у сучасному її сенсі, а не тільки з огляду на географічний та історичний аспект.

Реалізуючи євроінтеграційні прагнення України, невирішеними залишаються значні проблеми в питаннях, що стосуються побудови надійного економічного підґрунтя для іноземних інвестицій, ефективної системи управління державою на цен-

тральному і місцевому рівнях, реорганізації судової гілки влади, забезпечення надійного рівня захисту прав людини відповідно до демократичних принципів, прийнятих у європейських країнах. Негативні тенденції у цій сфері стали предметом серйозних заяв з боку європейських інституцій [2].

Вирішення вищеперелічених проблем разом із формуванням соціально-економічної моделі розвитку країни, що сприятиме помітному підвищенню життєвого рівня громадян, допоможе Україні у досягненні євроінтеграційних цілей. З практичної точки зору, основні заходи щодо виконання євроінтеграційних завдань повинні здійснюватися через призму двох аспектів. Перший з них повинен бути націлений на покрокове формування внутрішніх передумов для інтеграції в ЄС, другий, в свою чергу, полягає в посиленні міжнародного співробітництва з ЄС, насамперед за допомогою способу адаптування правового становища держави до європейських стандартів, а також виконання усіх необхідних умов у запропонованій Євросоюзом новій концепції співробітництва з сусідніми країнами.

Якщо говорити про наближення до норм та стандартів ЄС, то лід зазначити, що це потребує цілого комплексу інституційних, політичних, соціально-економічних та гуманітарних реформ. Перебудова правової системи України має торкатися всіх сфер життя держави, гарантуючи демократичність, незалежність засобів масової інформації, незалежність судової влади, надійний захист особистих свобод, прав людини та національних меншин, активну боротьбу з організованою злочинністю, корупцією та відмиванням коштів.

Складовими реформування соціальної сфери є досягнення європейських норм у системі охорони здоров'я, пенсійного забезпечення та інших соціальних гарантій.

Також, як уже зазначалося, однією з найважливіших умов євроінтеграції є реформування економіки в державі, а саме приведення її у таких стан, коли вона спроможна буде витримати тиск конкуренції і ринкових сил у межах ЄС. Ключем розвитку економіки є забезпечення макроекономічної стабільності, лібералізація торговельного

режиму, відповідне правове забезпечення ринкових перетворень, запровадження та дотримання європейських стандартів у сфері конкуренції та державної підтримки виробників, створення сприятливого інвестиційного клімату, здійснення збалансованої експортно-імпоротної політики.

Висновки. Курс зовнішньої політики на євроінтеграцію об'єктивно посилює необхідність проведення реформ різних сфер життя держави. Дана стратегічна ціль має переваги для Української держави, адже, таким чином, в Україні здійснюється впровадження європейських стандартів, розширюються рамки співробітництва з Європейським Союзом. З практичної точки зору, перед владою України виникає необхідність виконання таких завдань: проведення реформи у сфері захисту прав і свобод людини, верховенства права та функціонування демократичних інститутів; впровадження ефективної моделі економічного розвитку України як умови досягнення соціального та економічного рівня країн ЄС; підвищення конкурентоспроможності України на ринку ЄС; продовження діяльності з лібералізації візового режиму та спрощення процедури отримання віз українськими громадянами; отримання технічної та фінансової допомоги ЄС для належного облаштування східної та північної ділянок Державного кордону України, екстрадиції і депортації нелегальних мігрантів тощо.

Інтеграція країни у європейську спільноту — це послідовний шлях, що забезпечує, в першу чергу, загальнонаціональні інтереси країни в цілому у випадку їх відповідності інтересам самого Союзу. Проте особливістю є те, що реформи всередині держави мають проводитись із врахуванням зовнішньополітичних інтересів та внутрішньоекономічних орієнтирів.

Вступ України до ЄС — це питання перспективи, яке залежить від багатьох факторів. Однак, доля Української держави в ЄС залежить як від ефективності внутрішніх реформ, так і від трансформаційних процесів всередині ЄС. Отже, у найближчій перспективі Україну на євроінтеграційному шляху очікує клопітка робота з законодавством та приведення держави у відповідність до європейських стандартів в інших сферах.

Література

1. Якименко Ю. Україна на шляху до ЄС: оцінки, думки і сподівання громадян [Електронний ресурс] / Ю. Якименко, М. Пашков. 2018. URL: <https://razumkov.org.ua/statti/ukraina-na-shliakhu-do-yes-otsinky-dumky-i-spodivannia-hromadian>
2. Європейський проект та Україна: монографія / А.В. Єрмолаєв, Б.О. Парахонський, Г.М. Яворська, О.О. Резнікова [та ін.]. К.: НІСД, 2012. 192 с.

3. Східне партнерство ЄС: Скромне фінансово, амбітне на словах? [Електронний ресурс] / Радіо Свобода. 2009. URL: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/1617852.html>
4. Елисеєв К. Україна и ЕС: партнерство — ассоциация — членство [Електронний ресурс] / К. Єлісеєв // Дзеркало тижня. 2009. № 16 (744). URL: <http://www.zerkalo-nedeli.com/1000/1600/66101/>
5. Чим Україна відрізняється від кандидатів у члени ЄС [Електронний ресурс]. 2021. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2021/09/9/7127625/>

References

1. Jakymenko Ju. Ukrajina na shljakhu do JeS: ocinky, dumky i spodivannja ghromadjan [Elektronnyj resurs] / Ju. Jakymenko, M. Pashkov. 2018. URL: <https://razumkov.org.ua/statti/ukraina-na-shliakhu-do-yes-otsinky-dumky-i-spodivannia-hromadian>
2. Jevropejskij proekt ta Ukrajina: monografija / A. V. Jermolajev, B. O. Parakhonskij, Gh. M. Javorsjka, O. O. Reznikova [ta in.]. — K.: NISD, 2012. — 192 s.
3. Skhidne partnerstvo JeS: Skromne finansovo, ambitne na slovakh? [Elektronnyj resurs] / Radio Svoboda. 2009. URL: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/1617852.html>
4. Elyseev K. Ukayna y ES: partnerstvo — assocjacyja — chlenstvo [Elektronnyj resurs] / K. Jelisejev // Dzerkalo tyzhnja. 2009. # 16 (744). URL: <http://www.zerkalo-nedeli.com/1000/1600/66101/>
5. Chym Ukrajina vidriznjajetsja vid kandydativ u chleny JeS [Elektronnyj resurs]. 2021. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2021/09/9/7127625/>

Радчук Олександр Павлович

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри Міжнародного приватного права та порівняльного правознавства
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*

Радчук Александр Павлович

*кандидат юридических наук, доцент,
доцент кафедры Международного частного права и сравнительного правоведения
Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого*

Radchuk Oleksandr

*Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of
Private International Law and Comparative Law Department
Yaroslav Mudryi National Law University*

Плотнікова Анна Дмитрівна

*студентка
Інституту прокуратури та кримінальної юстиції
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Плотникова Анна Дмитриевна

*студентка
Института прокуратуры и уголовной юстиции
Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого*

Plotnikova Anna

*Student of the
Criminal Justice and Prosecutors' Training Institute of
Yaroslav Mudryi National Law University*

Дубина Катерина Валеріївна

*студентка
Інституту прокуратури та кримінальної юстиції
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Дубина Екатерина Валерьевна

*студентка
Института прокуратуры и уголовной юстиции
Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого*

Dubyna Kateryna

*Student of the
Criminal Justice and Prosecutors' Training Institute of
Yaroslav Mudryi National Law University*

DOI: 10.25313/2520-2308-2021-11-7670

**ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ АВТОРСЬКИХ ПРАВ
У МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ**

**ПРАВОВЫЕ ПРОБЛЕМЫ И ОСОБЕННОСТИ ЗАЩИТЫ АВТОРСКИХ ПРАВ
В МЕЖДУНАРОДНОМ ЧАСТНОМ ПРАВЕ**

**LEGAL PROBLEMS AND FEATURES OF COPYRIGHT PROTECTION
IN INTERNATIONAL PRIVATE LAW**

Анотація. Стаття присвячена дослідженню правових проблем і особливостей захисту авторських прав як інституту права інтелектуальної власності в міжнародному приватному праві.

У роботі стисло описується історія становлення інституту захисту права інтелектуальної власності у міжнародному приватному праві. З'ясовано, що цей процес бере початок у 19-му столітті, на різних етапах приймалися конвенції. Окреслено процес виникнення Всесвітньої організації інтелектуальної власності, яка відіграє ключову роль у координації міжнародного співробітництва у сфері захисту авторських прав. Досліджено підсумки проведення Стокгольмської конференції 1967 р., зокрема щодо визнання «права автора на відтворення», принципу охорони особистих прав автора та ін.

Проаналізовано положення Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів 1886 р. щодо об'єктів охоронюваних авторських прав і Берлінської конференції 1908 р., якою було встановлено нові положення, такі як термін охорони авторського права, чіткі визначення понять літературного і художнього творів тощо. З'ясовано відмінність між Бернською та Женевською конвенціями.

Вказано, що існує дві форми захисту авторських прав: юрисдикційна і неюрисдикційна. В рамках юрисдикційної форми визначено сутність загального і спеціального порядків захисту.

Визначено ключові правила вирішення колізійних питань щодо регулювання інституту авторських прав. Серед них правила щодо визнання рішень іноземних судів, положення про вживання права до договірних зобов'язань тощо.

Виокремлено види порушень авторського права в мережі Інтернет. На прикладі Франції та США розглянуто заходи боротьби з порушенням авторського права в мережі Інтернет.

Проаналізовані запропоновані науковцями способи захисту авторського права в Інтернеті: обмеження функціональності, встановлення своєрідного «таймеру», використання послуг клірингових центрів, використання криптографічних конвертів, застосування цифрових марок.

Запропоновано створення міжнародної нормативної бази, яка б регулювала захист авторських прав в мережі Інтернет, а також містила механізми як превентивного захисту авторського права, так і захисту після порушення, та їх правову регламентацію.

Ключові слова: авторське право, інтелектуальна власність, міжнародне право, захист авторських прав в мережі Інтернет.

Аннотация. Статья посвящена исследованию правовых проблем и особенностей защиты авторских прав как института интеллектуальной собственности в международном частном праве.

В работе кратко описывается история становления защиты права интеллектуальной собственности в международном частном праве. Выяснено, что она начинается в 19 веке. Обозначен процесс возникновения Всемирной организации интеллектуальной собственности, которая играет ключевую роль в координации принятия мер по международному сотрудничеству в сфере защиты авторских прав.

Проанализированы положения Бернской конвенции об охране литературных и художественных произведений 1886 г. касательно объектов охраняемых авторских прав и Берлинской конференции 1908 г., в ходе которой были установлены новые положения, такие как срок охраны авторского права, четкие определения понятий литературного и художественного произведений и т.п.

Исследованы итоги проведения Стокгольмской конференции 1967 г., в частности касательно признания «права автора на воспроизведение», принципа охраны личных прав автора и т.д. Выяснено различие между Бернской и Женевской конвенциями.

Указано, что есть две формы защиты авторских прав: юрисдикционная и неюрисдикционная. В рамках юрисдикционной формы определена сущность общего и специального порядков защиты.

Определены ключевые правила решения коллизионных вопросов регулирования института авторских прав. Среди них правила признания решений иностранных судов, положения о применении права к договорным обязательствам и т.д.

Выделены виды нарушений авторского права в сети Интернет. На примере Франции и США рассмотрены меры по борьбе с нарушением авторского права в сети Интернет на законодательном уровне.

Проанализированы выделенные учеными способы защиты авторского права в Интернете: ограничение функциональности, установление своеобразного «таймера», использование услуг клиринговых центров, использование криптографических конвертов, применение цифровых марок.

Предложено создание международной нормативной базы, которая регулировала бы защиту авторских прав в сети Интернет, а также содержала механизмы как превентивной защиты авторского права, так и защиты после нарушения, и их правовую регламентацию.

Ключевые слова: авторское право, интеллектуальная собственность, международное право, защита авторских прав в сети Интернет.

Summary. The article is devoted to the study of legal problems and features of copyright protection as an institution of intellectual property in international private law.

The work briefly describes the history of the formation of the protection of intellectual property rights in international private law. It is found out that it begins in the 19th century. The process of the emergence of the World Intellectual Property Organization, which plays a key role in coordinating the adoption of measures for international cooperation in the field of copyright protection, has been outlined.

The article analyzes the positions of the Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works of 1886 regarding the objects of protected copyright and the Berlin Conference of 1908, during which new provisions were established, such as the term of copyright protection, clear definitions of the concepts of literary and artistic works, etc.

The results of the 1967 Stockholm Conference were investigated, in particular about the recognition of the «author's right to reproduce», the principle of protecting the personal rights of the author, etc. The difference between the Berne and Geneva conventions is clarified.

It is stated that there are two forms of copyright protection: jurisdictional and non-jurisdictional. Within the framework of the jurisdictional form, the essence of the general and special protection procedures is determined.

The key rules for resolving conflict issues of regulation of the institution of copyright have been determined. Among them are the rules for recognizing decisions of foreign courts, provisions on the application of law to contractual obligations, etc.

The types of copyright infringements on the Internet have been highlighted. Measures to combat copyright infringement on the Internet at the legislative level are considered using the example of France and the United States.

The methods of copyright protection on the Internet identified by scientists have been analyzed: limited functionality, the establishment of a kind of «timer», the use of services of clearing centers, the use of cryptographic envelopes, the use of digital stamps.

It is proposed to create an international regulatory framework that would regulate the protection of copyright on the Internet, as well as contain mechanisms for both preventive protection of copyright and protection after the infringement, and their legal regulation.

Key words: copyright, intellectual property, international law, copyright protection on the Internet.

Постановка проблеми. На сьогодні проблема охорони та захисту авторського права посідає важливе місце як в національному, так і в міжнародному приватному праві, що зумовлюється наданням широких можливостей для творчої діяльності та поширенням посягань на авторське право. Для вирішення даної проблеми необхідно подальше вдосконалення правового захисту та удосконалення правового регулювання.

До того ж з розвитком інноваційних технологій проблема захисту авторських прав набуває все більшого значення. Актуальність захисту авторського права в мережі Інтернет виражається через появу нових видів порушення, а також через необхідність створювати ефективні механізми як превентивного захисту, так і захисту після порушення авторського права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми захисту та охорони авторського права ставали об'єктом дослідження багатьох вітчизняних та зарубіжних дослідників, серед яких Пильгун Н.В. [1], Черкавська Н.Р. [1], Ізбаш О.О. [3], Фучеджі В.Д. [6], Рудник Т.В. [7], Лісниченко Я.В. [9], Юрченко С.М. [10], Смоян А.А. [10]. Не зважаючи на те, що даній проблемі приділялося багато уваги науковцями, дане питання потребує

подальшого вивчення, зокрема, в аспекті захисту авторського права в мережі Інтернет.

Метою статті є розкриття особливостей захисту авторського права в міжнародному приватному праві, а також визначення механізмів захисту авторського права в мережі Інтернет та шляхів їх вдосконалення.

Виклад основного матеріалу. Історія становлення захисту права інтелектуальної власності в міжнародному приватному праві бере початок в 19-му столітті, коли у 1873 р. винахідники з іноземних держав не захотіли брати участь у виставці винаходів у Відні через страх, що їх ідеї вкрадуть і використають в інших країнах. З того часу у світі почали укладати договори, що передбачили захист права інтелектуальної власності, у т.ч. авторських прав, за межами держави їх виникнення. Таким чином було покладено початок формування міжнародної системи охорони інтелектуальної власності [1, с. 3–4].

Спочатку міжнародне право інтелектуальної власності акцентувало увагу на розробленні матеріальних і процесуальних норм охорони авторських прав, проте згодом розпочалося запровадження міжнародних стандартів захисту таких прав. Головною організацією, яка координує вжиття заходів щодо

міжнародного співробітництва, є Всесвітня організація інтелектуальної власності. Це одна з 16 спеціалізованих організацій у складі ООН. Свого сучасного вигляду організація набула у 1967 р., коли було укладено Конвенцію про заснування Всесвітньої організації інтелектуальної власності [1, с. 5]. Ця організація забезпечує охорону права інтелектуальної власності шляхом укладання міжнародних угод, співробітництва з міжнародними організаціями і державами, надання допомоги технічної допомоги державам, забезпечення роботи служб тощо.

У міжнародному приватному праві регулювання відносин з приводу використання, поширення та охорони авторських прав здійснюється на підставі міжнародних конвенцій, угод та договорів.

В основі міжнародного механізму охорони авторського права насамперед знаходиться Бернська Конвенція 1886 року в її численних редакціях.

Бернська Конвенція до охоронюваних прав відносить авторські права на літературні та художні твори, зокрема фотографічні, хореографічні, кінематографічні, музико-драматичні тощо [2].

В процесі вдосконалення норм Бернської Конвенції щодо охорони авторського права важливе значення має Берлінська конференція 1908 року, під час якої було встановлено нові положення, зокрема: 1) визначено, що термін охорони авторського права становить увесь час життя автора і п'ятдесят років після його смерті (стаття 7) [2]; 2) були визнані права автора на відтворення і публічне представлення робіт в кінематографі; 3) поняття літературного та художнього творів набули більш чіткого визначення, а також було закріплено положення, яке зазначало, що дані твори повинні підлягати охороні в усіх країнах-учасниках з обов'язковим закріпленням цього в національних законодавствах; 4) за власником авторського права було визнано правомочність на трансляцію твору по радіо тощо [3, с. 83].

Також в аспекті змін та доповнень Бернської Конвенції має значення Стокгольмська конференція, яка відбулась у 1967 році. Під час даної конференції було: 1) визнано «права автора на відтворення», що розширило обсяг правомочностей автора; 2) деталізовано принцип охорони особистих прав автора; 3) впорядковано режим кінематографічних творів; 4) продовжено термін охорони певних авторських правомочностей тощо [3, с. 84–85].

Сьогодні діє нова редакція цієї конвенції, а саме — Паризький Акт від 24 липня 1971 року, змінений 2 жовтня 1979 року.

Регулювання відносин в галузі авторського права здійснюється також на підставі Всесвітньої

(Женевської) конвенції про авторське право 1952 року (далі — Женевська конвенція), нову редакцію якої було ухвалено в 1971 році.

Стаття 1 Женевської конвенції закріплює, що кожна держава-учасниця цієї конвенції зобов'язується вжити всіх заходів, необхідних для забезпечення достатньої і ефективної охорони прав авторів і всіх інших власників авторських прав на літературні, наукові і художні твори, як-от: твори письмові, музичні, драматичні та кінематографічні, твори живопису, графіки та скульптури [4].

Головна відмінність між Бернською та Женевською конвенціями полягає в тому, що перша спрямована на встановлення одноманітного правового режиму охорони авторського права в державах-учасниках, а друга забезпечує захист авторського права іноземців відповідно до національного законодавства держав-учасниць [5, с. 154].

Таким чином, було створено велику нормативно-правову базу з питань охорони та захисту авторського права в ході багатостороннього міжнародного співробітництва.

Виокремлюють дві форми захисту авторських прав: юрисдикційну й неюрисдикційну.

Юрисдикційна форма представляє діяльність державних органів по захисту порушених авторських прав під час цивільного та кримінального провадження, а також провадження по справах про адміністративні правопорушення. Її сутність полягає в тому, що особа, чиї права порушені, звертається до уповноваженого державного органу, що своїми діями може зупинити правопорушення і відновити порушене право. Виділяють загальний і спеціальний порядок юрисдикційного захисту. Загальний порядок здійснюється судами, а спеціальний — відповідними державними органами, до яких подається скарга, під час адміністративного порядку.

Неюрисдикційна форма представляє самостійні дії фізичних та юридичних осіб щодо захисту авторських прав. Громадяни та організації не звертаються до державних органів. В рамках неюрисдикційної форми захисту дозволяється використання лише законних способів захисту таких як переговори з порушником [6, с. 94–95].

У міжнародному приватному праві виникає багато колізійних питань щодо регулювання інституту авторських прав. Це, наприклад, питання обрання права певної держави для захисту порушених прав, питання підсудності справ, пов'язаних з набуттям, використанням і захистом прав інтелектуальної власності тощо.

Науковці виокремлюють такі ключові способи вирішення зазначених колізій:

1. У разі виникнення спірних правовідносин, сторони можуть домовитися, до суду якого країни вони будуть звертатися, наприклад, щодо пред'явлення вимоги про відшкодування шкоди.

2. Для захисту порушених авторських прав застосовується право тієї країни, на території якої необхідна охорона.

3. Положення про вживання права до договірних зобов'язань застосовується у процесі укладання договорів, предметом яких є авторські права.

4. До виникнення чи припинення авторських прав, які підлягають державній реєстрації, застосовується право тієї держави, де відбулася реєстрація прав.

5. Рішення іноземних судів щодо наявності, дійсності і реєстрації авторських прав визнаються лише тоді, коли вони винесені або визнаються в державі, на території якої просилася охорона [7, с. 76].

Дипломатична конвенція Всесвітньої організації інтелектуальної власності (далі — ВОІВ) 1996 року заклала підґрунтя для регулювання захисту авторських прав в мережі Інтернет на міжнародному рівні. Під час цієї дипломатичної конвенції було прийнято Договір ВОІВ про авторське право та Договір ВОІВ про виконання і фонограми. Необхідність прийняття зазначених договорів зумовлювалась глибоким впливом розвитку та зближенням інформаційних та комунікаційних технологій на створення та використання літературних і художніх творів, а також потребою у введенні нових міжнародних правил та більш чіткому тлумаченні певних існуючих правил з метою забезпечення адекватного вирішення питань, що виникають у зв'язку з економічним, соціальним, культурним та технічним розвитком [8].

З постійним розвитком Інтернету все більш актуальним стає питання захисту авторських прав на контент, розміщений в Мережі. Здійснення захисту авторських прав у мережі Інтернет є проблемним також у зв'язку з міжнародним характером правопорушень.

На сьогодні найпоширенішими видами порушень авторського права в мережі Інтернет вважають: 1) плагіат, тобто незаконне привласнення авторства на твори, розміщені в Мережі; 2) піратство (відтворення та розповсюдження Мережею об'єктів авторського права з наданням до них відкритого доступу без дозволу власника авторського права).

В окремих зарубіжних країнах для захисту авторських прав в мережі Інтернет почали приймати нормативно-правові акти з цього питання. Так,

першою країною, яка почала боротьбу з піратством в Мережі, є Франція, яка прийняла Закон «Про три кроки» в 2010 році. Цим законом була введена «трикрокова» система контролю щодо дотримання авторських прав в Інтернеті, завдяки якому влада може в примусовому порядку закривати доступ до Мережі порушникам авторських прав [9, с. 73].

США в Законі «Про авторське право у цифровому тисячолітті» закріплено механізм припинення доступу до матеріалів, щодо яких є підозра у порушенні авторських прав, а також схему відповідальності провайдера за порушення даних прав в мережі Інтернет. Відповідно до зазначеного Закону суб'єкти мають право вимагати видалення об'єктів авторського права, щодо яких існує підозра про їх розміщення без дозволу [9, с. 76].

Не дивлячись на те, що окремі країни на національному рівні почали боротьбу з порушенням авторського права в мережі Інтернет, вважаємо за доцільне, створити міжнародну нормативну базу, яка б регулювала захист авторських прав у мережі Інтернет, а також містила механізми як превентивного захисту авторського права, так і захисту після порушення таких прав, та їх правову регламентацію.

Науковцями запропонована значна кількість засобів захисту авторського права в Інтернеті, серед яких до ефективних превентивних механізмів можна віднести:

- 1) обмеження функціональності, яке передбачає, що автор надає користувачам літературні та художні твори, які мають певні функціональні обмеження. Зокрема, власник авторського права розповсюджує програми, які не дають змогу зберігати об'єкти авторського права та/або відображати їх (копіювати, друкувати тощо). До цього механізму також належить демонстраційна (пробна) версія, тобто попередня (обмежена) версія об'єкту авторського права;
- 2) встановлення своєрідного «таймеру», або «годинникова бомба». Суть полягає в тому, що власник авторського права розповсюджує функціонально повноцінний об'єкт авторського права, але встановлює певні обставини (кількість разів використання, дату), після яких доступ до нього стає неможливим;
- 3) використання послуг клірингових центрів. Так, власник авторського права надає центру право на ліцензування своїх прав на об'єкт, а центр приймає плату від користувача і передає її автору [10, с. 109];
- 4) використання криптографічних конвертів, якими визнають програмне забезпечення, що

зашифровує літературні та художні твори, й доступ до них можна отримати тільки застосувавши належний ключ до шифру. Так, розповсюджуючи об'єкти авторських прав у криптографічних конвертах, власники авторських прав можуть захищати свої права шляхом зобов'язання користувачів платити за ключі, за допомогою яких буде надано доступ до об'єкта;

- 5) застосування цифрових марок, або системи «цифрових водяних знаків», впроваджених в об'єкти авторського права в мережі Інтернет. Суть полягає в тому, що при звичайному використанні об'єкта користувач не бачить яких-небудь закодованих позначень (знаку копірайту, імені автора тощо), проте при застосуванні певного програмного засобу можна довести, що файли містять інформацію, яка вказує на власника авторського права на даний об'єкт [11].

Висновки. Проаналізувавши правові проблеми та особливості захисту авторських прав у міжнародному приватному праві, можна зробити наступні висновки.

1. Авторське право посідає важливе місце в системі інститутів права інтелектуальної власності. Становлення захисту права інтелектуальної власності в міжнародному приватному праві розпочалося в 19-му столітті і особливо активно продовжується зараз, в епоху розвитку інноваційних технологій.

2. Проблема порушень авторського права завжди була актуальною. На сьогодні найбільша кількість порушень авторського права спостерігається в мережі Інтернет. Основними з них є плагіат і піратство. Науковці пропонують низку шляхів для захисту авторських прав у Мережі: обмеження функціональності, встановлення своєрідного «таймеру», використання послуг клірингових центрів, використання криптографічних конвертів, застосування цифрових марок.

3. Існує необхідність у створенні та вдосконаленні вже існуючої міжнародної нормативної бази з цього питання. Така база повинна регулювати захист авторських прав в Інтернеті, а також містити механізми захисту порушених прав і положення щодо запобігання вчиненню нових порушень.

Література

1. Пильгун Н.В., Черкавська Н.Р. Особливості правового захисту міжнародних авторських прав. Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». 2018. № 1 (17). С. 1–14.
2. Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів (Паризький Акт від 24 липня 1971 року, змінений 2 жовтня 1979 року), ратифікована Законом № 189/95-ВР від 31.05.95. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_051#Text.
3. Ізбаш О.О. Міжнародні аспекти захисту інтелектуальних прав. Lex Portus. 2018. № 2 (10). С. 79–94.
4. Всесвітня конвенція про авторське право 1952 року, ратифікована Постановою ВР № 3794–12 від 23.12.93 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_052#Text.
5. Бігун В.А., Білоусов Є.М., Корнієнко В.М. та ін. Міжнародне приватне право: підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / за ред. Проф. В.П. Жушмана та доц. І.А. Шуміло. Харків: Право, 2012. 320 с.
6. Фучеджі В.Д., Ганеліна К.І. Правові аспекти охорони і захисту авторських прав. Актуальні проблеми політики. 2009. № 37. С. 92–96.
7. Рудник Т.В. Деякі проблемні питання захисту авторського права в Україні. Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. 2009. № 1. С. 74–78.
8. Договір Всесвітньої організації інтелектуальної власності про авторське право, прийнятий Дипломатичною конференцією 20 грудня 1996 року та положення Бернської конвенції (1971 р.), на які містяться посилання у Договорі (Договір ВОІВ про авторське право) (1996), ратифікований Законом № 2733-III від 20.09.2001. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_770#top.
9. Лісниченко Я.В. Авторське право в мережі Інтернет: проблеми та перспективи захисту: магістерська робота. Тернопіль, 2018. 114 с.
10. Юрченко С.М., Смоян А.А. Особливості захисту авторського права в міжнародному приватному праві. «Молодий вчений»: юридичні науки. 2018. № 4 (56). С. 107–110.
11. Іващенко В.А. Технічні способи захисту авторських прав у всесвітній мережі Інтернет на етапі до порушення. URL: <http://intellect21.cdu.edu.ua/?p=281> (дата звернення: 29.10.2021).

References

1. Pyljghun N.V., Cherkavska N.R. Osoblyvosti pravovogho zakhystu mizhnarodnykh avtorsjkykh prav. Chasopys Nacionalnogho universytetu «Ostrozka akademija». Serija «Pravo». 2018. # 1 (17). S. 1–14.
2. Bernska konvencija pro okhoronu literaturnykh i khudozhnykh tvoriv (Paryzkyj Akt vid 24 lypnja 1971 roku, zminenyj 2 zhovtnja 1979 roku), ratyfikovana Zakonom # 189/95-VR vid 31.05.95. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_051#Text.
3. Izbash O.O. Mizhnarodni aspekty zakhystu intelektualnykh prav. Lex Portus. 2018. # 2 (10). S. 79–94.
4. Vsesvitnja konvencija pro avtorske pravo 1952 roku, ratyfikovana Postanovoju VR # 3794–12 vid 23.12.93 roku. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_052#Text.
5. Bighun V.A., Bilousov Je. M., Kornijenko V.M. ta in. Mizhnarodne pryvatne pravo: pidruch. dlja stud. juryd. vyssh. navch. zakl. / za red. Prof. V.P. Zhushmana ta doc. I.A. Shumilo. Kharkiv: Pravo, 2012. 320 s.
6. Fuchedzhi V.D., Ghanelina K.I. Pravovi aspekty okhorony i zakhystu avtorsjkykh prav. Aktualni problemy polityky. 2009. # 37. S. 92–96.
7. Rudnyk T.V. Dejaki problemni pytannja zakhystu avtorskogho prava v Ukraini. Jurydychnyj visnyk. Povitrjane i kosmichne pravo. 2009. # 1. S. 74–78.
8. Doghovir Vsesvitnoji orghanizaciji intelektualnoji vlasnosti pro avtorske pravo, pryjnatyj Dyplomatychnoju konferencijeju 20 ghrudnja 1996 roku ta polozhennja Bernskoj konvenciji (1971 r.), na jaki mistjatsja posylannja u Doghovori (Doghovir VOIV pro avtorske pravo) (1996), ratyfikovanyj Zakonom # 2733-III vid 20.09.2001. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_770#top.
9. Lisnichenko Ja.V. Avtorske pravo v merezhi Internet: problemy ta perspektyvy zakhystu: magisterska robota. Ternopilj, 2018. 114 s.
10. Jurchenko S.M., Smojan A.A. Osoblyvosti zakhystu avtorskogho prava v mizhnarodnomu pryvatnomu pravi. «Molodyj vchenyj»: jurydychni nauky. 2018. # 4 (56). S. 107–110.
11. Ivashhenko V.A. Tekhnichni sposoby zakhystu avtorsjkykh prav u vsesvitnij merezhi Internet na etapi do porushennja. URL: <http://intellect21.edu.edu.ua/?p=281> (data zvernennja: 29.10.2021).

Мушенок Віктор Васильович

*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права
Київський національний торговельно-економічний університет*

Мушенок Виктор Васильевич

*доктор юридических наук, доцент,
профессор кафедры административного, финансового и информационного права
Киевский национальный торгово-экономический университет*

Mushenok Viktor

*Doctor of Science of Law, Associate Professor,
Professor of the Department of Administrative, Financial and Information Law
Kyiv National University of Trade and Economics*

DOI: 10.25313/2520-2308-2021-11-7635

**ВНЕСОК ВОЛОДИМИРА ІВАНОВИЧА КУРИЛА
У РОЗВИТОК СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПРАВОВОЇ НАУКИ
(З НАГОДИ 60-РІЧЧЯ ВІДОМОГО ВІТЧИЗНЯНОГО
ВЧЕНОГО-ПРАВОВИЗНАВЦЯ)**

**ВКЛАД ВЛАДИМИРА ІВАНОВИЧА КУРИЛА В РОЗВИТКЕ
СОВРЕМЕННОЙ УКРАИНСКОЙ ПРАВОВОЙ НАУКИ
(ПО СЛУЧАЮ 60-ЛЕТИЯ ИЗВЕСТНОГО ОТЕЧЕСТВЕННОГО
УЧЕНОГО-ПРАВОВЕДА)**

**CONTRIBUTION OF VOLODYMYR IVANOVYCH KURYLO
IN THE DEVELOPMENT OF MODERN UKRAINIAN LEGAL SCIENCE
(ON THE OCCASION OF THE 60TH ANNIVERSARY
OF THE FAMOUS DOMESTIC JURIST)**

Анотація. Стаття присвячена дослідженню наукового доробку Курила В.І. – видатного українського вченого-правознавця, доктора юридичних наук, професора, члена-кореспондента Національної академії аграрних наук України, академіка Національної академії наук вищої освіти України та Академії Адміністративно-правових наук, Заслуженого юриста України, Лауреата Премії Ярослава Мудрого, який на теренах науково-педагогічної роботи з 1996 р. пройшов шлях від асистента кафедри аграрного права до першого проректора Національного університету біоресурсів та природокористування України та виконувача обов'язків ректора Вінницького національного університету, а нині є завідувачем кафедри адміністративного та фінансового права НУБіП України.

Здійснивши аналіз окремих зразків наукового доробку Курила В.І., який становить близько 400 наукових та навчальних праць (26 монографій, 16 підручників, 27 навчальних посібників, понад 130 наукових статей), а також основних напрямів наукових досліджень здобувачів наукових ступенів, які під його керівництвом підготували та захистили дисертації (15 докторських та 65 кандидатських), чим започатковано школу науково-правових досліджень в аграрній та природоресурсній сферах, нами охарактеризовано та систематизовано основні напрями наукових досліджень вченого-правознавця: діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування; децентралізація влади; податкові правовідносини та фінансова політика, захист прав платників податків; становлення та розвиток судової системи; протидія корупційним правопорушенням; правове регулювання відносин в аграрній та природоресурсній сферах; державне управління аграрним сектором тощо.

Демонструючи високий науковий та творчий потенціал, здатність продукувати нові наукові знання, професор Курило В.І. сформував значний вклад у розвиток вітчизняної правової науки, сформував зазначені нові знання у таких галузях права як аграрне, адміністративне, адміністративно-процесуальне, господарське, екологічне, земельне, інформаційне, конституційне, кримінальне, муніципальне, фінансове тощо та продовжує генерувати нові ідеї для успішного розвитку вітчизняної правової науки та держави Україна.

Ключові слова: вчений-правознавець, галузі права, наукові праці, нове знання, правова наука, результати досліджень, школа науково-правових досліджень.

Аннотация. Статья посвящена исследованию научного наследия Курило В.И. – выдающегося украинского ученого-правоведа, доктора юридических наук, профессора, члена-корреспондента Национальной академии аграрных наук Украины, академика Национальной академии наук высшего образования Украины и Академии Административно-правовых наук, Заслуженного юриста Украины, Лауреата Премии Ярослава Мудрого, который на ниве научно-педагогической работы с 1996 г. прошел путь от ассистента кафедры аграрного права до первого проректора Национального университета биоресурсов и природопользования Украины и исполняющего обязанности ректора Винницкого национального университета, а ныне заведующий кафедрой административного и финансового права НУБіП Украины.

Осуществив анализ отдельных образцов научного наследия Курило В.И., которое составляет около 400 научных и учебных работ (26 монографий, 16 учебников, 27 учебных пособий, более 130 научных статей), а также основных направлений научных исследований соискателей научных степеней, которые под его руководством подготовили и защитили диссертации (15 докторских и 65 кандидатских), чем основана школа научно-правовых исследований в аграрной и природоресурсной сферах, нами охарактеризованы и систематизированы основные направления научных исследований ученого-правоведа: деятельность органов государственной власти и местного самоуправления; децентрализация власти; налоговые правоотношения и фискальная политика, защита прав налогоплательщиков; становление и развитие судебной системы; противодействие коррупционным правонарушениям; правовое регулирование отношений в аграрной и природоресурсной сферах; государственное управление аграрным сектором и т.п.

Демонстрируя высокий научный и творческий потенциал, способность производить новые научные знания, профессор Курило В.И. сформировал значительный вклад в развитие отечественной правовой науки, сформировал указанные новые знания в таких областях права как аграрное, административное, административно-процесуальное, хозяйственное, экологическое, земельное, информационное, конституционное, уголовное, муниципальное, финансовое и т.д. и продолжает генерировать новые идеи для успешного развития отечественной правовой науки и государства Украина.

Ключевые слова: ученый-правовед, области права, научные труды, новое знание, правовая наука, результаты исследований, школа научно-правовых исследований.

Summary. The article is devoted to the study of the scientific achievements of Kurylo V.I. - Outstanding Ukrainian Lawyer, Doctor of Law, Professor, Corresponding Member of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine, Academician of the National Academy of Sciences of Ukraine and the Academy of Administrative Law, Honored Lawyer of Ukraine, Laureate of the Yaroslav the Wise Prize. Since 1996 he has gone from assistant professor of agrarian law to first vice-rector of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine and acting rector of Vinnytsia National University, and is currently the head of the Department of Administrative and Financial Law of NULES of Ukraine.

Having analyzed some samples of scientific achievements of Kurylo V.I., which is about 400 scientific and educational works (26 monographs, 16 textbooks, 27 textbooks, more than 130 scientific articles), as well as the main directions of scientific research of applicants for scientific degrees. the management prepared and defended dissertations (15 doctoral and 65 candidate), which started the school of scientific and legal research in the agricultural and natural resources spheres, we characterized and systematized the main areas of research of a lawyer: the activities of public authorities and local governments; decentralization of power; tax relations and fiscal policy, protection of taxpayers' rights; formation and development of the judicial system; counteraction to corruption offenses; legal regulation of relations in the agrarian and natural resources spheres; public administration of the agricultural sector, etc.

Demonstrating high scientific and creative potential, the ability to produce new scientific knowledge, Professor Kurylo V.I. formed a significant contribution to the development of domestic legal science, formed this new knowledge in such areas of law as agricultural, administrative, administrative procedure, economic, environmental, land, information, constitutional, criminal, municipal, financial, etc. and continues to generate new ideas for successful development domestic legal science and the state of Ukraine.

Key words: jurist, branches of law, scientific works, new knowledge, legal science, research results, school of scientific and legal research.

Постановка проблеми. Однією з основних рушійних сил розвитку науки є діяльність науковців щодо детального аналізу соціальних, природних та інших процесів, а також оприлюднення результатів власних досліджень, які забезпечують первинною науковою інформацією суспільство «сповіщають наукове співтовариство про появу нового наукового знання і передають індивідуальний результат у загальне надбання» [1, с. 237], забезпечуючи та захищаючи цим самим авторські пріоритети наукового відкриття. Основні результати і положення наукових досліджень наразі оприлюднюються у вигляді різних видів публікацій, які відображають основний зміст, новизну наукового дослідження і фіксують завершення певного етапу дослідження або роботи у цілому. Окремим видом завершеної наукової праці є дисертація, яка готується на правах рукопису та виноситься на прилюдний захист для здобуття наукового ступеня. Основними видами наукових публікацій наразі є тези доповідей та інші матеріали наукових конференцій, наукові статті, монографії (індивідуальні та колективні), розділи монографій, тощо.

Після зміни соціальних, економічних, правових та інших пріоритетів розвитку України, в результаті відновлення нею власної незалежності, як нагальна потреба повноцінного суспільного розвитку, виникла необхідність формування власної нормативно-правової бази та розвитку вітчизняної науки. Професійна діяльність сучасних вітчизняних науковців-правників та результати їх досліджень, забезпечують законотворчий процес первинною науковою інформацією, сприяючи формуванню якісної системи вітчизняного законодавства, а також впливають на розвиток галузей права та правових навчальних дисциплін.

Значний теоретико-правовий та практичний внесок у формування і розвиток вітчизняного права як науки та навчальної дисципліни, зокрема, таких галузей вітчизняного права як адміністративне, фінансове, аграрне, земельне, природоресурсне та ін., а також системи законодавства України здійснив відомий вітчизняний вчений сучасності, професор Курило В.І.

Аналіз основних досліджень. В сучасному інформаційному просторі міститься значна кількість інформації про наукові здобутки професора Курило В.І. Зокрема, біографічні відомості та перелік наукових праць оприлюднені на офіційних веб-сайтах Національного університету біоресурсів і природокористування України [2], Національної академії наук вищої освіти України [3], Енциклопедії сучасної України [4] та інших ресурсах.

Проте, у правовій науці до даного часу відсутні спроби комплексного дослідження наукових праць професора Курило В.І. у контексті аналізу значущості його наукового доробку для розвитку сучасної української правової науки в цілому та її окремих галузей зокрема, що і спонукало автора до здійснення подібної розвідки.

Метою даної статті є спроба охарактеризувати вагу, актуальність та цінність внеску професора Курило В.І. у розвиток сучасної правової науки, шляхом здійснення аналізу та певної систематизації окремих результатів його досліджень, які оприлюднені за проблематикою різних галузей, підгалузей та інститутів вітчизняного права.

Виклад основного матеріалу. Бурхливий розвиток світових суспільних відносин перетворив сучасну науку з суто пізнавального інтересу науковців до істини у тій чи іншій царині досліджень у сферу професійних відносин, що здійснюють суттєвий вплив на суспільно-економічне буття людей. Сучасна наука являється процесом отримання наукового знання, який характеризується системністю та структурованістю, а також вимагає постійного руху вперед.

Подібне наукове кредо має відомий вітчизняний науковець, професор Курило В.І. На сьогодні його науковий доробок становить близько 400 наукових та навчально-методичних праць (26 монографій, 16 підручників, 27 навчальних посібників, понад 130 наукових статей [2]), опублікованих українською, англійською та іншими мовами в Україні та ряді країн-членів Європейського Союзу. Оскільки обсяг такого виду публікації як наукова стаття не є спів-

ставним з обсягом аналізу визначеного вище наукового доробку професора Курила В.І., а перелік робіт є загальнодоступним [2–4], то нами, не дотримуючись послідовності оприлюднення результатів пізнавальної діяльності науковця, зроблено спробу визначити та систематизувати основні галузеві напрями досліджень, що й дало можливість окреслити загальний внесок професора Курила В.І. у розвиток вітчизняної правової науки.

У першу чергу, звернемо увагу на дослідження професора Курила В.І. у царині відносин матеріального та процесуального адміністративно-правового регулювання як «цілеспрямованого впливу норм адміністративного права на суспільні відносини з метою забезпечення за допомогою адміністративно-правових заходів прав свобод і публічних законних інтересів фізичних і юридичних осіб, нормального функціонування громадянського суспільства та держави» [5, с. 321].

Серед широкого спектру досліджуваної проблематики у науковому доробку професора Курила В.І., у першу чергу, слід звернути увагу на тематику робіт щодо адміністративно-правового регулювання вітчизняних суспільних відносин та визначити суб'єктний та об'єктний склад досліджень.

Загальна проблематика відносин правового регулювання діяльності органів державної влади досліджена науковцем у наступних сегментах:

- розробка конкретних новацій у систему заходів державного управління та послідовності їх здійснення;
- забезпечення впровадження системи електронного урядування шляхом створення нових принципів та підходів до управлінської діяльності;
- визначення способів державної правової, фінансової та адміністративно-організаційної підтримки суб'єктів публічно-приватних відносин;
- розвиток вітчизняного страхового ринку з урахуванням світових тенденцій у страхуванні;
- надання адміністративних послуг у ветеринарній та фітосанітарній сферах;
- забезпечення продовольчої безпеки держави та ряду напрямів.

Досить широко у своїх наукових працях професор Курило В.І. звертає увагу на проблемні питання правового забезпечення повноважень та діяльності органів місцевого самоврядування та наукової методики децентралізації влади в Україні. Дана проблематика досліджена науковцем за такими напрямками:

- напрацювання способів удосконалення нормативно-правової бази місцевого самоуправління та функціонування об'єднаних місцевих громад;

- розмежування місцевих контрольних повноважень з повноваженнями органів державної влади на місця;
- збільшення обсягів повноважень місцевих органів щодо захисту прав місцевих суб'єктів господарювання;
- реформування механізму місцевої управлінської діяльності у галузі земельних ресурсів;
- формування місцевої системи оподаткування та розпорядження податковими надходженнями;
- діяльності місцевих громадських об'єднань та ряду інших питань.

Важливе місце у науковому доробку професора Курила В.І. займають питання удосконалення податкових правовідносин, зокрема, у частині:

- підвищення ефективності загальної фіскальної функції держави, державної публічно-сервісної діяльності у фіскальній сфері та фіскальних відносин як чинника продовольчої безпеки;
- впровадження нових податкових норм з метою забезпечення оптимальної конструкції правового узгодження та правозастосування;
- забезпечення лібералізації податкового контролю щодо вітчизняних виробників та зниження рівня податкового навантаження тощо.

Значне місце у науковому доробку професора Курила В.І. займають дослідження у царині податково-правової компаративістики. Зокрема предметом наукового інтересу вченого-правознавця стали проблеми:

- захисту власності в рішеннях Європейського суду з прав людини у сфері оподаткування;
- досвід Європейського Союзу у царині фіскальної політики щодо захисту атмосферного повітря як важливого природного ресурсу;
- податкові спори та практика Європейського суду з прав людини щодо оподаткування.

Вчений пропонує імплементувати кращі зразки зарубіжного досвіду правового регулювання податкових правовідносин у вітчизняну податково-правову систему.

Ще однією важливою сферою суспільних відносин, дослідження якої займає значне місце у науковому доробку професора Курила В.І. є питання правового регулювання розвитку судової системи України. Вченим глибоко досліджені та отримані наукові результати за такими напрямками:

- систематизація практики реалізації судового прецеденту у правовій системі нашої держави;
- визначення поняття та характеристики структури адміністративно-правового статусу державної судової адміністрації України;

- дисциплінарна відповідальності судді за неповідомлення про втручання у здійснення правосуддя;
- підсудності різних категорій галузевих (екологічних, аграрних тощо) спорів;
- кваліфікації корупційних правопорушень у системі здійснення судочинства тощо.

Продовжуючи дане дослідження, звернемо також увагу на той факт, що у царині адміністративно — та фінансово-правового регулювання відносин в аграрній та природоресурсній сферах, професор Курило В.І., будучи основоположником наукової школи, разом з багатьма своїми учнями (зокрема, доктори юридичних наук: Городецька І.А., Гулак О.В., Дуліба Є.О., Кравчук М.Ю., Мушенюк В.В., Позняков С.П., Шульга Є.В. та ін. (на сьогодні — 15 осіб), кандидати юридичних наук: Гаєвець М.В., Гоцуляк Є.М., Мачуський В.В., Овчарук С.С., Тригуб А.Ю., та ін. (на сьогодні — 65 осіб) здійснив широкі дослідження та отримав наукові результати за визначеними вище галузевими напрямками:

- 1) правове регулювання державного управління аграрним сектором економіки України:
 - адміністративні правовідносини у сільському господарстві;
 - адміністративна юрисдикція в агропромисловому комплексі;
 - формування сучасних соціально-економічних та організаційних механізмів розвитку суб'єктів аграрного бізнесу;
 - державна підтримка сільськогосподарського виробництва;
 - запровадження нової парадигми державного ветеринарного нагляду;
 - вдосконалення структури наукової діяльності в аграрній сфері;
 - перспективи державного регулювання діяльності особистих селянських господарств;
 - державна підтримка сільськогосподарського до-радництва та ряду інших питань.
- 2) податково-правове регулювання відносин в аграрному секторі:
 - дослідження податкового навантаження як стримуючого фактору розвитку сільськогосподарського виробництва;
 - визначення податкових ризиків зазначеного виробництва;
 - аналіз правових механізмів загальнодержавних та місцевих податків і зборів, які сплачуються суб'єктами аграрного сектору та зараховуються до місцевих бюджетів, як основи фінансової бази сільських територіальних громад тощо.

Наразі під керівництвом професора Курило В.І. проводяться дослідження у межах виконання бю-

джетної науково-дослідної роботи «Удосконалення податкового законодавства в аграрному секторі економіки України як чинник продовольчої безпеки» (2021–2022 рр.) [2].

3) адміністративно-правове регулювання вітчизняних природоресурсних відносин, а також їх порівняльний аналіз з елементами правових систем різних держав шляхом зіставлення способів функціонування однойменних управлінських та правових інститутів, принципів права і окремих адміністративно-правових норм:

- державний контроль у сфері ведення лісового господарства;
- регулювання земельних відносин;
- характеристика правового механізму процедури рекультивації земель;
- економіко-правові аспекти міжнародного досвіду управління природоохоронною сферою;
- запровадження зарубіжного досвіду для вдосконалення національної системи екологічного оподаткування;
- правове регулювання енергетичної безпеки в Україні та Європейському Союзі тощо.

Під керівництвом професора Курило В.І. успішно проведені дослідження та досягнуті наукові результати в межах виконання науково-дослідних робіт «Правове регулювання охорони та відтворення лісів в Україні». (2013–2017 рр.); «Організаційно-правові засади раціонального використання та охорони природних ресурсів». (2015–2017 рр.) [2].

У даному дослідженні, на нашу думку, неможливо оминати увагою той факт, що професор Курило В.І. — ветеран органів внутрішніх справ та ветеран війни, який нагороджений «медаллю «Захиснику Вітчизни», відомчими нагородами Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства оборони України, Державного бюро розслідувань, нагородами вітчизняних, міжнародних та іноземних правоохоронних громадських організацій» [2].

Перебуваючи у статусі ветерана, професор Курило В.І. займається активною громадською діяльністю у царині захисту правопорядку, зокрема «є Головою Конкурсної комісії з добору членів Ради громадського контролю при Державному бюро розслідувань» [2], а також присвятив ряд наукових досліджень проблематиці правового регулювання військових, правоохоронних, безпекових відносин; питанням охоронної діяльності; соціального захисту громадян як суб'єктів здійснення такої діяльності.

Дослідження наукових праць професора Курило В.І. за охоронно-безпековою проблематикою дали можливість переконатися у глибокому ві-

дображенні вченим актуальних для українського суспільства питань:

- загальної характеристики, стану та шляхів вдосконалення правового регулювання відносин охоронного бізнесу в нашій державі;
- удосконаленню та більш об'ємному змістовному наповненню таких актуальних правових категорій як «військова служба», «права ветеранів війни та учасників бойових дій» тощо;
- соціального захисту військовослужбовців та обсягу пільг для працівників силових структур;
- правового регулювання обігу зброї в Україні;
- ролі Інтерполу у сфері боротьби з біотероризмом; суверенітету і територіальної цілісності України як чинника військово-політичної стабільності в Європі тощо.

Зазначені вище та інші праці вченого-правознавця за визначеною вище проблематикою сприяють теоретичному осмисленню адміністративних, фінансових, господарських, трудових відносин, що виникають у процесі забезпечення безпеки існування українського суспільства та удосконалення діяльності силових та контрольно-наглядових структур в нашій державі та посиленню їх ролі у формуванні зазначених міжнародних відносин.

Висловлену нами позицію про надзвичайну багатоплановість наукового доробку професора Курила В.І. доцільно аргументувати тим, що поряд з наявністю значної кількості досліджень у межах проблематики правового регулювання управлінських та публічно-приватних відносин, науковець оприлюднив і різні періоди своєї наукової діяльності результати наукових досліджень з: 1) теорії та історії держави і права щодо: історико-правових аспектів спільного розвитку людства і медицини в давнину; становлення кліматичного законодавства в Україні; взаємовідносин релігії, права і держави; 2) правового регулювання відносин освіти та захисту інтелектуальної власності, де охарактеризовано українську мову як соціокультурний і правовий феномен; проаналізовано правовий вимір освітніх послуг тощо; 3) охарактеризовано правовий захист комп'ютерного програмного забезпечення інтелектуальної власності як галузь інтегрованого права; 4) досліджено питання протидії комп'ютерній злочинності в кібернетичному просторі, а також направлено вектор власного наукового погляду на ряд інших питань становлення та розвитку суспільних відносин.

На нашу думку, доцільно також зазначити, що для забезпечення освітнього процесу навчально-методичним наповненням, результати досліджень професора Курила В.І. знайшли своє відображення у великій кількості підручників та навчально-

методичних посібників, у створенні яких провідну роль відігравав сам вчений-правознавець. Слід звернути увагу на високу наукову та інноваційну складову таких підручників та посібників: «Правові засади охоронної діяльності» (2005), «Державна реєстрація речових прав на нерухоме майно та їх обмежень» (2011), «Правові засади зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів агробізнесу» (2011), «Аграрне право України» (2011), «Договірне право в аграрних відносинах» (2017), «Господарське право» (2018), «Земельне право України» (2019), «Адміністративне право України. Повний курс» (2019, 2020, 2021), «Фінансове право України» (2019) [2] та інших.

Зазначене вище дає можливість узагальнити інформацію про те, що професор Курило В.І., як сучасний фахівець у різних галузях правової науки, своєю науковою діяльністю допомагає іншим пізнати та зрозуміти загальні особливості науки як форми людської діяльності та специфіку науково-суспільного знання, зрозуміти тісний зв'язок науки із соціальними змінами.

Висновки. Сучасний науковець-дослідник повинен не лише знати основні наукові положення, а сформувати здатність до професійного та творчого мислення, оволодівши методологією та методикою наукової творчості, для отримання можливості активного впровадження наукових здобутків у найважливішій сфері життєдіяльності суспільства. Зазначена вище сентенція у повній мірі характеризує особистість професора Курила В.І. як науковця, громадського діяча, педагога-наставника та керівника. Проведене дослідження життєвого та наукового шляху професора Курила В.І. дає підстави зробити узагальнення про формування цим відомим вітчизняним науковцем-правником значного вкладу у розвиток вітчизняної правової науки. Детальний аналіз повного спектру результатів наукових досліджень професора Курила В.І. може бути відображений лише у багатотомному монографічному дослідженні. У більш короткому узагальненні існуючого на сьогодні наукового здобутку, слід зазначити, що незважаючи на складні умови для розвитку вітчизняної науки в період трансформації українського суспільства, професор Курило В.І., використовуючи свій високий науковий та творчий потенціал, демонструє зразок оптимальної організації наукової творчості в умовах постійної практичної діяльності та здатність продукувати нові наукові знання у таких галузях права як аграрне, адміністративне, адміністративно-процесуальне, господарське, екологічне, земельне, інформаційне, конституційне, кримінальне, муніципальне, фінансове тощо, а також продовжує генерувати нові ідеї для успішного розвитку вітчизняної правової науки та держави Україна.

Література

1. Данильян О.Г., Дзьобань О.П. Методологія наукових досліджень: підручник. Харків: Право, 2019. 368 с.
2. Курило Володимир Іванович. Офіційний веб-сайт Національного університету біоресурсів і природокористування України. URL: <https://nubip.edu.ua/node/25097>
3. Курило Володимир Іванович. Офіційний веб-сайт Національної академії наук вищої освіти України. URL: <http://anvou.org.ua/academics-anvou/kurilo-volodimir-ivanovich/>
4. Світличний О. П. Курило Володимир Іванович // Енциклопедія Сучасної України: електронна версія [веб-сайт] / гол. редкол.: І.М. Дзюба, А.І. Жуковський, М.Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2016. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=51900
5. Адміністративне право України. Повний курс: підручник / В. Галунько, П. Діхтієвський, О. Кузьменко та ін.; за ред. В. Галунька, О. Правоторової. Видання четверте. Херсон, ОЛДІ-ПЛЮС, 2021. 656 с.

References

1. Danyl'yan O.H., Dz'oban' O.P. Metodolohiya naukovykh doslidzhen': pidruchnyk. Kharkiv: Pravo, 2019. 368 s.
2. Kurylo Volodymyr Ivanovych. Ofitsiynyy veb-sayt Natsional'noho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannya Ukrayiny. URL: <https://nubip.edu.ua/node/25097>
3. Kurylo Volodymyr Ivanovych. Ofitsiynyy veb-sayt Natsional'noyi akademiyi nauk vyshchoyi osvity Ukrayiny. URL: <http://anvou.org.ua/academics-anvou/kurilo-volodimir-ivanovich/>
4. Svitlychnyy O. P. Kurylo Volodymyr Ivanovych // Entsyklopediya Suchasnoyi Ukrayiny: elektronna versiya [veb-sayt] / hol. redkol.: I.M. Dzyuba, A.I. Zhukovs'kyi, M.H. Zheleznyak ta in.; NAN Ukrayiny, NTSH. Kyiv: Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen' NAN Ukrayiny, 2016. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=51900
5. Administratyvne pravo Ukrayiny. Povnyy kurs: pidruchnyk / V. Halun'ko, P. Dikhtiyevs'kyi, O. Kuz'menko ta in.; za red. V. Halun'ka, O. Pravotorovoyi. Vydannya chetverte. Kherson, OLDI-PLYUS, 2021. 656 s.

УДК 342.951

СУДОУСТРІЙ; ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА

Курило Володимир Іванович

*доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НААН України, заслужений юрист України,
завідувач кафедри адміністративного та фінансового права
Національний університет біоресурсів і природокористування України*

Курило Владимир Иванович

*доктор юридических наук, профессор,
член-корреспондент НААН Украины, заслуженный юрист Украины,
заведующий кафедрой административного и финансового права
Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины*

Kurylo Volodymyr

*Doctor of Science of Law, Professor, Corresponding Member of the
National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine,
Honored Lawyer of Ukraine,
Chair of the Department of Administrative and Financial Law
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
ORCID: 0000-0003-1268-801X*

Корсун Сергій Іванович

*кандидат психологічних наук, доцент,
професор кафедри психології та педагогіки
Університет сучасних знань*

Корсун Сергей Иванович

*кандидат психологических наук, доцент,
профессор кафедры психологии и педагогики
Университет современных знаний*

Korsun Sergii

*Candidate of Psychological Sciences (PhD), Docent,
Professor at the Department of Psychology and Pedagogy,
University of Modern Knowledge
ORCID: 0000-0001-7634-0341*

DOI: 10.25313/2520-2308-2021-11-7683

ПРОГАЛИНИ У ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ ОТРИМАННЯ ІНФОРМАЦІЇ ЗА АДВОКАТСЬКИМ ЗАПИТОМ

ПРОБЕЛЫ В ПРАВОВОМ РЕГУЛИРОВАНИИ ПОЛУЧЕНИЯ ИНФОРМАЦИИ ПО АДВОКАТСКОМУ ЗАПРОСУ

GAPS IN THE LEGAL REGULATION OF OBTAINING INFORMATION ON A LAWYER'S REQUEST

Анотація. Статтю присвячено розгляду нагальних питань отримання громадянами та іншими суб'єктами інформаційних відносин, інформації за відповідними запитами. Висвітлюється важливість ролі інституту адвокатури у сфері захисту прав і свобод громадян та законодавчого регулювання отримання інформації за адвокатським запитом. Зазначається, що відповідь на адвокатський запит має бути надана у законодавчо визначені та досить стислі терміни, а

ненадання інформації або надання неповної інформації на адвокатський запит карається як адміністративне правопорушення.

Аналіз наукових досліджень та розвідок у сфері адвокатської діяльності дозволяє зробити висновок, що питання прогалин у правовому регулюванні отримання інформації за адвокатським запитом, вітчизняними вченими-правознавцями до цього часу не досліджувалося. У статті проаналізовано визначений законом перелік суб'єктів, які зобов'язані надавати інформацію на адвокатські запити. Визначено та виділено тих суб'єктів, щодо яких такий обов'язок законодавчо не визначений або належним чином не врегульований нормами права. Запропоновано можливі шляхи врегулювання правової невизначеності цього питання.

Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» визначає адвокатський запит як письмове звернення адвоката до органу державної влади, органу місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб, підприємств, установ і організацій незалежно від форми власності та підпорядкування, громадських об'єднань про надання інформації, копій документів, необхідних адвокату для надання правової допомоги клієнту. Зазначений закон визначає, що органи державної влади, органи місцевого самоврядування, їх посадові та службові особи, керівники підприємств, установ, організацій, громадських об'єднань, яким направлено адвокатський запит, зобов'язані не пізніше п'яти робочих днів з дня отримання запиту надати адвокату відповідну інформацію, копії документів, крім інформації з обмеженим доступом і копій документів, в яких міститься інформація з обмеженим доступом.

Авторами проаналізовано законодавчі та правові норми, що визначають поняття: підприємство, установа, організація та керівник. З'ясовано, що нормативно сформовані визначення відповідно до яких товариство, установа та громадське об'єднання визначаються через поняття «організація», а отже являються відповідними різновидами організації.

Встановлено, що такі суб'єкти як кооперативи, асоціації, корпорації, консорціуми, концерни тощо, які законодавець не відносить до підприємств, установ та організацій, не можуть бути примушені надавати інформацію на адвокатський запит в силу правової невизначеності даного питання та в силу конституційного припису відповідно до якого ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством.

Авторами пропонується чітко законодавчо визначити поняття «організація» та запропоновано відповідну класифікацію організацій. Усі існуючі підприємства, консорціуми, асоціації, кооперативи тощо доцільно визначати саме через поняття «організація» та відносити їх до певного виду організацій.

Запропоновано зміни до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», що дадуть змогу усунути існуючі недоліки правового регулювання отримання інформації на адвокатський запит.

Ключові слова: адвокат, адвокатський запит, підприємство, установа, організація, кооператив, отримання інформації.

Аннотация. Статья посвящена рассмотрению актуальных вопросов получения гражданами и другими субъектами информационных отношений, информации по соответствующим запросам. Освещается важность роли института адвокатуры в области защиты прав и свобод граждан и законодательного регулирования получения информации по адвокатскому запросу. Отмечается, что ответ на адвокатский запрос должен быть предоставлен в законодательно определенные и сжатые сроки, а непредоставление информации или предоставление неполной информации на адвокатский запрос карается как административное правонарушение.

Анализ научных исследований в сфере адвокатской деятельности позволяет заключить, что вопрос пробелов в правовом регулировании получения информации по адвокатскому запросу, отечественными учеными-правоведами до сих пор не исследовался. В статье проанализирован определенный законом перечень субъектов, обязанных предоставлять информацию на адвокатские запросы. Определены и выделены те субъекты, в отношении которых такая обязанность законодательно не определена или должным образом не урегулирована нормами права. Предложены возможные пути урегулирования правовой неопределенности этого вопроса.

Закон Украины «Об адвокатуре и адвокатской деятельности» определяет адвокатский запрос как письменное обращение адвоката в орган государственной власти, орган местного самоуправления, их должностных и служебных лиц, предприятий, учреждений и организаций независимо от формы собственности и подчинения, общественных объединений о предоставлении информации, копий документов, необходимых адвокату для предоставления правовой помощи клиенту. Указанный закон определяет, что органы государственной власти, органы местного самоуправления, их должностные и служебные лица, руководители предприятий, учреждений, организаций, общественных объединений, которым направлен адвокатский запрос, обязаны не позднее пяти рабочих дней со дня получения запроса предоставить адвокату соответствующую информацию, копии документов кроме информации с ограниченным доступом и копий документов, в которых содержится информация с ограниченным доступом.

Авторами проанализированы законодательные и правовые нормы, определяющие понятие: предприятие, учреждение, организация и руководитель. Установлено, что нормативно сформированы определения в соответствии с которыми

ми общество, учреждение и общественное объединение определяются через понятие «организация», а следовательно, являются соответствующими разновидностями организации.

Установлено, что такие субъекты как кооперативы, ассоциации, корпорации, консорциумы, концерны и т.п., которые законодатель не относит к предприятиям, учреждениям и организациям, не могут быть принуждены предоставлять информацию по адвокатскому запросу в силу правовой неопределенности данного вопроса и в силу конституционного предписания, в соответствии с которым никто не может быть вынужден делать то, что не предусмотрено законодательством.

Авторами предлагается четко законодательно определить понятие «организация» и предложена соответствующая классификация организаций. Все существующие предприятия, консорциумы, ассоциации, кооперативы и т.д. целесообразно определять именно через понятие «организация» и относить их к определенному виду организаций.

Предложены изменения в Закон Украины «Об адвокатуре и адвокатской деятельности», позволяющие устранить недостатки правового регулирования получения информации по адвокатскому запросу.

Ключевые слова: адвокат, адвокатский запрос, предприятие, учреждение, организация, кооператив, получение информации.

Summary. The article is devoted to the consideration of topical issues of obtaining by citizens and other subjects of information relations, information on relevant requests. The importance of the role of the institution of the legal profession in the field of protecting the rights and freedoms of citizens and legislative regulation of obtaining information on a lawyer's request is highlighted. It is noted that a response to a lawyer's request must be provided within a legally defined and compressed timeframe, and failure to provide information or providing incomplete information to a lawyer's request is punishable as an administrative offense.

Analysis of scientific research in the field of advocacy allows us to conclude that the issue of gaps in the legal regulation of obtaining information on a lawyer's request has not yet been studied by domestic legal scholars. The article analyzes the list of subjects, defined by law, who are obliged to provide information to lawyer inquiries. Identified and highlighted those subjects in respect of which such a duty is not legally defined or is not properly regulated by the rules of law. Possible ways of resolving the legal uncertainty of this issue are proposed.

The Law of Ukraine «On the Bar and Advocate Activity» defines a lawyer's request as a written appeal of a lawyer to a public authority, local self-government body, their professional and official persons, forms of enterprises and organizations, regardless of ownership and subordination, public associations on the provision of copies of documents required a lawyer to provide legal assistance to a client. The specified determines that state authorities, local self-government bodies, authorities and officials, governments of organizations, organizations, public associations, the required lawyer's request requires the lawyer to provide relevant information, copies except with limited access and copies of documents containing information with limited access.

The authors analyze the legislative and legal norms that define the concepts: enterprise, institution, organization and manager. It was found that the normatively formed definitions according to which a society, institution and public association are defined through the concept of «organization», and therefore are the appropriate types of organization.

It is established that such entities as cooperatives, associations, corporations, consortiums, concerns, etc., which the legislator does not refer to enterprises, institutions and organizations, may not be forced to provide information at the request of a lawyer due to legal uncertainty and due to constitutional requirements according to which no one can be forced to do what is not provided by law.

The authors propose to clearly define the concept of «organization» and propose an appropriate classification of organizations. All existing enterprises, consortia, associations, cooperatives, etc. should be defined precisely through the concept of «organization» and refer to a certain type of organization.

Amendments to the Law of Ukraine «On Advocacy and Advocacy Activity» have been proposed, which will make it possible to eliminate the existing shortcomings of the legal regulation of obtaining information at the request of a lawyer.

Key words: lawyer, lawyer's request, enterprise, institution, organization, cooperative, obtaining information.

Постановка проблеми. Правове регулювання отримання інформації за відповідним запитом знаходить своє втілення у різних законодавчих актах національної системи законодавства. Зокрема, стаття 1 закону України «Про звернення громадян» передбачає право громадянина України звернутися до органів державної влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ,

організацій незалежно від форм власності, засобів масової інформації, посадових осіб відповідно до їх функціональних обов'язків із зауваженнями, скаргами та пропозиціями, що стосуються їх статутної діяльності, заявою або клопотанням щодо реалізації своїх соціально-економічних, політичних та особистих прав і законних інтересів та скаргую про їх порушення [1].

Водночас, у статті 15 закону України «Про звернення громадян», законодавець покладає обов'язки на органи державної влади, місцевого самоврядування та їх посадових осіб, керівників та посадових осіб підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, об'єднань громадян об'єктивно і вчасно розглядати звернення, перевіряти викладені в них факти, приймати рішення відповідно до чинного законодавства і забезпечувати їх виконання, повідомляти громадян про наслідки розгляду [1].

Законом України «Про доступ до публічної інформації» гарантовано право кожного на отримання публічної інформації, тобто інформації, що була отримана або створена в процесі виконання суб'єктами владних повноважень своїх обов'язків, передбачених чинним законодавством, або яка знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації, визначених цим Законом [2].

У сфері надання професійної правничої допомоги важлива роль щодо захисту прав і свобод громадян та отримання інформації відводиться інституту адвокатури. Відповідно до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» надання інформації та документів на адвокатський запит відбувається у законодавчо визначені та досить стислі терміни, а ненадання інформації або надання неповної інформації карається як адміністративне правопорушення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняні науковці приділяють значну увагу вивченню та дослідженню проблемних питань діяльності адвокатури в Україні. Зокрема, розглядаються функціональні та організаційні основи адвокатури, етичні основи діяльності адвоката (Н. М. Бакаянова); правові основи діяльності інституту адвокатури (Н. В. Береза); принципи адвокатури (Н. І. Бочуляк); конституційно-правовий статус адвокатури, дисциплінарна та цивільно-правова відповідальність адвокатів (Т. Б. Вільчик); цивільно-правове регулювання та принципи діяльності адвокатури (Н. М. Грабар); теоретичні основи організації адвокатури (С. О. Іваницький); процесуальні форми протестної діяльності адвоката в кримінальному провадженні (О. Г. Яновська) та інші. Безпосередньо адвокатським запитам присвячені наступні дослідження: адвокатський запит як засіб отримання адвокатської інформації (Ю. Л. Грабовський); адвокатський запит у світлі прийняття закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (В. В. Заборовський); адвокатський запит: теорія і практика (Н. Є. Мусієнко); адвокатський запит у діяльності адвоката (В. С. Фіщук).

Поряд із цим, питання прогалин у правовому регулюванні отримання інформації за адвокатським запитом, вітчизняними вченими-правознавцями до цього часу не досліджувалося.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Проаналізувати чинний перелік суб'єктів, які зобов'язані відповідно до чинного законодавства надавати інформацію на адвокатські запити та виділити тих суб'єктів, щодо яких такий обов'язок законодавчо не визначений або належним чином не врегульований нормами права. Запропонувати можливі шляхи врегулювання правової невизначеності цього питання.

Виклад основного матеріалу. З ухваленням у 2012 році закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», було на законодавчому рівні врегульовано питання адвокатського запиту, наведено визначення адвокатського запиту, перелік суб'єктів зобов'язаних надати інформацію та копії документів на адвокатський запит, визначено чіткі терміни надання відповіді.

Відповідно до частини 1 статті 24 закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», адвокатський запит — письмове звернення адвоката до органу державної влади, органу місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб, підприємств, установ і організацій незалежно від форми власності та підпорядкування, громадських об'єднань про надання інформації, копій документів, необхідних адвокату для надання правової допомоги клієнту [3].

У частині 2 статті 24 закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», законодавець наводить перелік суб'єктів які зобов'язані реагувати на адвокатські запити, терміни та порядок реагування. Зокрема, законодавець визначив, що орган державної влади, орган місцевого самоврядування, їх посадові та службові особи, керівники підприємств, установ, організацій, громадських об'єднань, яким направлено адвокатський запит, зобов'язані не пізніше п'яти робочих днів з дня отримання запиту надати адвокату відповідну інформацію, копії документів, крім інформації з обмеженим доступом і копій документів, в яких міститься інформація з обмеженим доступом [3].

Вважаємо за необхідне більш системно та детально зупинитися саме на визначених законодавцем суб'єктах яких закон зобов'язує реагувати на адвокатські запити. Отже, законодавець виділяє наступних суб'єктів реагування:

- органи державної влади;
- органи місцевого самоврядування;

- посадові та службові особи органів державної влади та органів місцевого самоврядування;
- керівники підприємств;
- керівники установ;
- керівники організацій;
- керівники громадських об'єднань.

На перший погляд здається, що законодавець зобов'язав реагувати на адвокатські запити усіх керівників. Крім того, статтею 212-3 Кодексу України про адміністративні порушення, законодавець встановив адміністративну відповідальність за неправомірну відмову в наданні інформації, несвоєчасне або неповне надання інформації, надання інформації, що не відповідає дійсності, у відповідь на адвокатський запит [4].

Розглянемо більш детально, кого саме законодавець зобов'язав реагувати на адвокатські запити. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові та службові особи — це зрозуміла категорія. Проаналізуємо законодавчі та правові норми, що визначають поняття: підприємство, установа, організація та керівник.

У статті 62 Господарського кодексу України дається визначення поняття «підприємство». Підприємство — самостійний суб'єкт господарювання, створений компетентним органом державної влади або органом місцевого самоврядування, або іншими суб'єктами для задоволення суспільних та особистих потреб шляхом систематичного здійснення виробничої, науково-дослідної, торговельної, іншої господарської діяльності в порядку, передбаченому цим Кодексом та іншими законами [5].

До ухвалення у 2003 році Господарського кодексу України, діяв закон України «Про підприємства в Україні» у якому давалося визначення поняттю «підприємство». Підприємство — самостійний господарюючий статутний суб'єкт, який має права юридичної особи та здійснює виробничу, науково-дослідницьку і комерційну діяльність з метою одержання прибутку (доходу) [6].

У свою чергу, частина 1 статті 83 Цивільного кодексу України регламентує, — юридичні особи можуть створюватися у формі товариств, установ та в інших формах, встановлених законом [7].

Отже, у Цивільному кодексі вводиться нове поняття — «товариство», визначення якого законодавець наводить у частині 2 статті 83 Цивільного кодексу України: товариством є організація, створена шляхом об'єднання осіб (учасників), які мають право участі у цьому товаристві. Товариство може бути створено однією особою, якщо інше не встановлено законом. Товариства поділяються на підприємницькі та непідприємницькі [7].

Оскільки товариство визначається через поняття «організація», отже товариство — це різновид організації. Системно порівнюючи визначення «підприємства» та «товариства» можемо прийти до висновку, що «підприємство» — це більш загальне поняття, що включає у себе поняття «товариство» як часткове у загальному.

Частина 3 статті 83 Цивільного кодексу України дає визначення поняттю «установа», встановивши, що установою є організація, створена однією або кількома особами (засновниками), які не беруть участі в управлінні нею, шляхом об'єднання (виділення) їхнього майна для досягнення мети, визначеної засновниками, за рахунок цього майна [7].

Отже, на відміну від товариства, засновники установи не мають права брати участь у управлінні нею.

Академічний тлумачний словник української мови також дає визначення поняттю «установа». Установа — організація (з певним штатом службовців і адміністрацією), що відає якою-небудь галуззю (галузями) народного господарства, торгівлі, культури, науки і працює в цій галузі (галузях) [8].

Як бачимо, установа, і в нормах закону і в словнику, визначається через поняття «організація», отже являється складовою такого поняття або одним із видів організації.

У статті 1 закону України «Про громадські об'єднання» визначено, що громадське об'єднання — це добровільне об'єднання фізичних осіб та/або юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних, та інших інтересів [9].

Частина 2 статті 1 закону України «Про громадські об'єднання» визначає, що громадське об'єднання за організаційно-правовою формою утворюється як громадська організація або громадська спілка [9].

У свою чергу, законодавець визначає громадську організацію як громадське об'єднання, засновниками та членами (учасниками) якого є фізичні особи, а громадську спілку як громадське об'єднання, засновниками якого є юридичні особи приватного права, а членами (учасниками) можуть бути юридичні особи приватного права та фізичні особи [9].

Отже, громадське об'єднання також являється певним видом організації. Маємо нормативно сформовані визначення відповідно до яких товариство, установа та громадське об'єднання визначаються через поняття «організація», а отже являються відповідними різновидами організації.

Поряд із цим, на даний час відсутнє законодавче визначення поняття «організація». Під цим поняттям, науковці та дослідники, у одних випадках розуміють певну соціальну групу об'єднану спільністю інтересів та мети (підприємство, партія, клуб тощо). Під організацією розуміють також структуру, особливості будови чого-небудь. Організація — це, також, фізичні та психічні особливості певної особи. Водночас, організація — це налаштування, налагодження, впорядкування чогось, приведення його у систему (наприклад — організація праці та відпочинку).

У законі України «Про свободу совісті та релігійні організації» термін «релігійна організація» використовується як синонім терміну «церква».

Відповідно до статті 7 закону України «Про свободу совісті та релігійні організації», — релігійні організації в Україні утворюються з метою задоволення релігійних потреб громадян сповідувати і поширювати віру і діють відповідно до своєї ієрархічної та інституційної структури, обирають, призначають і замінюють персонал згідно із своїми статутами (положеннями). Релігійними організаціями в Україні є релігійні громади, управління і центри, монастирі, релігійні братства, місіонерські товариства (місії), духовні навчальні заклади, а також об'єднання, що складаються з вищезазначених релігійних організацій. Релігійні об'єднання представляються своїми центрами (управліннями) [10].

Отже, стаття 7 названого закону дає тлумачення, що таке релігійна організація, однак це не наближає нас до розуміння терміну «організація», а можливо навіть навпаки — ускладнює його розуміння.

Відповідно до п. 3.4.1. Державного класифікатору України «Класифікація організаційно-правових форм господарювання», затвердженого Наказом Держпродспоживстандарту України від 28.05.2004 № 97, визначено, що організація (установа, заклад) — організаційна структура, створена однією або кількома особами (засновниками), які не беруть участі в управлінні нею, шляхом об'єднання (виділення) їхнього майна для досягнення мети, визначеної засновниками, за рахунок цього майна. Особливості правового статусу окремих видів організацій, закладів, установ встановлюються законом [11].

Отже, даний нормативно-правовий акт ототожнює «організацію» і «установу» та наголошує, що засновники не беруть участі в управлінні організацією.

Констатуємо також, що на даний час відсутнє законодавче визначення поняття «керівник».

Поряд із цим, науковці та мовознавці уже давно оперують цим поняттям та вкладають у нього відповідний зміст.

Керівник — особа, на яку офіційно покладаються функції керівництва колективом та яка несе відповідальність за його діяльність [12, с. 75].

Відсутність чіткого законодавчого визначення поняття «організація» та ототожнення його з поняттями «товариство» та «установа» призводить до відсутності правової визначеності у переліку суб'єктів зобов'язаних надавати інформацію на адвокатський запит.

Зокрема, відповідно до статті 2 закону України «Про кооперацію» дається визначення поняттю «кооператив»: кооператив — юридична особа, утворена фізичними та/або юридичними особами, які добровільно об'єдналися на основі членства для ведення спільної господарської та іншої діяльності з метою задоволення своїх економічних, соціальних та інших потреб на засадах самоврядування [13].

Із законодавчого визначення кооперативу зрозуміло, що він не відноситься ні до підприємств, ні до установ. Кооператив не можливо назвати організацією, якщо виходити із визначення організації наведеного у Наказі Держпродспоживстандарту України від 28.05.2004 № 97.

Законодавець виділяє наступні види кооперативів: виробничий, обслуговуючий, споживчий, сільськогосподарський, сільсько-господарський виробничий та сільськогосподарський обслуговуючий. Усі перераховані види кооперативів, з огляду на існуючі нормативно правові визначення, не відносяться ні до підприємств, ні до установ, ні до організацій. Тобто, не являються суб'єктами, що зобов'язані реагувати на адвокатські запити.

Уважно аналізуючи Цивільний кодекс України знаходимо низку суб'єктів, які за організаційно-правовою формою також не являються ні підприємствами, ні установами, ні організаціями. До таких суб'єктів відносяться: асоціація, корпорація, консорціум, концерн. Також можемо згадати союзи, спілки, асоціації підприємців тощо.

Також необхідно згадати таку категорію суб'єктів, які не відносяться до юридичних осіб, однак здійснюють незалежну професійну діяльність і потенційно можуть володіти документами та інформацією, що необхідні адвокату у процесі здійснення адвокатської діяльності.

Відповідно до підпункту 14.1.226 пункту 14.1 статті 14 Податкового кодексу України, — незалежна професійна діяльність — участь фізичної особи у науковій, літературній, артистичній, художній, освітній або викладацькій діяльності,

діяльність лікарів, приватних нотаріусів, адвокатів, арбітражних керуючих (розпорядників майна, керуючих санацією, ліквідаторів), аудиторів, бухгалтерів, оцінщиків, інженерів чи архітекторів, особи, зайнятої релігійною (місіонерською) діяльністю, іншою подібною діяльністю за умови, що така особа не є працівником або фізичною особою-підприємцем та використовує найману працю не більш як чотирьох фізичних осіб [14].

Статтею 19 Конституції України визначено, що правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством [15].

Отже, такі суб'єкти як кооперативи, асоціації, корпорації, консорціуми, концерни тощо, які законодавець не відносить до підприємств, установ та організацій, не можуть бути примушені надавати інформацію на адвокатський запит в силу правової невизначеності даного питання.

Висновки і перспективи подальших досліджень. На нашу думку назріла необхідність чіткого законодавчого визначення поняття організація та наведення відповідної класифікації організацій. Усі існуючі підприємства, консорціуми, асоціації, кооперативи тощо доцільно визначати через поняття

«організація» та відносити їх до певного виду організацій, наприклад, запровадивши таку класифікацію їх видів: підприємницькі організації; не-підприємницькі організації, культурно-мистецькі організації, громадські організації; організації самоорганізації населення тощо.

Першочерговими кроками, що дадуть змогу усунути існуючі недоліки правового регулювання, має бути — внесення змін та доповнень до статті 24 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Пропонуємо таке визначення поняття адвокатського запиту: «адвокатський запит — це письмове звернення адвоката до органу державної влади, органу місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб, підприємств, установ, організацій, кооперативів, асоціацій, корпорацій, консорціумів, концернів тощо незалежно від форми власності та підпорядкування, громадських об'єднань та осіб, які здійснюють незалежну професійну діяльність про надання інформації, копій документів, необхідних адвокату для надання правової допомоги клієнту».

Аналогічний перелік навести у частині 2 статті 24 закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», як суб'єктів, зобов'язаних надавати інформацію на адвокатський запит.

Література

1. Про звернення громадян: Закон України від 02.10.1996 р. № 393/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 26.10.2021)
2. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 р. № 2939-VI. Відомості Верховної Ради України. 2011. № 32. Ст. 314.
3. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 р. № 5076-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 27. Ст. 282.
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 р. № 8073-X (зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#top> (дата звернення: 26.10.2021)
5. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 18, № 19–20, № 21–22. Ст. 144.
6. Про підприємства в Україні: Закон України від 27.03.1991 р. № 887-XII. Відомості Верховної Ради УРСР. 1991. № 24. Ст. 272.
7. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. №№ 40–44. Ст. 356.
8. Академічний тлумачний словник української мови. В 11 т. Київ: Наукова думка, 1970–1980. URL: <http://sum.in.ua/> (дата звернення: 26.10.2021)
9. Про громадські об'єднання: Закон України від 22.03.2012 р. № 4572-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 1. Ст. 1.
10. Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України від 23.04.1991 р. № 987-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#top> (дата звернення: 26.10.2021)
11. Про затвердження національних стандартів України, державних класифікаторів України, національних змін до міждержавних стандартів, внесення зміни до наказу Держспоживстандарту України від 31 березня 2004 р. № 59 та скасування нормативних документів: Наказ Державного комітету України з питань

технічного регулювання та споживчої політики від 28.05.2004 р. № 97. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0097609-04#Text> (дата звернення: 26.10.2021)

12. Юридична психологія. Словник: Довідкове видання / Кол. авт.: Д.О. Александров, В.Г. Андросюк, Л.І. Казміренко та ін. Київ, 2008. 224 с.

13. Про кооперацію: Закон України від 10.07.2003 р. № 1087-IV. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 5. Ст. 35.

14. Податковий кодекс України: Закон України від 02.10.2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 26.10.2021)

15. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

References

1. Pro zvernennja ghromadjan: Zakon Ukrainy vid 02.10.1996 r. # 393/96-VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80#Text> (data zvernennja: 26.10.2021)

2. Pro dostup do publichnoji informaciji: Zakon Ukrainy vid 13.01.2011 r. # 2939-VI. Vidomosti Verkhovnoji Rady Ukrainy. 2011. # 32. St. 314.

3. Pro advokaturu ta advokatsjku dijajlnistj: Zakon Ukrainy vid 05.07.2012 r. # 5076-VI. Vidomosti Verkhovnoji Rady Ukrainy. 2013. # 27. St. 282.

4. Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennja: Zakon Ukrainy vid 07.12.1984 r. # 8073-Kh (zi zminy ta dopovnennjamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#top> (data zvernennja: 26.10.2021)

5. Ghospodarskyj kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 16.01.2003 r. # 436-IV. Vidomosti Verkhovnoji Rady Ukrainy. 2003. # 18, # 19–20, # 21–22. St. 144.

6. Pro pidpryjemstva v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 27.03.1991 r. # 887-KhII. Vidomosti Verkhovnoji Rady URSR. 1991. # 24. St. 272.

7. Cyvilnyj kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 16.01.2003 r. # 435-IV. Vidomosti Verkhovnoji Rady Ukrainy. 2003. ## 40–44. St. 356.

8. Akademichnyj tlumachnyj slovnyk ukrajinsjkoji movy. V 11 t. Kyjiv: Naukova dumka, 1970–1980. URL: <http://sum.in.ua/> (data zvernennja: 26.10.2021)

9. Pro ghromadsjki ob'jednannja: Zakon Ukrainy vid 22.03.2012 r. # 4572-VI. Vidomosti Verkhovnoji Rady Ukrainy. 2013. # 1. St. 1.

10. Pro svobodu sovisti ta religijni orghanizaciji: Zakon Ukrainy vid 23.04.1991 r. # 987-KhII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#top> (data zvernennja: 26.10.2021)

11. Pro zatverdzhennja nacionalnykh standartiv Ukrainy, derzhavnykh klasyfikatoriv Ukrainy, nacionalnykh zmin do mizhderzhavnykh standartiv, vnesennja zminy do nakazu Derzhspozhyvstandartu Ukrainy vid 31 bereznja 2004 r. # 59 ta skasuvannja normatyvnykh dokumentiv: Nakaz Derzhavnogho komitetu Ukrainy z pytanj tekhnichnogho rehuljuvannja ta spozhyvchoji polityky vid 28.05.2004 r. # 97. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0097609-04#Text> (data zvernennja: 26.10.2021)

12. Jurydychna psykholohija. Slovnyk: Dovidkove vydannja / Kol. avt.: D.O. Aleksandrov, V. Gh. Androsjuk, L.I. Kazmirenko ta in. Kyjiv, 2008. 224 s.

13. Pro kooperaciju: Zakon Ukrainy vid 10.07.2003 r. # 1087-IV. Vidomosti Verkhovnoji Rady Ukrainy. 2004. # 5. St. 35.

14. Podatkovyj kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 02.10.2010 r. # 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (data zvernennja: 26.10.2021)

15. Konstytucija Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 r. # 254k/96-VR. Vidomosti Verkhovnoji Rady Ukrainy. 1996. # 30. St. 141.

Скрынковський Руслан Миколайович

*кандидат економічних наук, професор, професор кафедри
Львівський університет бізнесу та права*

Скрынковский Руслан Николаевич

*кандидат экономических наук, профессор, профессор кафедры
Львовский университет бизнеса и права*

Skrynkovskyu Ruslan

*PhD in Economics, Professor, Professor of the Department
Lviv University of Business and Law*

ORCID: 0000-0002-2180-8055

Сердюк Валентин Васильович

*доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, суддя
Верховний Суд*

Сердюк Валентин Васильевич

*доктор юридических наук, профессор, заслуженный юрист Украины, судья
Верховный Суд*

Serdiuk Valentyn

*D. Sc. (Law), Professor, Honored Lawyer of Ukraine, Judge
Supreme Court*

ORCID: 0000-0002-4085-6255

Гарасим Павло Станіславович

*кандидат юридичних наук, доцент, полковник поліції,
начальник Львівського районного управління поліції № 1
Головне управління Національної поліції у Львівській області*

Гарасим Павел Станиславович

*кандидат юридических наук, доцент, полковник полиции,
начальник Львовского районного управления полиции № 1
Главное управление Национальной полиции во Львовской области*

Harasym Pavlo

*PhD in Law, Associate Professor, Police Colonel,
Head of the Lviv District Police Directorate № 1
General Directorate of National Police in Lviv region*

ORCID: 0000-0002-0336-4710

Глущенко Світлана Володимирівна

*доктор юридичних наук, заслужений юрист України,
заступник Міністра
Міністерство економіки України*

Глущенко Светлана Владимировна

*доктор юридических наук, заслуженный юрист Украины,
заместитель Министра
Министерство экономики Украины*

Hlushchenko Svitlana

*D. Sc. (Law), Honored Lawyer of Ukraine, Deputy Minister
Ministry of Economy of Ukraine*

ORCID: 0000-0001-7207-3557

Хмиз Мар'яна Василівна

*доктор філософії в галузі права, викладач кафедри
Львівський університет бізнесу та права*

Хмыз Марьяна Васильевна

доктор философии в области права, преподаватель кафедры

Львовский университет бизнеса и права

Khmyz Mariana

PhD in Law, Lecturer of the Department

Lviv University of Business and Law

ORCID: 0000-0003-3553-8022

Цюх Святослав Ігорович

маркетолог

ТзОВ «Ядро»

Цюх Святослав Игоревич

маркетолог

ООО «Ядро»

Tsyuh Svyatoslav

Marketing Specialist

Yadro LLC

ORCID: 0000-0003-0179-1193

Тиркало Юрій Євгенійович

аспірант

Національний університет «Львівська політехніка»

Тыркало Юрий Евгениевич

аспирант

Национальный университет «Львовская политехника»

Tyrkalo Yuriy

Postgraduate Student

Lviv Polytechnic National University

ORCID: 0000-0003-2535-4238

Кайдрович Христина Іванівна

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри

Львівський університет бізнесу та права

Кайдрович Христина Ивановна

кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры

Львовский университет бизнеса и права

Kaydrovych Khrystyna

PhD in Economics, Associate Professor,

Associate Professor of the Department

Lviv University of Business and Law

ORCID: 0000-0002-0362-7779

DOI: 10.25313/2520-2308-2021-11-7595

**ПРОФЕСІОНАЛІЗМ СУДДІВ ЯК ПЕРЕДУМОВА
ПОБУДОВИ ЕФЕКТИВНОЇ СУДОВОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ**

**ПРОФЕССИОНАЛИЗМ СУДЕЙ КАК ПРЕДПОСЫЛКА
ПОСТРОЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОЙ СУДЕБНОЙ СИСТЕМЫ В УКРАИНЕ**

PROFESSIONALISM OF JUDGES AS A PREREQUISITE FOR BUILDING AN EFFECTIVE JUDICIAL SYSTEM IN UKRAINE

Анотація. У статті розкрито питання стосовно професіоналізму суддів як важливої передумови ефективності (побудови ефективної) судової системи в Україні. Встановлено, що сьогодні основними документами, якими регламентуються правові засади професіоналізму суддів в Україні є Закон України «Про судоустрій і статус суддів», Концепція національних стандартів суддівської освіти в Україні, Положення про підготовку та періодичне навчання суддів у Національній школі суддів України, а також Стратегія розвитку суддівської освіти в Україні на 2021–2025 роки. Визначено, що професіоналізм суддів базується на результатах здобуття суддівської освіти, яка націлена на набуття суддями здатності розуміти та справедливо поводитись, владності та комунікативності, ефективності професійної діяльності, особистих якостей, інтелектуальних якостей. З'ясовано, що важливу роль у підвищенні професіоналізму суддів віграє початкова суддівська освіта, зокрема – підготовка кандидатів, які претендують на посади суддів. Доведено, що для підвищення професіоналізму суддів необхідно також застосовувати новітні форми та методи навчання. Встановлено, що з ціллю підвищення професіоналізму у здійсненні правосуддя, судді повинні проходити спеціальну підготовку для підтримання на належному рівні своєї кваліфікації. Визначено, що з метою професійного розвитку суддів Національною школою суддів України розроблені та діють різні стандартизовані програми підготовки. З'ясовано, що основними принципами підготовки суддів у Національній школі суддів України виступають принцип різнобічності, комплексності та орієнтованості на здобуття усіх необхідних умінь та навичок, принцип періодичності, принцип набуття більш суб'єктивного бачення міжнародних практик здійснення правосуддя, принцип уніфікованості, принцип практичної націленості, принцип високої якості і наукової обґрунтованості, принцип сучасності підготовки, принцип ініціативності і зацікавленості суддів у підвищенні їх професійного рівня, принцип координації діяльності елементів програми підготовки, принцип застосування сучасних інноваційних технологій у процесі здійснення підготовки, принцип безперервності здобуття освіти, тобто навчання упродовж життя. Зазначено, що перспективами подальших досліджень у цьому напрямі є дослідження особливостей формування корпусу професійних суддів в Україні.

Ключові слова: суд, суддя, судова система, правосуддя, професіоналізм суддів, кваліфікація судді, Національна школа суддів України.

Аннотация. В статье раскрыты вопросы относительно профессионализма судей как важной предпосылки эффективности (построения эффективной) судебной системы в Украине. Установлено, что сегодня основными документами, которыми регламентируются правовые основы профессионализма судей в Украине является Закон Украины «О судоустройстве и статусе судей», Концепция национальных стандартов судейского образования в Украине, Положение о подготовке и периодическое обучение судей в Национальной школе судей Украины, а также Стратегия развития судейского образования в Украине на 2021–2025 годы. Определено, что профессионализм судей базируется на результатах получения судейского образования, которое нацелено на приобретение судьями способности понимать и справедливо вести себя, властности и коммуникативности, эффективности профессиональной деятельности, личных качеств, интеллектуальных качеств. Выяснено, что важную роль в повышении профессионализма судей играет начальное судейское образование, в частности – подготовка кандидатов, претендующих на должности судей. Доказано, что для повышения профессионализма судей необходимо также применять новейшие формы и методы обучения. Установлено, что с целью повышения профессионализма в осуществлении правосудия, судьи должны проходить специальную подготовку для поддержания на должном уровне своей квалификации. Определено, что с целью профессионального развития судей Национальной школой судей Украины разработаны и действуют различные стандартизированные программы подготовки. Установлено, что основными принципами подготовки судей в Национальной школе судей Украины выступают принцип разносторонности, комплексности и ориентированности на получение всех необходимых умений и навыков, принцип периодичности, принцип получения более субъективного видения международных практик осуществления правосудия, принцип унифицированности, принцип практической нацеленности, принцип высокого качества и научной обоснованности, принцип современности подготовки, принцип инициативности и заинтересованности судей в повышении их профессионального уровня, принцип координации деятельности элементов программы подготовки, принцип применения современных инновационных технологий в процессе осуществления подготовки, принцип непрерывности получения образования, то есть обучение на протяжении жизни. Отмечено, что перспективами дальнейших исследований в этом направлении является исследование особенностей формирования корпуса профессиональных судей в Украине.

Ключевые слова: суд, судья, судебная система, правосудие, профессионализм судей, квалификация судьи, Национальная школа судей Украины.

Summary. The article reveals questions regarding the professionalism of judges as an important prerequisite for efficiency (building an effective) judicial system in Ukraine. It has been established that today the main documents that regulate the legal foundations of professionalism of judges in Ukraine are the Law of Ukraine «On the Judicial System and the Status of Judges», the Concept of National Standards for Judicial Education in Ukraine, the Regulation on the Training and Periodic Study of Judges at the National School of Judges of Ukraine, as well as the Strategy development of judicial education in Ukraine for 2021–2025. It is determined that the professionalism of judges is based on the results of obtaining judicial education, which is aimed at acquiring the ability of judges to understand and behave fairly, authority and communication, the effectiveness of professional activity, personal qualities, and intellectual qualities. It was found that primary judicial education plays an important role in increasing the professionalism of judges, in particular, the training of candidates applying for the position of judges. It has been proven that in order to improve the professionalism of judges, it is also necessary to apply the latest forms and methods of training. It has been established that in order to improve professionalism in the administration of justice, judges must undergo special training to maintain their qualifications at the proper level. It was determined that for the purpose of professional development of judges, the National School of Judges of Ukraine has developed and operates various standardized training programs. It has been established that the main principles of training judges at the National School of Judges of Ukraine are the principle of versatility, comprehensiveness and focus on obtaining all the necessary skills and abilities, the principle of frequency, the principle of obtaining a more subjective vision of international practices in the administration of justice, the principle of uniformity, the principle of practical focus, the principle of high quality and scientific substantiation, the principle of modernity of training, the principle of initiative and interest of judges in improving their professional level, the principle of coordinating the activities of the elements of the training program, the principle of using modern innovative technologies in the training process, the principle of continuous education, that is, lifelong learning. It is noted that the prospects for further research in this direction are the study of the peculiarities of the formation of the corps of professional judges in Ukraine.

Key words: court, judge, judicial system, justice, professionalism of judges, qualification of a judge, National School of Judges of Ukraine.

Постановка проблеми. Практика показує, що для здійснення правосуддя у відповідності до вимог закону судді повинні постійно удосконалювати свої знання, вміння та навички. Для цього Національною школою суддів розроблено та введено в дію проходження суддями спеціальних програм підготовки, у відповідності до яких підвищується рівень їх кваліфікації та професіоналізму. З огляду на важливість проходження таких програм суддями, в основі актуальності тематики цього дослідження лежатиме визначення ролі такої підготовки у контексті підвищення професіоналізму суддів, що виступає однією із важливих засад формування ефективної судової системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика підвищення професіоналізму суддів виступає предметом досліджень багатьох науковців, при цьому ґрунтовні дослідження у даному напрямку здійснили В. Волік [1], О. Іванченко [2], Я. Шевцова [3], Н. Шукліна [4] та інші.

Зокрема, В. Волік [1] наголошує, що основою професіоналізму судді виступає здобуття високоякісної освіти. Окрім того, науковець наголошує на тому, що з метою підвищення рівня професіоналізму судді неодмінно мають проходити різносторонню, поглиблену та водночас комплексну навчальну підготовку, опираючись на норми та засади міжнародного, зокрема європейського права

у цьому контексті. Такий підхід дозволить суддям краще та водночас більш професійно здійснювати покладені на них посадові обов'язки.

У контексті здійснення підготовки кандидатів на посади суддів, а також у ході підвищення рівня кваліфікації суддів, які вже виконують покладені на них посадові обов'язки, необхідно особливу увагу зосередити на ресурсах, які мають бути як у достатній кількості, так і у якісному складі. Навчальні програми, що застосовуються для цього повинні відповідати вимогам відкритості, компетентності, неупередженості, а також мають бути прямо націлені на навчання суддів європейського рівня [1].

Поряд з тим, Н. Шукліна [4] дотримується думки про те, що високий рівень професіоналізму суддів виступає запорукою ефективного та водночас якісного функціонування органів судової гілки влади. Особливу роль у такому процесі відіграє Національна школа суддів України, яка здійснює підготовку не тільки кандидатів, що претендують на посади суддів, але і під її керівництвом судді підвищують рівень кваліфікації та професіоналізму, здобуваючи нові знання та набуваючи нових вмінь.

Своєю чергою, О. Іванченко [2] зазначає, що одним із критеріїв визначення рівня ефективності діяльності судів і судової системи загалом у контексті надання судових послуг виступає професі-

оналізм суддів, який відображається через спеціально установлені стандарти.

В контексті цього Я. Шевцова [3] зауважує, що професійна підготовка суддів у контексті підвищення їх професіоналізму має базуватися на міжнародних стандартах. Своєю чергою, процес підготовки кандидатів, які претендують на посади суддів, має бути націлений на розвиток та удосконалення особистісних та професійних якостей, а також на психологічне пристосування до умов, які формуються у контексті здійснення правосуддя.

Водночас, виходячи із аналізу наукових праць [1–4], з'ясовано, що проблематика професіоналізму суддів є не до кінця розкритою та потребує проведення більш ґрунтовніших досліджень.

Мета статті. Метою статті є дослідити питання стосовно професіоналізму суддів як важливої передумови ефективності (побудови ефективної) судової системи в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розкриваючи мету наукового дослідження, необхідно першочергово звернути увагу на те, професіоналізм суддів формується у контексті здійсненні професійної підготовки суддів, а зокрема кандидатів, які претендують на посади суддів та проходять підготовку у Національній школі суддів України.

Так, М. Оніщук [5] зауважує, що професійна підготовка суддів носить загальнодержавне значення і виступає важливим зрушувальним елементом підвищення якості здійснення правосуддя та зростання рівня довіри громадян до діяльності органів судової гілки влади.

Варто зауважити, що професіоналізм суддів базується на результатах здобуття суддівської освіти. З огляду на такі засади доцільно неодмінно звернути увагу на інформацію, яка представлена у Концепції національних стандартів суддівської освіти в Україні [6], схваленої Науково-методичною радою Національної школи суддів України (протокол від 23.12.2014 р. № 5). Так, у цьому документі зазначається, що суддівська освіта націлена на набуття суддями таких основних навичок та якостей, як [6]:

- 1) здатність розуміти та справедливо поводитись, тобто: а) вміти поводитись із кожним та із повагою та чутливістю ставитись до кожного; б) із готовністю терпеливо і ввічливо вислуховувати кожного;
- 2) владність та комунікативність, тобто: а) володіти усіма навичками міжособистісного спілкування; б) вміло пояснювати процесуальні вимоги тим особам, яких вони стосуються; в) вміти формулювати, обґрунтовувати та пояснювати

кожне ухвалене рішення; г) вміти підтримувати авторитет у випадку проявів оспорювання чи піддання сумніву;

- 3) ефективність професійної діяльності (або іншими словами продуктивність професійної діяльності), тобто: а) вміти працювати швидко, у тому числі під тиском; б) вміти ефективно організовувати особистий час, а також ухвалювати чіткі та водночас обґрунтовані судові рішення; в) вміти ефективно управляти та застосовувати комунікативні навички; г) вміти належно керувати судовим процесом у емоційному напруженому середовищі впливу; д) вміти конструктивно працювати із іншими, зокрема оволодіти лідерськими та управлінськими навичками;
- 4) особисті якості, а саме: а) високий рівень моральності; б) безсторонність та неупередженість; в) доброчесність; г) вміння обґрунтовувати судження; д) вміння рішуче ухвалювати судові рішення; е) вміння об'єктивно оцінювати інформацію; є) вміння бути готовим до навчання та професійного удосконалення; ж) вміння застосовувати здобуті знання, а також набуті вміння та навички на практиці;
- 5) інтелектуальні якості, а саме: а) високий рівень кваліфікованості у напрямку права, усвідомлення фундаментальних принципів; б) вміння швидко сприймати і аналізувати дані; в) вміння аналізувати і групувати ситуації правового характеру, що виникають; д) вміння логічно і структуровано мислити.

Особливу увагу у контексті розкриття мети дослідження необхідно зосередити на таких документах, як Стратегія розвитку судової системи в Україні на 2015–2020 роки [7] та Стратегія розвитку суддівської освіти в Україні на 2021–2025 роки [8].

Так, у Стратегії розвитку судової системи в Україні на 2015–2020 роки [7] зазначено, що професіоналізм суддів виступає однією із головних цінностей Національної школи суддів України, на базі якої ґрунтуються національні стандарти суддівської підготовки.

Важливу роль у підвищенні професіоналізму суддів відіграє початкова суддівська освіта, зокрема — підготовка кандидатів, які претендують на посади суддів. У відповідності до Стратегії розвитку суддівської освіти в Україні на 2021–2025 роки [8] зазначається, що у контексті реформування початкової суддівської освіти, а саме — при підготовці кандидатів на посаду судді необхідно перш за все:

- 1) оновити та значно удосконалити Програму спеціальної підготовки кандидатів на посаду судді;

- 2) удосконалити нормативно-правове забезпечення спеціальної підготовки кандидатів, які претендують на посади суддів;
- 3) поліпшити можливості кандидатів, які претендують на посади суддів, стажуватися в установах-партнерах;
- 4) впровадити у суддівську освіту навчальні модулі щодо вивчення іноземних мов, зокрема англійської, німецької, французької у напрямку поновлення та поглиблення таких знань;
- 5) розширити форми та засоби спеціальної підготовки на базі використання кращого іноземного досвіду.

У контексті підвищення професіоналізму суддів необхідно також застосовувати новітні форми та методи навчання (навчальної підготовки). Зокрема, доцільно:

- значно розширити тематику навчальних продуктів, а також запровадити міжвідомчі та міждисциплінарні навчальні практики;
- впровадити нові форми навчання;
- розвивати форму дистанційного навчання;
- заохочувати використання навчальних заходів, використовуючи при цьому різні онлайн-методики навчання та поєднуючи онлайн-навчання та офлайн-навчання;
- створити каталог доступних навчальних курсів у режимі онлайн та усі наявні можливості для обрання використання такого каталогу;
- розробити стандартизовані вимоги і методичні рекомендації з ціллю проведення тренінгів та семінарів у режимі онлайн;
- розробити індивідуальні модульні навчальні програми у відповідності до навчальних потреб;
- використовувати сучасні інноваційні форми підготовки (зокрема як індивідуальні, так і групові, залучати до участі у спільних проєктах і програмах);
- розробити навчальні курси із застосуванням інтегрованого підходу до навчання.

Про підвищення професіоналізму, а іншими словами професійного розвитку з метою побудови ефективної судової системи, суддя зобов'язаний із цією метою проходити навчання або ж відповідну підготовку. Така засада виступає правом та водночас обов'язком судді (відповідно до статті 56 «Права та обов'язки» Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [9]).

Професіоналізм суддів формується ще під час проходження спеціальної підготовки, коли судді ще є у ролі кандидатів, що претендують на посади суддів. У відповідності до статті 77 «Спеціальна підготовка кандидата на посаду судді»

Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [9] кандидати, що претендують на посади суддів, проходять спеціальну підготовку у Національній школі суддів України, яка складається із теоретичної та практичної частин.

Окрім того, доцільно зауважити, що з ціллю підвищення професіоналізму у здійсненні правосуддя, судді повинні проходити спеціальну підготовку для підтримання на належному рівні кваліфікації.

Цю підготовку судді проходять також у Національній школі суддів України. Щодо термінів такої підготовки, то участь у такій підготовці судді повинні брати не рідше, ніж один раз на три роки. Що стосується тривалості такої підготовки, то в період трьох років вона не має бути меншою, ніж 40 академічних годин. Суть такої підготовки насамперед націлена на підтримання на належному рівні кваліфікації. Проходячи таку підготовку, судді зобов'язані удосконалити свої професійні знання, набути нових професійних вмінь та навичок. Так, доволі часто така підготовка передбачає участь суддів у різноманітних тренінгах, участь у яких вони можуть обирати особисто у залежності від своїх професійних потреб. Основні засади підготовки суддів у контексті підтримання їх кваліфікації регламентуються статтею 89 «Підготовка судді для підтримання його кваліфікації» Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [9].

З метою професійного розвитку суддів Національною школою суддів України розроблені та діють такі стандартизовані програми підготовки [10]:

- для адміністративної спеціалізації: 1) Стандартизована програма підготовки суддів апеляційних адміністративних судів в апеляційних округах; 2) Стандартизована програма підготовки суддів місцевих окружних адміністративних судів;
- для голів та заступників: Стандартизована програма підготовки голів і заступників місцевих та апеляційних судів;
- для господарської спеціалізації: 1) Стандартизована програма підготовки суддів апеляційних господарських судів в апеляційних округах; 2) Стандартизована програма підготовки суддів місцевих господарських судів;
- для кримінальної спеціалізації: 1) Стандартизована програма підготовки суддів судових палат у кримінальних справах апеляційних судів в апеляційних округах; 2) Стандартизована програма підготовки суддів кримінальної спеціалізації місцевих загальних судів;
- для цивільної спеціалізації: 1) Стандартизована програма підготовки суддів судових палат у цивільних справах апеляційних судів в апеля-

ційних округах; 2) Стандартизована програма підготовки суддів цивільної спеціалізації місцевих загальних судів.

Що стосується практичного досвіду підвищення професіоналізму суддів, то доцільно звернути увагу на тенденції, які відбуваються у такому напрямку. Так, згідно даних Національної школи суддів України [11] за перше півріччя 2021 року проти першого півріччя 2020 року кількість суддів, щодо яких здійснювалась підготовка та періодичне навчання з ціллю підвищення рівня їхньої кваліфікації, зокрема тих суддів, що обрані на адміністративні посади у судах зросла до числа 4549 проти 2401.

Акцентуючи увагу на участі структурних підрозділів у проведенні підготовки суддів з ціллю підтримання на належному рівні їх кваліфікації, зокрема тих, що обрані на адміністративні посади, то, до прикладу, у Відділі підготовки суддів, що розташований у м. Києві, за перше півріччя 2021 року було підготовлено 504 судді, а це 48,51% від загальної кількості суддів, які проходили підготовку. У Дніпровському регіональному відділенні підготовку пройшли 114 суддів (10,97%), у Львівському регіональному відділенні — 164 судді (15,78%), у Одеському регіональному відділенні — 128 суддів (12,32%), у Харківському регіональному відділенні — 79 суддів (7,61%) та у Чернівецькому регіональному відділенні — 50 (4,81%) [11].

З ціллю підвищення рівня кваліфікації учасниками періодичного навчання у першому півріччі 2021 року були 3510 суддів проти 1627 суддів у першому півріччі 2020 року [11].

Що стосується участі структурних підрозділів у періодичному навчанні суддів з ціллю підвищення рівня їх кваліфікації, то відповідно у першому півріччі 2021 у Відділі підготовки суддів у м. Києві навчання пройшли 1385 суддів (а це 39,46% від загальної кількості суддів, що проходили за цей період навчання). У Дніпровському регіональному відділенні періодичне навчання за перше півріччя 2021 року пройшли 598 суддів (17,04% від загальної кількості суддів, що проходили підготовку), у Львівському регіональному відділенні — 180 суддів (5,13%), у Одеському регіональному відділенні — 546 суддів (15,55%), у Харківському регіональному відділенні — 425 суддів (12,11%) та у Чернівецькому регіональному відділенні — 376 суддів (10,71%) [11].

Не менш важливим документом, згідно якого здійснюється підготовка та періодичне навчання суддів у контексті чого підвищується їх професіоналізм є Положення про підготовку та періодичне навчання суддів у Національній школі суддів

України [12], затверджене Наказом Національної школи суддів України від 06 липня 2017 року. Цим документом визначено особливості підготовки і періодичного навчання суддів у Національній школі суддів України. Окрім того, документом зауважено, що таке навчання проводиться з ціллю підтримання на належному рівні кваліфікації, а також її підвищення.

Основними принципами підготовки суддів у Національній школі суддів України виступають [12]:

- 1) принцип різнобічності, комплексності та орієнтованості на здобуття усіх необхідних умінь та навичок, що властиві професії судді;
- 2) принцип періодичності, у відповідності до якого судді зобов'язані періодично проходити підготовку у Національній школі суддів України;
- 3) принцип набуття більш суб'єктивного бачення міжнародних практик здійснення правосуддя;
- 4) принцип уніфікованості, згідно якого підготовка проходить на базі стандартизованих програм, які є спеціально розробленими Національною школою суддів України;
- 5) принцип практичної націленості, у відповідності до якого програма підготовки формується під суддівські компетенції, а також знання, вміння, навички;
- 6) принцип високої якості і наукової обґрунтованості;
- 7) принцип сучасності підготовки, згідно якого програма підготовки періодично оновлюється;
- 8) принцип ініціативності і зацікавленості суддів у підвищенні їх професійного рівня;
- 9) принцип координації діяльності елементів програми підготовки;
- 10) принцип застосування сучасних інноваційних технологій у процесі здійснення підготовки;
- 11) принцип безперервності здобуття освіти, тобто навчання упродовж життя.

У ході дослідження доцільно відзначити те, що підготовка суддів у контексті підвищення їх професійного рівня та кваліфікації проходить двох формах — у очній та дистанційній. Треба відзначити, що програма періодичного навчання, яке проходять судді, формується на засадах [12]:

- 1) календарного планування, згідно якого суддя проходять підготовку в цілях підвищення кваліфікації;
- 2) календарного планування, де суддя проходять підготовку дистанційно з ціллю підвищення його кваліфікації;
- 3) календарного планування, згідно чого суддя періодично проходить навчання з ціллю підвищення рівня його кваліфікації.

Як зазначалось вище, судді, які призначені на посади суддів, проходять підготовку, тривалість якої не має бути меншою за 40 академічних годин. Судді, яких обрано на адміністративні посади, проходять підготовку, тривалістю не менше 20 академічних годин. Водночас судді, які є направлені дисциплінарним чи кваліфікаційним органом або ж за рекомендацією тренера на проходження періодичного навчання проходять таке навчання, при чому його тривалість визначає Національна школа суддів України [12].

Алгоритм підготовки суддів проходить у декілька етапів: а) етап планування підготовки; б) етап організації підготовки; в) етап проведення безпосередньої підготовки; г) етап обліку та контролю; д) етап зворотнього зв'язку із слухачами [12].

Висновки і перспективи подальших досліджень. За результатами опрацювання наукових праць та джерел [1–15] розкрито питання стосовно професіоналізму суддів як важливої передумови ефективності (побудови ефективної) судової системи в Україні, і на основі цього встановлено, що:

- сьогодні основними документами, якими регламентуються правові засади професіоналізму суддів в Україні є Закон України «Про судоустрій і статус суддів», Концепція національних стандартів суддівської освіти в Україні, Положення про підготовку та періодичне навчання суддів у Національній школі суддів України, а також Стратегія розвитку суддівської освіти в Україні на 2021–2025 роки;
- професіоналізм суддів базується на результатах здобуття суддівської освіти;
- суддівська освіта націлена на набуття суддями здатності розуміти та справедливо поводитись, владності та комунікативності, ефективності

професійної діяльності, особистих якостей, інтелектуальних якостей;

- важливу роль у підвищенні професіоналізму суддів відіграє початкова суддівська освіта, зокрема підготовка кандидатів, які претендують на посади суддів;
- для підвищення професіоналізму суддів необхідно також застосовувати новітні форми та методи навчання (навчальної підготовки);
- з ціллю підвищення професіоналізму у здійсненні правосуддя, судді повинні проходити спеціальну підготовку для підтримання на належному рівні кваліфікації;
- з метою професійного розвитку суддів Національною школою суддів України розроблені та діють різні стандартизовані програми підготовки;
- основними принципами підготовки суддів у Національній школі суддів України виступають принцип різнобічності, комплексності та орієнтованості на здобуття усіх необхідних умінь та навичок, принцип періодичності, принцип набуття більш суб'єктивного бачення міжнародних практик здійснення правосуддя, принцип уніфікованості, принцип практичної націленості, принцип високої якості і наукової обґрунтованості, принцип сучасності підготовки, принцип ініціативності і зацікавленості суддів у підвищенні їх професійного рівня, принцип координації діяльності елементів програми підготовки, принцип застосування сучасних інноваційних технологій у процесі здійснення підготовки, принцип безперервності здобуття освіти, тобто навчання упродовж життя.

Перспективами подальших досліджень у цьому напрямі є дослідження особливостей формування корпусу професійних суддів в Україні.

Література

1. Волік В.В. Високоякісна освіта як основа професіоналізму судді // Актуальні проблеми науки та освіти: Збірник матеріалів XXI підсумкової науково-практичної конференції викладачів МДУ / за заг. ред. К.В. Балабанова. Маріуполь: МДУ, 2019. С. 55–57. URL: <http://repository.mdu.in.ua/jspui/handle/123456789/1017> (дата звертання: 01.08.2021 р.).
2. Іванченко О. Система критеріїв оцінювання ефективності діяльності судів під час надання судових послуг // Підприємництво, господарство і право. 2017. № 11. С. 222–225.
3. Шевцова Я.О. Міжнародні стандарти професійної підготовки суддів // Юридичний науковий електронний журнал. 2019. № 4. С. 254–257. doi: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2019-4/68>.
4. Шукліна Н.Г. Професійний розвиток судді: виклики сьогодення // Вісник господарського судочинства. 2013. № 3. С. 64–68. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vgs_2013_3_17 (дата звертання: 01.08.2021 р.).
5. Оніщук М. Належна професійна підготовка кандидатів на посаду судді є неодмінною умовою здійснення компетентного судочинства // Юридичний вісник України. 2018. 26 січня — 1 лютого. № 4 (1177). С. 6–7. URL: http://nsj.gov.ua/files/1517217408UVU_4_06-07.pdf (дата звертання: 01.08.2021 р.).

6. Концепція національних стандартів суддівської освіти в Україні: Схвалено Науково-методичною радою Національної школи суддів України, протокол від 23.12.2014 р. № 5. URL: <http://nsj.gov.ua/ua/about/symbols/> (дата звертання: 01.08.2021 р.).
7. Стратегія розвитку судової системи в Україні на 2015–2020 роки: Затверджено Радою суддів України 11 грудня 2014 року. URL: <http://nsj.gov.ua/files/1467884108Стратегія%20розвитку%20суд07.pdf> (дата звертання: 01.08.2021 р.).
8. Стратегія розвитку суддівської освіти в Україні на 2021–2025 роки. URL: http://nsj.gov.ua/files/1608632048СТРАТЕГІЯ_18.12_HMP.pdf (дата звертання: 01.08.2021 р.).
9. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII (із змінами і доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звертання: 01.08.2021 р.).
10. Стандартизовані програми підготовки у судах. Підготовка суддів // Матеріали Національної школи суддів України. URL: <http://nsj.gov.ua/standartizovani-programi-pidgotovki-2019/> (дата звертання: 01.08.2021 р.).
11. Статистика. Підготовка суддів // Матеріали Національної школи суддів України. URL: <http://nsj.gov.ua/training/judges/stat-2/> (дата звертання: 01.08.2021 р.).
12. Положення про підготовку та періодичне навчання суддів у Національній школі суддів України: Затверджено Наказом Національної школи суддів України від 06.07.2017 № 26 (із змінами і доповненнями). URL: <http://www.nsj.gov.ua/files/1581605137Положення%20про%20підготовку%20та%20періодичне%20навчання%20суддів.pdf> (дата звертання: 01.08.2021 р.).
13. Москвич Л.М. Професіоналізм суддів як передумова побудови ефективної судової системи // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. 2010. Вип. 1. С. 252–259. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlduvs_2010_1_37 (дата звертання: 01.08.2021 р.).
14. Гудима В.В., Скриньковський Р.М. Особливості здійснення спеціальної підготовки кандидатів на посади суддів у Національній школі суддів України // Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». 2021. № 7(107). С. 92–99. doi: <https://doi.org/10.25313/2520-2057-2021-7-7329>.
15. Гудима В.В. Напрямки правового та організаційного удосконалення концепції формування корпусу професійних суддів в Україні // Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». 2021. № 6(106), 2 т. С. 48–55. doi: <https://doi.org/10.25313/2520-2057-2021-6-7298>.

References

1. Volik V. V. Vysokoiakiska osvita yak osnova profesionalizmu suddi // Aktualni problemy nauky ta osvity: Zbirnyk materialiv XXI pidsumkovoi naukovo-praktychnoi konferentsii vykladachiv MDU / za zah. red. K. V. Balabanova. Mariupol: MDU, 2019. S. 55–57. URL: <http://repository.mdu.in.ua/jspui/handle/123456789/1017> (data zvertannia: 01.08.2021 r.).
2. Ivanchenko O. Systema kryteriiv otsiniuvannia efektyvnosti diialnosti sudiv pid chas nadannia sudovykh posluh // Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo. 2017. № 11. S. 222–225.
3. Shevtsova Ya.O. Mizhnarodni standarty profesiinoi pidhotovky suddiv // Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal. 2019. № 4. S. 254–257. doi: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2019-4/68>.
4. Shuklina N.H. Profesiinyi rozvytok suddi: vyklyky sohodennia // Visnyk hospodarskoho sudochynstva. 2013. № 3. S. 64–68. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vgs_2013_3_17 (data zvertannia: 01.08.2021 r.).
5. Onishchuk M. Nalezhna profesiina pidhotovka kandydativ na posadu suddi ye neodminnoi umovoioi zdiisnennia kompetentnoho sudochynstva // Yurydychnyi visnyk Ukrainy. 2018. 26 sichnia — 1 liutoho. № 4 (1177). S. 6–7. URL: http://nsj.gov.ua/files/1517217408UVU_4_06-07.pdf (data zvertannia: 01.08.2021 r.).
6. Kontseptsiiia natsionalnykh standartiv suddivskoi osvity v Ukraini: Skhvaleno Naukovo-metodychnoiu radoiu Natsionalnoi shkoly suddiv Ukrainy, protokol vid 23.12.2014 r. № 5. URL: <http://nsj.gov.ua/ua/about/symbols/> (data zvertannia: 01.08.2021 r.).
7. Stratehiia rozvytku sudovoi systemy v Ukraini na 2015–2020 roky: Zatverdzheno Radoiu suddiv Ukrainy 11 hrudnia 2014 roku. URL: <http://nsj.gov.ua/files/1467884108Стратегія%20розвитку%20суд07.pdf> (data zvertannia: 01.08.2021 r.).
8. Stratehiia rozvytku suddivskoi osvity v Ukraini na 2021–2025 roky. URL: http://nsj.gov.ua/files/1608632048СТРАТЕГІЯ_18.12_HMP.pdf (data zvertannia: 01.08.2021 r.).
9. Pro sudoustrii i status suddiv: Zakon Ukrainy vid 02.06.2016 r. № 1402-VIII (iz zminamy i dopovnenniamy). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (data zvertannia: 01.08.2021 r.).
10. Standartyzovani prohramy pidhotovky u sudakh. Pidhotovka suddiv // Materialy Natsionalnoi shkoly suddiv Ukrainy. URL: <http://nsj.gov.ua/standartizovani-programi-pidgotovki-2019/> (data zvertannia: 01.08.2021 r.).

11. Statystyka. Pidhotovka suddiv // Materialy Natsionalnoi shkoly suddiv Ukrainy. URL: <http://nsj.gov.ua/training/judges/stat-2/> (data zvertannia: 01.08.2021 r.).

12. Polozhennia pro pidhotovku ta periodychne navchannia suddiv u Natsionalnii shkoli suddiv Ukrainy: Zatverdzheno Nakazom Natsionalnoi shkoly suddiv Ukrainy vid 06.07.2017 № 26 (iz zminamy i dopovnenniamy). URL: <http://www.nsj.gov.ua/files/1581605137Положення%20про%20підготовку%20та%20періодичне%20навчання%20суддів.pdf> (data zvertannia: 01.08.2021 r.).

13. Moskvych L.M. Profesionalizm suddiv yak peredumova pobudovy efektyvnoi sudovoi systemy // Visnyk Luhanskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav imeni E.O. Didorenka. 2010. Vyp. 1. S. 252–259. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlduvs_2010_1_37 (data zvertannia: 01.08.2021 r.).

14. Hudyma V.V., Skrynkovskyy R.M. Osoblyvosti zdiisnennia spetsialnoi pidhotovky kandydativ na posady suddiv u Natsionalnii shkoli suddiv Ukrainy // Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal «Internauka». 2021. № 7(107). S. 92–99. doi: <https://doi.org/10.25313/2520-2057-2021-7-7329>.

15. Hudyma V.V. Napriamky pravovoho ta orhanizatsiinoho udoskonalennia kontseptsii formuvannia korpusu profesiinykh suddiv v Ukraini // Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal «Internauka». 2021. № 6(106), 2 t. S. 48–55. doi: <https://doi.org/10.25313/2520-2057-2021-6-7298>.

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».

Серія: «Юридичні науки»

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».

Серия: «Юридические науки»

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL «INTERNAUKA».

Series: «Juridical sciences»

№ 11 (45)

1 том

Головний редактор — *Курило В.І.*

Київ 2021

Видано у авторській редакції

Адреса редакції: Україна, м. Київ, вул. Ломоносова, буд. 18

Контактний телефон: +38 (044) 222 58 89

Контактний телефон: +38 (067) 401 84 35

E-mail: editor@inter-nauka.com

Підписано у друк 30.11.2021. Формат 60×84/8

Папір офсетний. Гарнітура UkrainianSchoolBook. Друк офсетний.

Умовно-друкованих аркушів 14,18. Тираж 100. Заказ № 220.

Ціна договірна. Надруковано з готового оригінал-макета.

Надруковано у видавництві

ТОВ «Центр учбової літератури»

вул. Лаврська, 20 м. Київ

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи

до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів

видавничої продукції ДК № 2458 від 30.03.2006 р.